

T.C.

NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ARAP DİLİ VE BELAGATI BİLİM DALI

**ÇAĞDAŞ ŞAİR VE ELEŞTİRMEN ALİ AHMED SAİD
EŞBER'İN (ADONİS) MODERN ARAP EDEBİYATINA KATKISI**

HATİCE ERAT

ORC-ID: 0000-0003-2813-0475

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

PROF. DR. MUHAMMET VEHBİ DERELİ

KONYA- 2025

T.C.

NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAMİ BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ARAP DİLİ VE BELAGATI BİLİM DALI

ÇAĞDAŞ ŞAİR VE ELEŞTİRMEN ALİ AHMED SAİD
EŞBER'İN (ADONİS) MODERN ARAP EDEBİYATINA KATKISI

HATİCE ERAT

ORC-ID: 0000-0003-2813-0475

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

PROF. DR. MUHAMMET VEHBİ DERELİ

KONYA- 2025

Öğrencinin	Adı Soyadı	HATİCE ERAT		
	Numarası	22810601903		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ/ ARAP DİLİ VE BELAGATI		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	ÇAĞDAŞ ŞAİR VE ELEŞTİRMEN ALİ AHMED SAİD EŞBER'İN (ADONİS) MODERN ARAP EDEBİYATINA KATKISI			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı

İmzası

HATİCE ERAT

Öğrencinin	Adı Soyadı	HATİCE ERAT		
	Numarası	22810601903		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ/ ARAP DİLİ VE BELAGATI		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	PROF. DR. MUHAMMET VEHBİ DERELİ		
Tezin Adı	ÇAĞDAŞ ŞAİR VE ELEŞTİRMEN ALİ AHMED SAİD EŞBER'İN (ADONİS) MODERN ARAP EDEBİYATINA KATKISI			

ÖZET

Bu tez, modern Arap edebiyatının öncülerinden Adonis'in (Ali Ahmed Said Eşber) Arap edebiyatına yaptığı katkıları kapsamlı bir biçimde incelemeyi ve kendisinin Türkiye'deki tanınırlığını artırmayı amaçlamaktadır. Araştırmada öncelikle Adonis'in şiirinde öne çıkan mitolojik, imgeci, sürrealist ve sembolist unsurlar, ayrıca tasavvufi etkiler detaylandırılmış; Adonis'in kendine özgü şiir dili ve estetik anlayışı ortaya konulmuştur. Çalışma, Adonis'in Arap edebiyatının klasik mirasına karşı eleştirel bir tutum sergileyerek, dini kaygılardan uzak, özgür ve yenilikçi bir Arap edebiyatı inşa etme amacını vurgulamaktadır. Bu yönüyle Adonis'in, modern Arap şiirinde geleneksel formların dışına çıkarak bireysel ifade ve kültürel bellek kavramlarına yeni bir soluk getirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, Adonis'in eserlerinin modern Arap kimliğinin yeniden inşasına ve Arap dünyasındaki edebi ve kültürel tartışmalara katkısı da değerlendirilmiştir. Böylelikle çalışma, Adonis'in modern Arap edebiyatındaki dönüştürücü rolünü ve şiirsel mirasını kapsamlı bir şekilde ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Adonis, Modern Arap Edebiyatı, Mitoloji, Sürrealizm, Nesir Şiir.

Author' s	Name and Surname	HATİCE ERAT		
	Student Number	22810601903		
	Department	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ/ ARAP DİLİ VE BELAGATI		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	PROF. DR. MUHAMMET VEHBİ DERELİ		
Title of the Thesis/Dissertation	THE CONTRIBUTION OF CONTEMPORARY POET AND CRITIC ALI AHMAD SAID ESBER (ADONIS) TO MODERN ARABIC LITERATURE			

ABSTRACT

This thesis aims to provide a comprehensive analysis of the contributions of Adonis (Ali Ahmad Said Esber), one of the leading figures in modern Arabic literature, and to enhance his recognition in Turkey. The study first elaborates on the mythological, imagistic, surrealist, and symbolist elements that characterize Adonis's poetry, alongside the influence of Sufi thought, highlighting his unique poetic language and aesthetic perspective. The research underscores Adonis's critical stance toward the classical heritage of Arabic literature and his aspiration to construct a liberated and innovative Arabic literature that is free from religious constraints. In this respect, it is concluded that Adonis has played a transformative role in modern Arabic poetry by breaking away from traditional forms and introducing fresh perspectives on individual expression and cultural memory. Additionally, the study evaluates Adonis's contributions to the reconstruction of modern Arab identity and to literary and cultural debates in the Arab world. Thus, this thesis comprehensively reveals the transformative impact and poetic legacy of Adonis in modern Arabic literature.

Keywords: Adonis, Modern Arabic Literature, Mythology, Surrealism, Prose Poetry

İÇİNDEKİLER

ÖZET	V
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	1
KISALTMALAR	3
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ	4
ÖNSÖZ	5
GİRİŞ	6
1. Araştırmanın Konusu ve Problemi.....	6
2. Araştırmanın Amacı	7
3. Araştırma Konusuyla İlgili Kuramsal Çerçeve ve Konuyla İlgili Belli Başlı Araştırmalar	8
4. Araştırmanın Önemi.....	9
5. Araştırma Yöntemi (Modeli)	9
MODERN DÖNEM ARAP EDEBİYATI VE SURİYE’DEKİ SEYRİ	10
1. 1940-1960 Döneminde Suriye’de Sosyokültürel İklim	14
1.1. Eğitim.....	15
1.2. Toplumsal Yapı.....	16
1.3. Kadın Hakları	17
1.4. Filistin Göçünün Etkisi	20
1.BÖLÜM	27
ÇAĞDAŞ ŞAİR VE ELEŞTİRMEN ALİ AHMED SAİD EŞBER (ADONİS)’ İN HAYATI VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ	27
1.1. Hayatı	27
1.2. Adonis’in Sürgün Süreci ve Edebiyatına Yansımaları (1930–1956)	28

1.3. Adonis'in Katıldığı Edebî Topluluklar	36
1.6. Adonis'in Etkilendiği Edebiyatçılar.....	47
1.6.1. Adonis'in Etkilendiği Cahiliye Dönemi Arap Edebiyatçıları	48
1.6.2. Adonis'in Etkilendiği Abbasi ve Endülüs Edebiyatçıları	51
1.6.3. Adonis'in Etkilendiği Çağdaşları.....	57
1.6.4. Adonis'in Etkilendiği Batılı Edebiyatçılar.....	62
2.BÖLÜM.....	68
ADONIS'İN MODERN ARAP EDEBİYATINA KATKISI.....	68
2.1. Edebî Yönü	68
2.2. Adonis'in Eleştirmenliği	71
2.3. Adonis'e Karşı Eleştiriler	77
2.4. Adonis'in Şiirsel Üretiminde Metinlerarasılık ve İntihal.....	84
2.5. Adonis'in Şâirliği ve Nesir Şiir Edebiyatındaki Yeri	93
2.6. Adonis'in Moderniteye ve Mirasa Bakış Açısı.....	102
2.7. Adonis'in Şiirlerinde Sembolizm/ Tema/ İmge.....	110
2.8. Adonis'in Şiirlerinde Mitolojinin Metafor ve Sembollerle İşlevselleşmesi	115
2.9. Adonis'in Tasavvufî Bakış Açısı	119
2.10. Adonis'in Kalemeye Aldığı Bazı Önemli Edebî Eserleri.....	123
SONUÇ.....	152
KAYNAKÇA	155

KISALTMALAR

Bu tezde İslam Ansiklopedisi'nde kullanılmakta olan şu kısaltmalar alfabeti kullanılmıştır:

- b. : Bin/ibn (oğlu)
- çev. : Çeviren
- ed. : Editör
- Haz. : Hazırlayan
- Hz. : Hazreti
- vd. : Ve diğerleri
- thk. : Tahkik edenler
- ts. : Tarihsiz
- bk. : Bakınız
- haz. :Hazırlayan
- İA* : İslâm Ansiklopedisi (MEB, 1940–1987)
- TDVİA* : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
- krş. : karşılaştırınız
- nşr. :neşreden / yayıma hazırlayan
- s. :sayfa
- t.y. :tarih yok
- yy. :yayın yeri yok
- vb. :ve benzeri
- vd. :ve devamı
- yay. :yayımlayan / yayınevi
- ed. :editor / editör

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

Bu tezde İslam Ansiklopedisi'nde kullanılmakta olan şu transkripsiyon alfabesi kullanılmıştır:

Arap Harfi	Latin Transkripsiyon		Arap Harfi	Latin Transkripsiyon
ا	ā		س	s
ب	b		ش	ş
ت	t		ص	ş
ث	ṣ		ض	ḍ
ج	c		ط	ṭ
ح	ḥ		ظ	ẓ
خ	ḫ		ع	‘
د	d		غ	ġ
ذ	ẓ		ف	f
ر	r		ق	q
ز	z		ك	k
ط	ṭ		ل	l
ظ	ẓ		م	m
ع	‘		ن	n
غ	ġ		هـ	h
ف	f		و	v / ū
ق	q		ي	y / ī
ك	k		ء (hemze)	’
ل	l		ة (te marbūṭa)	-t / -h
م	m		أ (tenvinli)	-an

Notlar:

- â, î, û: Uzun ünlüleri gösterir.
- ‘: Ayn harfini, ’: Hemze’yi temsil eder.
- ş, ş, ḍ, ṭ, ẓ: Arapçadaki peltek ve kalın sesleri ayırt eder.
- ġ, ḫ: Gırtlaktan çıkan harfleri karşılar.
- ṭ, ṣ, ẓ gibi alt çizgili harfler Arapçadaki farklı sesleri gösterir.

ÖNSÖZ

Bu çalışma, modern Arap edebiyatının en önemli ve tartışmalı figürlerinden biri olan Adonis'in edebî kişiliğini, poetik yaklaşımlarını ve Arap şiir geleneğine yaptığı katkıları sistematik bir şekilde incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın temel hedefi, Adonis'in eserlerinde geleneksel Arap şiiri ile modernizm arasında kurduğu diyalektik ilişkiyi analiz etmek ve bu bağlamda şairin edebiyat teorisine yönelik özgün katkılarını ortaya koymaktır.

Araştırmanın hazırlık sürecinde, öncelikle Adonis'in Türkçe ve Arapça basılmış tüm eserleri titizlikle incelenmiştir. Bunun yanı sıra, şair hakkında yazılmış akademik makaleler, tezler ve eleştiri yazıları taranarak kapsamlı bir literatür taraması yapılmıştır. Özellikle Arapça kaynaklara ulaşmak amacıyla çeşitli uluslararası kütüphanelerle iletişime geçilmiş ve dijital arşivlerden yararlanılmıştır.

Çalışma sürecinde en önemli metodolojik zorluk, Adonis'in eserlerindeki çok katmanlı anlam dünyasını çözümlemek olmuştur. Şairin mitolojik, tasavvufi ve felsefi referanslarla örülü şiir dilini analiz ederken disiplinlerarası bir yaklaşım benimsenmiştir. Ayrıca, Adonis hakkındaki birincil kaynaklara ulaşmada yaşanan güçlükler ve şairin politik duruşuna ilişkin tartışmalı yorumlar, çalışmanın nesnelliğini koruma konusunda önemli engeller teşkil etmiştir.

Bu akademik çalışmanın hayata geçirilmesinde değerli katkıları olan başta danışmanım Prof. Dr. Muhammet Vehbi Dereli'ye en derin şükranlarımı sunarım. Ayrıca, çalışmanın farklı aşamalarında görüşleriyle katkı sağlayan akademisyenlere, enstitü çalışanlarına ve teknik destek veren meslektaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim. Son olarak, bu çalışmanın modern Arap edebiyatı araştırmacılarına mütevazı bir katkı sunmasını temenni ederim.

Hatice ERAT
HAZİRAN 2025

GİRİŞ

Bu çalışma, modern Arap edebiyatının önde gelen isimlerinden biri olan eleştirmen, yazar ve aynı zamanda serbest şiirin (şi‘ru‘l-ḥurr) öncülerinden kabul edilen Ali Ahmed Said Eşber’in (Adonis) edebi serüvenini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada, Adonis’in Suriye’de başlayan edebiyat hayatı, siyasi polemikler nedeniyle Lübnan’a uzanan dönemi ve nihayet Paris’e taşınan edebi ve entelektüel yolculuğu ele alınmıştır. Çalışmada, ulaşılabilen kaynaklardan yararlanılarak Adonis’in hayatı, edebi ve siyasi yönleri, eserleri ve dönemindeki Arap edebiyatına katkıları derinlemesine incelenmiş; bu sayede özellikle Türkiye’de tanınırlığının artırılmasına katkı sunulması hedeflenmiştir.

Bu konunun ele alınmasındaki temel amaç, literatür taramaları sonucunda Adonis’in Türkiye’de olması gereken düzeyde tanınmadığının fark edilmesidir. Modern Arap edebiyatının önde gelen temsilcilerinden biri olmasına rağmen, ülkemizde hak ettiği yere ulaştırılmasının gerekliliği tespit edilmiş ve bu bağlamda Arap Dili ve Belagatı alanında da Adonis’in eserlerinin akademik olarak incelenmesi önem arz etmiştir.

Çalışmalar sırasında özellikle Adonis’in nesir-şiir (şi‘ru‘n-nesr) türünün ilk temsilcilerinden biri olduğu dikkat çekmiş ve bu çerçevede nesir biçimindeki şiirlerine odaklanılarak ülkemizdeki Arap edebiyatı literatürüne kazandırılması hedeflenmiştir. Bu bağlamda, Adonis’in edebi mirasının hem akademik çevreler hem de genel okuyucu kitlesi nezdinde daha görünür kılınması amaçlanmıştır.

1. Araştırmanın Konusu ve Problemi

Literatür çalışmaları sonucunda ülkemizde yeterince çalışmaların yapılmadığı bunun karşısında batının ve Arap ülkelerinin büyük bir merak ve ilgi ile üzerinde durduğu Adonis’in; hayatı, 1940’lardan 1960’lara kadar Suriye’nin sosyo-kültürel iklimi, Adonis’in katıldığı edebî topluluklar ve etkilendiği batılı ve Arap akımlarla edebiyatçılar, Arap edebiyatında düzyazı şiir ve sonrası, şairin Arap edebiyatına özel katkıları ile bu zamana kadar ortaya koymuş edebî eserleri bu çalışmanın problemidir.

Özellikle üzerinde durulan mevzu şudur: “Adonis Arap mirasına karşı bir modernist midir? Yoksa Adonis batıyı doğu ile harmanlamaya çalışan, Arap şiirini anlaşılması zor bir yapıdan kurtarıp serbest şiire evirmeye çalışan samimi bir Arap edebiyatçısı mıdır? Ve Adonis'in şiirlerinde modernizm ve gelenek arasındaki ilişki, Arap şiirine nasıl bir dönüşüm kazandırmıştır?”

2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışma, modern Arap edebiyatının önde gelen isimlerinden olan, eleştirmen ve şair kimliğiyle tanınmış Ali Ahmed Said Eşber'in (Adonis) edebî yaşamını ve Arap edebiyatına yaptığı katkıları incelemeyi amaçlamaktadır. Adonis, serbest şiir akımının öncü kurucularından biri olup, edebiyat serüvenine Suriye’de başlamış, siyasi tartışmalar ve baskılar nedeniyle önce Lübnan’a, ardından da Fransa’nın başkenti Paris’e göç ederek edebî faaliyetlerini burada sürdürmüştür.

Çalışmanın temel amacı, ülkemizde yapılan literatür taraması sonucunda Adonis'in henüz yeterince tanınmadığının tespit edilmesi üzerine, bu önemli edebî şahsiyetin hak ettiği biçimde tanıtılarak Arap Dili ve Belagatı alanında yer almasını sağlamaktır. Özellikle, Adonis'in nesir şiirin ilk temsilcilerinden biri olması hususu dikkat çekici bulunmuş ve bu çalışma kapsamında onun nesir türündeki şiirleri detaylı bir şekilde ele alınarak ülkemizdeki edebiyat araştırmalarına kazandırılmaya çalışılmıştır.

Adonis'in eserlerinde sıkça görülen politik söylem ve eleştirel yaklaşım, Ortadoğu coğrafyasında hem geniş bir hayranlık uyandırmış hem de onu çeşitli eleştirilerin odağı haline getirmiştir. Dolayısıyla, şiirlerinde yer alan politik eleştirinin akademik yöntemlerle incelenmesi önemli bulunmuştur. Ayrıca, Adonis'in eserlerinde ele aldığı modernizm, kimlik sorunu ve kültürel çatışmalar gibi temalar, Arap toplumunun yaşadığı dönüşümleri yansıtmakta ve bu bağlamda sosyo-politik okumaların yapılmasına zemin hazırlamaktadır.

Bu bağlamda çalışma, Adonis'in şiirlerinde ve yazılarında ortaya çıkan tematik ve biçimsel yenilikleri inceleyerek, onun Arap edebiyatındaki konumunu akademik perspektiften değerlendirmeyi hedeflemektedir. Ayrıca, çalışmanın ülkemizdeki

edebiyat çevreleri ve akademik kurumlar için bir referans kaynağı olması ve Adonis üzerine yapılan sonraki çalışmalar için zemin oluşturması amaçlanmaktadır.

1. Araştırma Konusuyla İlgili Kuramsal Çerçeve ve Konuyla İlgili Belli Başlı Araştırmalar

Şair ve edip Adonis'i Batı ve Doğu dünyası derinlemesine araştırmış, çeşitli tartışmalara girmiş ve Adonis taraftarları ve Adonis'i eleştirenler olarak araştırmacıların ikiye bölündüğü görülmüştür. Gelenekçiler, geleneğin mirasını koruyacak ve geliştirecek şekilde modernizme her zaman karşı çıkmışlardır. Araştırmacılar ve akademisyenler arasındaki bu bölücü anlaşmazlığı Adonis'in durumu hakkında maalesef kesin bir kaniya varılmasını da imkânsız hale getirmiştir. Bu ayrımın ardındaki nedenleri anlamak, “gelenek” ve “modernite” gibi kavramların en derin anlamlarını araştırmayı ve bu ikisi arasındaki orta yolu bulmayı gerektirdiği anlaşılmıştır. Geleneğin savunucuları mirasın yeniden canlandırılmasında ısrar ederken, modernistler ise Arap mirasına yabancılaşma çağrısında bulunmuşlardır. Makalenin sonunda Adonis'in Batı akımından aldığı ilham ve taklitçiliğin şiddetli eleştirilmesi ve yeniliğin savunucusu olarak öncü konumu göz önüne alınarak, Arap edebiyat eleştirisi bağlamında bir polemikçi olarak kabul edildiği sonucuna ulaşılmıştır.¹

Adonis hakkında üzerinde durulan bir başka mesele ise onun edebiyattaki sufizm konusuna ayrı bir başlık açacak kadar kendini aşmasıdır. Literatür araştırmalarında pek çok araştırmacı-yazar, Adonis'in sufizmin öncülüğünü mü yaptığı yoksa gerçek bir aşk tahayyülünü imgeleme arzusunda mı olduğu konusunu tartışmışlar ve kendilerince kanıtlarını belgelemeye çalışmışlardır. Bir başka makalede ise, Adonis'in, şiirsel cümlelerinin kompozisyonunda tarih, din ve miras gibi farklı referansları benimseyen çeşitli yöntemler kullandığı ve bunları mistik bir tarzda sunduğu belirtilmiştir. “Ayna” ve “Maske” şiirlerinde olduğu gibi Tasavvuf

¹ bk: Yasmîne bint. Ammâra – Muhammed Murtâz “Mevkifu'l-Hadâsiyyîn mine't-Turâs beyne'l-Kabûl ve'r-Rafdi Adûnîs Unmûzecen”, *Câmiatu Ebubekir Belkâyet Telimsân-Kulliyetu'l-Âdâbi ve'l-Luğât-Mahberu'd-Dirâsâti'n-Nakdiyyeti ve'l-Edebiyyeti ve A'lâmihâ fî'l-Mağribi'l-'Arabî*, 3/4 (Aralık 2021), 20-29.

terimlerinden pek çok defa yararlandığı ifade edilmiş; bunların tespitinden sonra Adonis'in sufist bir şair olduğu sonucuna ulaşılmıştır. ²

Ülkemizde Adonis ile ilgili çalışmalar son derece sınırlıdır. Bu çalışmanın bitmesine yakın bir evrede, YÖKTEZ veri tabanında daha önce yer almadığı tespit edilen birkaç yüksek lisans tezine rastlanmıştır. Bu çalışmalar, Alper Çırpan'a ait *Adonis ve Nizâr Kabbânî'nin Şiirlerindeki Dîni İmgelerin İncelenmesi* ile Meryem Bürkek'e ait *Adonis'in Şiirlerinde Metinlerarasılık Yöntemi Olarak Gönderge* ve Hayriye Kırtay'a ait *eş-Şi'ru ve Felsefetu'l-Kînûne beyne Haydegger ve Adonis 'Mufred bi-Sîgati'l-Cem' Numûzecen* adlı çalışmalardır.

5. Araştırmanın Önemi

Literatür çalışmaları sonucunda Adonis'in modern dönem edebiyatçılarının liderlerinden biri olmasına rağmen ülkemizde henüz olması gerektiği konumda olmadığı fark edilmiştir. Onun ülkemizde de hak ettiği değeri görmesine katkı sağlamayı hedeflemesi ve onun Arap Dili ve Belagatı alanındaki yerini ortaya koymayı amaçlaması bu çalışmayı önemli hale getirmektedir. Çalışmalar sırasında Ali Ahmed Said'in, nesir şiir türünün ilk temsilcilerinden olması dikkat çekmiş ve özellikle nesir türündeki şiirlerini inceleyerek ülkemize kazandırılması istenmiştir.

6. Araştırma Yöntemi (Modeli)

Ele alınan tez konusu modern dönem Arap şair ve eleştirmenlerinden olan Ali Ahmed Said Eşber olduğu için literatür ve kaynak araştırmaları döküman incelemesi yöntemi kullanılarak araştırmalar üç grupta incelendi. Birinci grup araştırmaları klasik dönemde yazılan edebi eserler ve Arap mirasının oluşumunda klasik dönem eserlerinin edebiyat tarihine katkılarını ele alan edebi kitaplarla ansiklopediler; ikinci grupta modern dönem edebiyatın klasik dönem karşısındaki yenilikçi gelişim seyrini ele alan edebî eserler ve Adonis'in etkilendiği modernistlerin dönem üzerindeki etkilerini ele alan eserler; son kısımda Adonis'in kaleminden çıkan eserler ile Adonis üzerinde duran

² Sâlih Kâzım Hâdî “Teşkilu'l-Hitâbi's-Sûfi ve Te'vîle fi Şi'ri Adûnîs”, *Mecelletu'l-Âdâb* 138 (Eylül 2021), 23-42.

günümüz batılı ve doğulu akademisyenlerin tezleri, makaleleri, Arap edebiyatı üzerine yayım yapan çeşitli web siteleri ve süreli yayımlanan dergilerdir.

MODERN DÖNEM ARAP EDEBİYATI VE SURİYE'DEKİ SEYRİ

Genel görüşler ışığında Arap edebiyatının modernleşme süreci, 18. yüzyılın sonlarına doğru Araplar arasında yaşanan sosyal ve siyasal sorunların ortaya çıkardığı çöküş/ duraklama/ gerileme ile başlamış, bu gelişim aşamaları günümüzde nahda/ uyanış süreci ile devam etmiştir. Çöküş dönemi, 1258 yılında Moğolların Bağdat'ı ele geçirmesiyle büyük bir birikim olan kütüphaneleri, eserleri yakıp yok etmesi, 16. yüzyıldan itibaren Arap dünyasının Osmanlı hâkimiyetine girmesi ve bu dönemde Arap diline gereken önemin verilmemesi, Endülüs'ün kaybedilmesi ile Avrupa'nın Arap topraklarını istila edip sömürgeleştirmesi gibi pek çok tarihi sürecin neticesinde meydana gelmiştir.³

Arap edebiyatındaki çöküş, duraklama ve gerileme dönemini sonlandırıp yeniden canlanma sürecinin başlaması da pek çok nedene dayandırılabilir. Bu nedenler, Arap dünyasında yaşanan kültürel ve siyasal faaliyetler bağlamında değerlendirilebilir. Başlangıçta Napolyon'un Mısır seferi, Mehmet Ali Paşa dönemi siyasi ve idari politikaları ve İngilizlerin Mısır'ı işgali gibi olaylar siyasal faktörlerin başında zikredilebilir. Kültürel faktörlerden de bahsedecek olursak eğitim ve öğretim alanında yapılan yenilikçi hareketler, Avrupa'ya eğitim için devlet kanalıyla öğrencilerin gönderilmesi, matbaacılığın yaygınlaştırılması, basın-yayın organlarının gelişmesi ve artırılması ile tercüme ve telif çalışmalarından bahsedilebilir.⁴

Osmanlı imparatorluğunun yönetiminde olan Arap ülkelerinde, özellikle Mısır'da uzun zamandır süregelen siyasi istikrarsızlıklar, sosyal ve ekonomik yaşamın yanında ilmî çalışmaları da etkilemiştir. Örneğin, o dönemlere kadar ilimle uğraşan hoca ve talebelere tahsis edilen bursların, vakıf gelirlerinin kısılmasıyla Mısır'da Ezher Üniversitesinin talebeleri ve hocaları dağılmış, bünyesinde çok az sayıda kadrolu hoca kalmıştır. Mısır'da yönetim kadrolarında bulunan kişilerin edebiyata ve şiire karşı

³ Mehmet Yalar, *Hazırlayıcı Faktörler Işığında Modern Arap Edebiyatına Giriş* (Bursa: Emin Yayınevi, 2009), 33, 34.

⁴ Yalar, *Hazırlayıcı Faktörler Işığında Modern Arap Edebiyatına Giriş*, 30, 60.

ilgisiz tutumları yüzünden edebiyatçı ve şairler geçimlerini sağlamak için farklı mesleklere yönelmişlerdir. Bazı ilim adamlarının yurt dışına çıkış yasağı getirilmiş ve neredeyse Arap ülkelerinin tamamında ilim ve edebiyat durma noktasına gelmiştir. Siyasi baskılar nedeniyle düşünme yetilerine ket vurulmuş edebiyatçılar toplumun güncel sosyal, ekonomik, siyasi problemlerine karşı çözüm üretme çabaları yok olmuş ve toplumla aralarında büyük bir duvar örülmüştür.⁵ Kendi dönemlerinden önce Abbasi ve Emeviler'den gelen edebî eserlerle aralarındaki bağ da kopmuştur.⁶

Osmanlının siyasî gücünü Mısır'da kaybetmesiyle Fransızlar 1798 yılında Napolyon Bonapart (1769-1821) öncülüğünde işgale başlamış ve Mısır'ın işgali yaklaşık üç yıl kadar sürmüştür. Mısır'ı ihya etmek isteyen Napolyon, beraberinde pek çok bilim adamıyla beraber laboratuvar ve modern aletler getirmiştir. Bu bilim adamları matbaanın kurulmasının ardından bir Arapça dergi, iki Fransız gazetesi basmaya başlamış; Mısır'ın ekonomik, sosyolojik, coğrafik, jeolojik yapısını incelemek üzere bilim topluluğu oluşturmuştur. Mısır'da yapılan bu araştırma sonucu 1809'dan 1825'e kadar *Description d'Egypte (Mısır'ın Tasviri)* adında dokuz ciltlik bir eser yayımlanmıştır. Ayrıca kurulan Mısır enstitüsündeki bilimsel deneylerden elde edilen sonuçları Fransızca olarak süreli olarak basın yayın organlarında basılmıştır.⁷

Osmanlı Devleti'nin, kaybettiği Mısır'ı Fransızların elinden kurtarmak için gönderdiği ordunun başındaki komutan Sadrâzam Koca Yusuf Ziya Paşa'ya yardımcı olarak atadığı Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Ziya Paşa rahatsızlanıp memleketine geri dönünce ordunun başına geçmiş ve 1801'de Mısır'ın Ebukır bölgesinde Napolyon'un Fransız ordusunu yenilgiye uğratmıştır. Bu süreçte Kavalalı'nın Osmanlı idaresine karşı sadakati zayıflamış ve kendine itaat eden ordu kumandanlarını yönetimde çeşitli kadrolara yerleştirmiş; güçlenmenin, büyümenin modernlikte olduğuna kanaat etmiş, bunun üzerine orduyu ve yönettiği Mısır şehrini modernleştirmeye çalışmıştır.⁸ Sanat ve edebiyatın geliştirilmesinde, Mısır içindeki tüm halkın ırk ayrımı olmaksızın birlik

⁵ Yalar, *Hazırlayıcı Faktörler Işığında Modern Arap Edebiyatına Giriş*, 47, 48.

⁶ Şevki Dayf, *el-Edebu 'l-Arabiyyu 'l-Muâsir fî Mısır* (Kahire: Dâru'l-Meârif, 1992), 20.

⁷ Harun Özel- Youssoufa Soumana, "Modern Dönem Çeviri Faaliyetlerinin Arap Edebiyatının Gelişimine Katkısı", *Istanbul Journal of Arabic Studies* 6/2 (12 Aralık 2023), 256.

⁸ Ahmet Çitil, *Modern Arap Şiiri ile İlgili Türkiye'de Yapılan Çalışmaların Tahlili* (Erzurum: Sosyal Bilimler, 2022) 7, 8.

ve beraberlik içinde olması, Medresetü'l-Elsun gibi ihtisas merkezlerinin açılması, Avrupa'ya öğrencilerin gönderilmesiyle, tercüme faaliyetleri yeniden büyük bir ivme kazanmış; modernleşmenin ikinci basamağı oluşturulmuştur.⁹

Modern Arap Edebiyatı'nın oluşum temelinden biri olarak gösterilen Fransızların Mısır'ı işgalinden sonra Arapların Batı medeniyetiyle temasa geçmesiyle edebiyatta seci, bahr, kafiye gibi süslü söz sanatlarından arınarak, kolay, anlaşılır ve sade yazma stili savunulmaya başlanmış; klasik edebî usuller bırakılıp hikâye, tiyatro ve roman tarzında yeni edebî türler oluşturulmaya başlanmıştır.¹⁰

Modern Arap edebiyatındaki araştırmalarımızdan hareketle bazı konu başlıkları altında çalışmaların gruplaştığını, edebiyatçıların bu konu başlıklarında uzmanlaşıp ün kazandıklarını görmekteyiz. Bu temalar;

- Toplum ve siyaset,
- Doğu- batı çatışması,
- Mehcer adını almış gurbet edebiyatı,
- Kuşak değişimi ve beraberinde gelen kuşaklar arası çatışmalar
- Kadın ve toplumda kadının konumu, hakları, uğradığı haksızlıklar,
- Aşk ve sevgi,
- Solculuk, sosyalist düşünce,
- İslam ve İslamî düşünce,
- Filistin

şeklinde başlıklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadınlara dair yazdığı şiirlerle kariyerinin zirvesine ulaşan Suriyeli Nizar Kabbanî, Arap edebiyatında Filistin direnişini en güçlü kaleme alan, toplum ve siyaset alanında ünlenen önemli bir edebiyatçıdır. Yazdığı roman ve hikâyelerde toplumsal sorunları ve siyasi temayı başarılı bir şekilde ele alan ve 1988'de Nobel Edebiyat Ödülü'ne layık görülen Necib Mahfuz'u da belirtmek gerekir. O, 23 Temmuz 1952'de gerçekleşen Mısır

⁹ Abdulğaffar Hamid Hilâl, *el-Arabiyye Hasaisuha ve Simâtuhâ* (Kahire: Meketebet'ul-Vehbe, 2004), 421, 422.

¹⁰ Ali Muhammed Huseyn, *el-Edebiyyu'l-Arabiyyu'l-Hadis: er-Ru'yetu ve't-Teşkil* (Riyad: Meketebetu'r-Ruşd, 2006), 10.

Devriminden önce Kral Faruk'un tahtta olduğu Hidivlik Dönemi ve II. Dünya Savaşı zamanı Mısır toplumunun karakteristik yapısını, Kahire'de yaşayan şehirli insan sorununu, büsbütün bir çerçevede kaleme almıştır. Hatta Nobel Edebiyat Ödülünü de *es-Sulâsiyye* ve *Midak Sokağı* adlı eserleriyle almaya hak kazanmıştır.¹¹

Doğu-batı çatışmasına yoğunlaşan edebiyatçılar, doğulu milletlerin kendi yerleşik kültürleri karşısında maruz kaldıkları batı kültürü ile bocalama içine düştüklerini eserlerine işlemişlerdir. Taha Hüseyin, Yusuf es-Sibâi gibi meşhur yazarlar, doğulu toplumların batıdan gelen yoğun cazibeli kültüre karşı oluşturdukları direnci başarılı bir şekilde ele alan edebiyatçılardandır. Yine bu çalışmanın konusunu teşkil eden Ali Ahmed Said Eşber de eserlerinde doğu batı çatışmasını; bireyin içsel ikilemelerini, psikolojik bunalımlarını başarıyla sergileyenler arasındadır. Problemleri gün yüzüne çıkarmış ancak kesinlikle çözüme odaklanmamıştır. Sürekli yeni bir yaşamın, bambaşka ufukların peşinde olmuştur. Hayatı ve kelimeleri yepyeni bir tarza, ifadeye sürüklemeye çalışmıştır.¹²

I. Dünya Savaşı yıllarında özellikle Lübnan ve civarındaki zorlu savaş koşulları sebebiyle yurtlarını bırakıp Amerika'ya göç eden topluluklar içinde edebiyatla ilgilenenlerin mehcer (göç-gurbet) edebiyatında şaheserler meydana getirdiği görülmektedir. Bunlar arasında, dünya çapında büyük bir üne sahip olan ve ülkemizde de çok tanınan ve üzerinde sayısız akademik çalışması olan ayrıca bir dönem Amerika'da eserleri en çok satılan Cibrân Halil Cibrân başta olmak üzere yine gurbet edebiyatında adını söz ettiren, Lübnan'da doğup büyüyen fakat ülkesindeki iç karışıklık sebebiyle ülkesini terk edip Fransa'ya yerleşen ve eserlerinin hemen hemen tamamını Fransızca kaleme alan Emin Maluf, milli kimliğini hiçbir zaman kaybetmemiş ve eserlerine doğulu bir milliyetçilikle batı karşısında tavrılı şekilde eserler kaleme almıştır.¹³

¹¹ Ahmet Kazım Ürün "Modern Arap Edebiyatında Öne Çıkan Bazı Temalar", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 0/35 (20 Haziran 2016), 134.

¹² Robyn Creswell, *City of Beginnings Poetic Modernism in Beirut* (New Jersey: Princeton University Press, 2019), 169-188.

¹³ Emin Ma'luf, *Ölümçül Kimlikler*, çev. Aysel Bora (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002), 50.

Türkiye'de kuşak değişimi çatışmasını en başarılı şekilde yazıya döken edebiyat eseri tartışmasız Reşat Nuri Güntekin'in *Yaprak Dökümü*'dür. Arap edebiyatı camiasında ise Necip Mahfuz, bir aile dramı olan *es-Sulâsiyye* adlı romanında Emine ve Abdu'l-Cevad'ın kurduğu yuvada çocuklarının dramatik yaşamlarını, daha sonra torunlarının birbirinden farklı hayat tarzlarını başarılı şekilde kaleme alarak Nobel Edebiyat Ödülüne layık görülmüştür.¹⁴

Arap coğrafyasında pek çok edebiyatçı, kadının toplumsal statü sorununun farkındadır. Nizar Kabbanî, Asiye Cebbâr, Nâzik el-Melâike, Neval Sa'davî gibi önemli edebiyatçıların bu alana büyük bir parantez açmış oldukları görülmektedir. Kadın temasıyla ilgilenen edebiyatçılar aynı zamanda aşk, sevgi, ayrılık gibi konuları da ele almışlardır. Özellikle Ali Ahmed Said Eşber, şiirlerinde kadın konusunu batı tarzında ele alan şairlerdendir.¹⁵

İslamî düşünce temalı Arap edebiyatı çalışmalarında da Cemaleddin Afganî, Seyyid Kutub, Reşid Rıza, Muhammed Abduh, İslamî konuları eserlerinin odak noktasına koyan önemli yazarlardandır.¹⁶

Son olarak Suriye, Irak, Mısır gibi ülkelerin yönetimlerine hâkim olan Rus taraftarı olan Baas ideolojisinin etkisinde kalarak eserler ortaya çıkaran edebiyat çalışmalarına da değinilecek olursa, bu alanda ün yapmış Selâme Musa ve Necip Mahfuz örnek gösterilebilir.¹⁷

1. 1940-1960 Döneminde Suriye'de Sosyokültürel İklim

Suriye, 1940-1960 yıllarında Fransız yönetiminden çıkmış ve 1946'da bağımsız bir devlet şekline gelmiş, toplumsal olarak önemli dönüşümler ve iniş-çıkışlar yaşanmıştır. Bu dönemde eğitimde modernleşme, geleneksel anlayışın

¹⁴ Ahmet Kazım Ürün, "Modern Arap Edebiyatında Öne Çıkan Bazı Temalar", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 0/35 (20 Haziran 2016), 136.

¹⁵ Yusuf Hamid Câbir-Nür Faysal Mahlûf, "El-Fuhûle ve Te'nîs el-Âlem fi'ş-Şi'r Adûnîs", *Mecelletu Câmiâti Tişrîn lil-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-İlmiyye- Silsiletu'l-Âdâb ve'l-Ulûmi'l-İnsâniyye* 4/45 (Ağustos 2023), 246-247.

¹⁶ Muhsin J. el-Müsevî, *Arabic Poetry*, ed. James E. Montgomery (New York: Routledge is an imprint of the Taylor & Francis Group, 2006), 7.

¹⁷ Ürün, "Modern Arap Edebiyatında Öne Çıkan Bazı Temalar", 137.

çözölmeye başlaması, kadın hakları konusunda atılan adımlar ve zengin etnik-dini mozağin siyaset ile etkileşimi gözlemlendi. Ayrıca 1948 Filistin Savaşı sırasında yaşanan göçlerle hızlı kentleşme, Suriye'nin sosyoköltürel iklimini büyük ölçüde etkiledi. Bu süreçte yaşanan problemler, bağımsızlık sonrası siyasi darbeler ve Baas Partisi'nin yükselişine kısaca değinilmesi uygun olacaktır.¹⁸

1.1. Eğitim

1940'lı yıllarda Suriye'de okuma yazma bilenlerin sayısı son derece azdı, bununla birlikte eğitim imkânları da kısıtlıydı. Suriye'nin Fransız himayesindeki döneminde eğitim kurumları daha çok şehirlerde kurulmuş, kırsal kesimde eğitim kurumlarının inşâsı ihmal edilmiştir. 1946'da bağımsızlığın elde edilmesiyle iktidar, eğitimi yaygınlaştırmak için adımlar atmıştır. İlkokul çağındaki çocuklara zorunlu ve ücretsiz eğitim kanunu çıkarılmıştır. Yine o dönem Suriye'de yalnızca 1923'te kurulan Şam Üniversitesi aktif olarak eğitim veriyorken, 1958'de Halep Üniversitesi kurulmuş, yükseköğretimin yayılması adına mühim bir adım atılmıştır. Böylece modernleşme çabaları sayesinde okul mevcudu ve öğrenci sayısı artmış, 1950'li yıllara bakıldığında kız öğrencilerin üniversiteye gittiği görölmüştür.¹⁹

Eğitim alanında atılan adımlara rağmen, 1960'lara dek okuryazarlık oranı ne yazık ki istenilen düzeye çıkamamıştır. 1960'ların sonunda nüfusun neredeyse yarısı okuma yazma bilmiyordu. Bu durum, modern okulların yaygınlaşmasının yeterli olmadığını ve özellikle kırsal kesimde eğitimin olmadığını göstermektedir. Ancak, 1963'te iktidara gelecek olan Baas Partisi'nin de önem verdiği toplumsal kalkınma hedeflerinden biri okuma yazmayı artırmak ve bu alanda gerekli yatırımları yapmaktı. Böylece 1963'e gelindiğinde Baas hükümeti ülke genelinde eğitim seferberliği ilan etmiştir.²⁰

¹⁸ Neşvân el-Atâsî, *Tetavvuru'l-Muctemei's-Sûriyyi 2011-1831*, (Beyrut: Atlasu lin'Neşri ve't-Tercemeti ve'l-İntâci's-Sekâfi, 2015), 137-239.

¹⁹ Raymond Hinnebusch, *Syria Revolution from Above* (New York: Routledge Taylor and Francis Group, 2001), 24-28.

²⁰ Hinnebusch, *Syria Revolution from Above*, 20-30.

1.2. Toplumsal Yapı

1946 sonrası Suriye'nin toplumsal yapısı bir yanda modern kent yaşamı ve orta kesim, diğer yanda toprak zengini olan ağalarla keskin ayrımlardan oluşmaktadır. Osmanlı ve Fransız yönetimleri zamanında özellikle Şam ve Halep olmak üzere bazı şehirler, idarenin ve ticaretin merkezi konumuna getirilmiş ve özellikle bu şehirlerde ticaret zenginler ve eğitilmiş elitler oluşmuştur. Kırsalda ise büyük toprak sahibi ağalarla, onlara bağlı köylüler olarak geleneksel bir hiyerarşi devam etmiştir. 1940'tan 1950'li yıllara kadar bu kırsal-kentsel ayırım devam etmiş, kentleşme ise ivme kazanmıştır. İş ve eğitim imkânları için kasabadan kente doğru bir iç göç dalgası başlamış; Şam, Halep, Humus gibi şehirlerin nüfusu artmıştır.²¹ Toprak zenginleriyle şehirli elitler, bağımsızlık sonrası ilk yıllarda siyasal iktidarı ellerinde tutmuş, ordu sınıfını oluşturan askerler ve eğitilmiş memur, mühendislerle oluşan orta sınıfla 1949'dan sonra peş peşe askerî darbeler yaşanmıştır. Husni Zâim, Sami Hinnâvî ve Edib Çiçekli gibi subaylar siyasette etkilerini göstermeye başlamıştır. Özellikle General Edib Çiçekli, 1951- 1954 yıllarında iktidarı sırasında köylüleri kazanmak için ilk defa “Suriye sosyalizmi” söylemini kullanmıştır.²²

Toplumda geleneksel yaşam tarzından modern kent yaşamına geçiş süreci de bu dönemde hızlanmıştır. Şehirlerde aile yapısından giyim-kuşama kadar Batı etkisi görülmeye başlanmıştır; radyo, sinema gibi kitle iletişim araçları yaygınlaşmıştır. Öte yandan kasabada aşiret ve geniş aile düzeni devam etmiştir. Bu ikili toplumsal yapı, siyasî çekişmelere neden olmuştur: Kentli elitler ile taşralı kitleler arasındaki fark, Baas Partisi gibi “halkçı” zihniyetin doğuşuna neden olmuştur. 1940'ların sonunda ortaya çıkan Baas zihniyeti, sınıfsal farklılıkları sonlandırıp tüm Arap milletini birleştirmeyi ve yoksul kesimleri yükseltmeyi hedeflemiştir.²³

1950'lerde Baas Partisi ve benzeri hareketler özellikle kasabalı genç subaylar ve öğrenciler arasında benimsendi. Bu partinin çoğu kurucu ve üyesi taşralı veya orta

²¹ “Understanding And Overcoming Syria's Urban-Rural Divide”, *Edge Induced Cohesion* (Erişim: 31 Mayıs 2025).

²² el-Atâsî, *Tetavvuru'l-Muctemei's-Sûriyyi 2011-1831*, 141-216.

²³ Philip Şukri Khoury, *Syria and the French Mandate: The Politics of Arab Nationalism, 1920-1945* (New Jersey: Princeton University Press, 1987), 245-345.

sınıftan oluşmuştur. Örneğin; Baas Partisinin 1947'deki kurucuları Hristiyan bir entelektüel olan Misel Eflak ve lâik bir sünî olan Selahaddin Bitar'dır. 1963'te Baas Partisi'nin darbe ile iktidara gelmesi önemli oranda bu toplumsal tabakanın siyasete yansımalarıdır. Baas yönetimi sonrası, geleneksel elitlerin yerini giderek devlet etkisinde elitler almıştır. Özellikle kırsal kesim, ordu ve parti aracılığıyla yönetici pozisyonlarına gelmişleridir.²⁴

Sonuç olarak, 1940'tan 1960'a kadar Suriye'de toplumsal yapı, eski ile yeninin mücadelesiyle geçiş dönemi yaşamış sonraki gelecek olan yılların siyasal durumunu şekillendirmiştir.

1.3. Kadın Hakları

1940-1960 arası Suriye'de kadınların toplumdaki konumu ve hakları konusunda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Fransız himayesiyle filizlenen kadın hareketi, bağımsızlık sonrasında daha güçlü şekle bürünmüştür. 1940'ların başında Süreyya el-Hafız gibi öncü aktivistler, kadınların peçe takma zorunluluğunun olmadığını savunmuşlardır.

Bağımsızlık sonrası 1953'te kadınlara seçme ve seçilme hakkı getirilmiştir. Bu, bölgede Suriye'yi, kadınlara siyasi haklar tanıyan öncü ülkelerden biri yapmıştır. Süreyya el-Hafız ilk milletvekili adaylığı olmuş ancak seçilememiştir. Yine de 1950'li yıllarda mecliste kadın üye olmasa da bu siyasi hakların kazanılması toplumsal zihniyette önemli bir gelişmeye neden olmuştur.²⁵

Eğitim ve çalışma hayatında da kadınların konumu yavaş yavaş güçlenmeye başlamış, şehirli orta sınıf aileler kız çocuklarını okula göndermeye daha istekli olmuşlardır. 1950'lerde Şam ve Halep gibi büyük kentlerde kadınlar doktor, mühendis gibi mesleklerde görülmeye başlamış, özellikle kamu sektöründe kadın memurların

²⁴ Khoury, *Syria and the French Mandate: The Politics of Arab Nationalism, 1920-1945*, 205-242.

²⁵ Nikki R. Keddie, *Women in the Middle East Past and Present* (New Jersey: Princeton University Press, 2007), 60-98.

sayısı artmıştır. Ancak genele bakıldığında 1960'a dek kadınların işgücüne katılım oranı hala düşüktür.²⁶

Bununla birlikte, hukuki alanda kadınlar lehine bazı düzenlemeler yapılmış; 1950'lerde çıkarılan Medenî Kanunla, kadınların boşanma, miras, velayet gibi konularda konumunu iyileştirmeye dönük hükümlere yer verilmiştir. Ayrıca 1958'de Suriye-Mısır birliği döneminde kadınların kamu istihdamında önünün açılması yönünde politikalar benimsenmiş; bu dönemde bazı kadınlar ilk kez yargıç yardımcılığı gibi görevlere getirilmiştir.

Toplumun geleneksel kesimlerinde kadınların elde ettikleri konuma karşı direnç de yaşanmıştır. Özellikle kırsal ve muhafazakâr çevrelerde peçe giymek devam etmiş, kadınların çalışmasına, siyasete girmesine olumsuz bakılmıştır. Dönemin gazete ve dergilerinde kadın hakları tartışılmış; bazı kadın dernekleri kurularak okuma-yazma kursları açılmıştır.²⁷

Sonuç olarak 1940-60 arası Suriye'de kadınlar, uzun süredir verilen mücadelelerinin meyvelerini almaya başlamış, 1960'a gelindiğinde Suriye'de kadınlar yasal olarak seçmen olabilen, üniversiteye gidebilen ve kamusal alanda yer edinebilen bireyler haline gelmiştir. Bu durum sanat ve edebiyatı derinden etkileyerek, şair ve edebiyatçıların konu alanına girmiştir. Dönemin entelektüel camiası nasıl kadın konusunu ele almışsa Adonis de bu alandan kendini uzak tutamayıp, kadın konusuna dair şiirler yazmaya başlamıştır.²⁸

1.4. Sanat ve Edebiyat

Suriye'de 1940-60 dönemi, siyasi çalkantıların da etkisiyle edebiyat ve sanatta canlı bir atmosfer oluşturmuştur. Bağımsızlıktan önce başlayan Arap edebiyatı geleneği, 1946'dan sonra yeni bir sürece girmiştir. Özellikle edebiyatta roman ve hikâye türleri gelişmiş, toplumsal değişimi ve dönemin problemlerini konu edinen

²⁶ Nikki R. Keddie, *Women in the Middle East Past and Present* (New Jersey: Princeton University Press, 2007), 90-100.

²⁷ Sawsan Jamil Hasan, "Syrian Women's Century-long Fight for Sociopolitical Change", *Al-Majalla*, <https://en.majalla.com/node/323848/culture-social-affairs/syrian-womens-century-long-fight-sociopolitical-change> (Erişim: 12 Ocak 2025).

²⁸ Hasan, "Syrian Women's Century-long Fight for Sociopolitical Change" (Erişim: 12 Ocak 2025).

eserler verilmeye başlanmıştır. 1940'ların sonu ve 1950'lerde, Suriye edebiyatında çıkış kaynağı Marksizm olan “toplumcu gerçekçilik” akımı etkili olmuştur. Yazarlar, eserlerinde ulusal birlik, sömürgecilik, cehalet, yoksulluk gibi temaları işlemeye başlamışlardır.²⁹

1950'li yıllar, Suriye'de “hikâyenin altın çağı” olarak anılır. Bu dönemde ortaya çıkan genç edebiyatçılar, kısa öykü türünde dikkat çekici eserler kaleme almışlardır. Örneğin *Hannâ Mîne*, bu kuşağın önde gelen yazarlarından biri olarak balıkçıların ve işçilerin hayatını anlattığı toplumsal romanlarıyla şöhret yakalamıştır. Aynı şekilde *Zakeriya Tamir* gibi yazarlar, 1950'lerin sonunda toplumsal eleştiri içeren öyküler yazmaya başlamışlardır. Şiir alanında ise, Suriye kökenli meşhur Arap şair *Nizar Kabbani* 1940'ların sonundan itibaren kadın ve aşk temalarını işleyen modern şiirleriyle adını duyurmuştur. Onun şiirleri, bir yandan geleneksel toplumda tartışmalara konu olurken diğer taraftan yeni neslin beğenisini kazanıp sosyokültürel bir etki yaratmıştır.³⁰

Dönemin edebiyat ve sanat ortamını kurumsallaştırmak adına mühim adımlar atılmıştır. 1951'de Râbitâtu'l-Kuttâbi's-Sûriyyîn (Suriye Yazarlar Birliği) kurulmuş, bu birlik 1954'te etkisini bölgeye yoğunlaştırarak ismini “Arap Yazarlar Birliği” (Râbitâtu'l-Kuttâbi'l-Arab) şeklinde değiştirmiştir. Birlik, yayınladığı bildiriye kendilerini medenî ve sosyalist bir çizgide tanımlayarak halkın problemlerini kaleme alıp duyurmayı ve haksızlığa uğrayan mazlumun mücadelesine destek olmayı misyon edindiğini açıklamıştır. Kurucular arasında *Liyân Deyrânî*, *Mevhîp el-Keyyâli*, *Hannâ Mîne*, *Şehâde el-Hürî* gibi yazarlar bulunup, bu isimlerin birçoğu ilerleyen yıllarda Suriye edebiyatının önde gelen simaları olmuşlardır. Söz konusu yazarların pek çoğu Marksist ideolojinin etkisi altında *toplumcu gerçekçiliği* savunmuşlardır. Bu durum, Fransa'daki sol kesimin sömürge dönemi entelektüelleri üzerindeki etkisiyle gerçekleşmiştir. 1930'larda Fransa'da baskın olan sol zihniyet, Suriye'nin entelektüel

²⁹ Mevlüt Kula, “Modern Suriye Hikâyesine Genel Bir Bakış”, *Doğu Araştırmaları* 17/7 (Ocak 2011), 22.

³⁰ Beşîr Tâverîyyet, “fi Mâhiyeti ve Semâti'l-Lugati's-Şi'riyye inde Adûnîs”, *Râbitu'l-Edebi'l-Hadis* 34 (Mayıs 2006), 124.

kesimine de sirayet edip, emperyalizme karşı sosyal adalet ve vatanseverlikle etkileşimde bulunmuştur.³¹

Sanat alanında, tiyatro özellikle Şam'da 1950'lerde yeniden canlanmış; klasik Arap edebiyatından uyarlamalar sahnelenmiş ve toplumsal sorunları elen alan oyunlar yazılmıştır. Sinema sektöründe Suriye henüz emekleme döneminde olmasına karşılık Mısır filmleri toplumda en fazla rağbet gören yapıtlar konumundaydı. Sinema kültürü şehir merkezlerinde yayılmış durumdaydı. 1950'lerin sonuna doğru görsel sanatlarda ise Ressam Luay Kayâli ve Fatih Müderris gibi sanatçılar ün kazanmış ve ilerleyen dönemde önde gelen isimlerden olmuşlardır.

Sanatçılar ve edebiyatçılar, dönemin sosyal ve siyasal sorunlarına kayıtsız kalmamış, pek çoğu aktivist olmuş veya siyasete girmiştir. Örneğin yazarlar arasında Baas Partisi'ne üye olanlar vardı ve farklı görüşlere sahip olmalarına karşın bu yazarların pek çoğu, Arap toplumunun meselelerine duydukları ortak sorumluluk duygusuyla Baas çatısı altında toplanmışlardır. Bu sayede aydın kesimin düşünceleri ile Baas'ın milliyetçi duruşu arasında bir etkileşim oluşmuştur. Edebiyat eserleri, Suriye halkının bağımsızlık sonrası beklentilerini, arayışlarını ve hayal kırıklıklarını dile getiren bir kürsü işlevi görmüştür. Özellikle 14 Mayıs 1948 Filistin Nekbesi ve peş peşe yapılan darbeler, yazınsal alanda en çok işlenen temalardır.³²

Sonuç olarak, edebiyat ve sanattaki gelişmeler, Suriye'deki sosyokültürel iklimin hem bir aynası hem de kılavuzu olmuş, bu dönemde kendini geliştiren sanatçılar, yeni nesillere ilham kaynağı olmuştur.

1.5. Filistin Göçünün Etkisi

Filistin göçünün etkisi Suriye'nin sosyokültürel ikliminde yoğun şekilde kendini göstermiştir. Şehir nüfusunun artması, konut arzı sorununu ve işsizliği büyük oranda etkilemiş, buna karşın kent kültürünü de etnik ve sanatsal açıdan renklendirmiştir. Taşradan şehre göç ise, geleneksel değerlerle modern yaşamı iç içe

³¹ al-Musawi, *Arabic Poetry: Trajectories of Modernity and Tradition*, ed. James E. Montgomery vd. (New York: Routledge Taylor and Francis Group, 2006), 23.

³² İman Merşal, "fi Evvel Risale Ekâdimiyyean Adûnîs fi'l- Câmîati'l- Misriyye: et- Tenâsu's- Sûfi fi'ş- Şi'ri Adûnîs", *Hizbu't-Tecemmea el-Vatanî et-Tegaddemî el-Vahdeviyyu* 154 (1998), 134.

geçirmiştir. Örneğin; şehirde hem fesli erkeklerle çarşafly kadınlar hem de batılı tarzda giyinmiş insanlar bir arada görülmeye başlanmış, Filistinli mülteciler Suriye'ye Arap milliyetçiliği konusunda birlik anlayışı getirmişler, böylece ırkdaşlık nazarıyla birbirlerine yaklaşmışlardır. Filistin meselesi, Suriye sanatından siyasetine kadar birçok alanda tema olmuştur. Mesela; şair *Nizar Kabbani* 1956'da "Tıflu'l-Hicâratı" şiirini yazmıştır.³³

1940-1960 yılları arasındaki Suriye'nin sosyokültürel iklimi, ünlü Suriyeli şair ve düşünür *Ali Ahmed Said Eşber (Adonis)*'in edebi kimliğinin şekillenmesinde oldukça önemli etkiler yaratmıştır. Bu dönem, Adonis'in şiirsel yönelimini, kimliğini ve dünya görüşünü derinden şekillendirmiştir.

Adonis'in kimliğini şekillendirmede etkili olan olumlu etmenlerden söz edilecek olunursa;

– Eğitim ve Modernleşmede ilerleme

1940-60 arasında eğitimde yaşanan ivmeler, özellikle şehirlerde modern eğitim kurumlarının sayılarının artması, Adonis gibi gençlerin Batı ve Arap dünyasının kültürel akımlarıyla iç içe yetişmesini sağlamıştır. Adonis, Lazkiye'nin Kasabin kasabasında doğmuş olsa da eğitim için büyük kentlere, Lazkiye, Şam'a taşınmış, modern eğitimle yetişmiştir.

Fransız himayesinden miras kalan Fransız kültürü, Adonis'in Batı edebiyatını özellikle Fransız simbolist şairlerini tanımaya sebep olmuştur. Bununla birlikte Şam Üniversitesi'nde felsefe eğitimi alması ona fikrî derinlik kazandırmıştır.³⁴

– Çok Kültürlü ve Etnik-Dini Çeşitlilik

Suriye'nin etnik ve dînî çeşitliliği, Adonis'in şiirlerinde evrensellik ve insanlık duruşuna yön vermiştir. Alevi-Nusayri azınlıktan gelen Adonis, mezhepsel

³³ Rabia Hasan, "Kasîdetu Nizâr Kabbânî an Filistîn- Mevdûa", *Mevdûu*, 06 Ağustos 2023, https://mawdoo3.com/قصيدة_نزار_كبابي_عن_فلسطين. (Erişim: 10 Mayıs 2025).

³⁴ al-Musawi, *Arabic Poetry: Trajectories of Modernity and Tradition*, 15-24.

ayrımcılığın oluşturduğu sorunları gözlemlemiş, şiirinde sıkça kullandığı sembolizm, gizem ve metaforlarla “öteki” kavramını derinlemesine işlemiştir.

Farklı mezhep ve etnik azınlıkların bir arada yaşadığı zengin mozaik, onun evrensel ve kapsayıcı bir söylem benimsemesinde etkili olmuştur. Bu durum Adonis’in şiirlerinde farklılıklara açık ve çoğulcu bir kültürel yaklaşım sergilemesine neden olmuştur.³⁵

Suriye’nin farklı din, mezhep ve etnik yapılarının iç içe geçtiği renkli sosyal atmosfer, Adonis’in şiirine çok katmanlı³⁶ ve sembolik bir anlatım biçimi kazandırmıştır.

Dürzi, Alevi, Hristiyan, Kürt ve Ermeni gibi çeşitli etnik ve dini grupların bir arada yaşadığı toplum, şairin çoklu kimlik ve kozmopolit kültürel zihin oluşturmaya olanak sağlamıştır. Bu çoğulculuk, şiirlerinde çok anlamlılık, çok seslilik ve farklılıklara açık olmakla kendini göstermiştir.

– Milliyetçilik ve Baas İdeolojisi

Fransız himayesinin, bağımsızlığa geçişin oluşturduğu iyimserlik ve özgürlük duygusu, Adonis’in şiirlerindeki güçlü bireysellik ve varoluşçu sorgulamaların temellerini atmıştır. Bununla birlikte, 1950’li yıllarda Baas Partisi’nin Arap milliyetçiliğini temel alan misyonu, Adonis’in gençlik yıllarında güçlü bir Arap kimliğine bürünmesini sağlamıştır. Ancak Adonis, Baas’ın resmî ideolojisini benimsemekten çok, kültürel yenilik ve eleştirel sorgulamaya önem veren özgün bir düşünce yapısı geliştirmiştir. Bu dönemdeki Arap milliyetçiliğinin güçlü ideolojik duruşu Adonis’i, Arap kültürünün problemlerini sorgulamaya yöneltmiştir.³⁷

³⁵ al-Musawi, *Arabic Poetry: Trajectories of Modernity and Tradition*, 15-24.

³⁶ Adonis’in şiirleri tek bir anlamla sınırlı değildir. Herhangi bir şiiri okunduğunda ilk bakışta anlaşılabilir anlamın ötesinde, derinlerde başka anlamlar da bulunmaktadır. Okudukça, düşündükçe yeni anlamlar ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden şairin şiirleri tek seferde anlaşılabilir değildir, tekrar tekrar okunması, üzerine düşünülmesi gerekmektedir.

³⁷ Sami Moubayed, *Steel & Silk: Men & Women Who Shaped Syria 1900-2000* (Seattle: Cune, 2006), 28-30

Ulusal kimlik inşası adına yapılan çalışmalar, Adonis'in Arap kimliğine ve kültürel mirasa yönelik derin sorgulamalar yapmasına neden olmuştur. Bu durum Adonis'i, ilerleyen zamanda Arap kültürünü eleştirel şekilde değerlendirmesine kapı aralamıştır.

– Edebiyat ve Sanat Ortamının Canlanması

1950'li yıllar, Suriye edebiyatının “Altın Çağı” olarak görülmektedir. Bu dönemde Suriyeli edebiyatçılar arasında özgürlükçü ve yenilikçi fikirler yayılmış; edebiyat çevreleri canlı tartışmalara sahne oldu. Adonis, özellikle Şam'da 1950'lerin sonlarında yükselişe geçen genç sanatçılar kuşağından etkilenmiştir.

1956'da Lübnan'a taşınan Adonis, Beyrut'ta bu canlı edebiyat ortamıyla daha yakın ilişkiye girmiştir. Beyrut o yıllarda, kültür, edebiyat ve basın özgürlüğü açısından merkezî bir bölge konumundaydı. Adonis burada Arap edebiyat ve sanat dünyasının önde gelen simalarıyla tanışıp etkileşime girmiştir. Beyrut şehrinin liberal atmosferi, Adonis'in edebî kişiliğini rahatça oluşturmasında etkili olmuştur.³⁸

– Filistin Meselesi ve Bölgesel Olayların Etkisi

1948'de yaşanmış, Filistin felaketi olarak bilinen Nekbe, Arap şairlerin eserlerinde ortak bir tema haline gelmiştir. Adonis de şiirlerinde sıklıkla sürgün, yabancılaşma, direniş gibi kavramları işlemiş, Filistin davasından derinden etkilenmiştir. Bu dönem şiirlerinde Filistin, sömürgecilik karşıtlığı ve emperyalizm karşıtlığı şiirlerde önemli bir arka plan unsuru olmuştur.

Adonis'in kimliğini şekillendirmede etkili olan olumsuz etmenlerden bahsedilmesi yerinde olacaktır.

– Askerî Darbeler ve Siyasî İstikrarsızlıklar

1940- 1960 yılları arasında Suriye pek çok siyasi meseleler ve askerî darbeler yaşamıştır. 1949'da üç ayrı darbeye maruz kalmış, 1954'te Edib Çiçekli rejimi

³⁸ Robyn Creswell, *City of Beginnings Poetic Modernism in Beirut* (New Jersey: Princeton University Press, 2019), 21-51.

devrilmiş, 1958 -1961 yılları arası Birleşik Arap Cumhuriyeti dönemi yaşanmıştır. Böyle bir ortamda istikrarlı bir düşünce ve sanat ortamı oluşturulamamış, edebiyat camiası sürekli siyasi baskı ve sansür korkusuyla yaşamıştır. Bu belirsizlik ortamı, Adonis'i şiirlerinde “karamsarlık, kaos, yabancılaşma” gibi temaları işlemesine yönlendirmiştir. Ülkenin çalkantılı ortamı, Adonis’te “köksüzlük” ve “kimlik bunalımı” hislerini derinleştirmiş, bu açıdan siyasi ortamın olumsuzluğu, şiirlerinde felsefi bir derinliğe dönüşmüştür.³⁹

Siyasal baskının dayattığı sansür ortamı sonunda Adonis'i şiirinde sıkça sembolik ifadeler kullanmaya ve kapalı anlatım sergilemeye yönlendirmiştir. Bu durum şiirlerini zengin bir konuma taşımış olsa da eserlerinin anlaşılmasını zorlaştırmış, büyük kitlelerle buluşmasını engellenmiştir.

– Geleneksel Toplum Yapısının Direnci

Adonis, muhafazakâr Suriye toplumunda şiirlerinde kullandığı yenilikçi ve cüretkâr tarz nedeniyle tepkilerle karşılaşmıştır. Geleneksel şiirden kopuş ve modern şiir tarzını benimsemesi, muhafazakâr edebiyat çevrelerinin ciddi eleştirilerine maruz kalmıştır.

Toplumun muhafazakâr kesimleri tarafından “toplumsal değerleri yıkmaya çalışan” bir şair olarak görülen Adonis, bu süreçte özgür düşüncenin ancak daha açık, liberal şehirlerde gelişebileceği inancıyla Suriye’yi terk edip Beyrut’a göç etmek zorunda kalmıştır.⁴⁰

1950’li yıllarda ülke genelindeki siyasi istikrarsızlığın neden olduğu sansür ve baskı ortamı, edebiyatçıların özgürce yazıp çizmelerine de engel olmuştur. İfade özgürlüğünün neredeyse yok olduğu bu dönemde Adonis gibi moderniteyi savunan ve rejim karşıtı fikirleri dile getiren entelektüel kesim baskı altına girmiştir. Bu nedenle Adonis, 1956’da Beyrut’a göç ederek daha özgür bir ortam bulmaya çalışmıştır.⁴¹

³⁹ Creswell, *City of Beginnings Poetic Modernism in Beirut*, 52-93.

⁴⁰ Creswell, *City of Beginnings Poetic Modernism in Beirut*, 1-21.

⁴¹ Creswell, *City of Beginnings Poetic Modernism in Beirut*, 21-51.

Alevi kökenli olan Adonis, Suriye toplumunda yaşanan mezhepsel ve etnik gerilimlerin farkındadır. Özellikle 1950'lerde devlet bürokrasisinde ve orduda azınlık gruplardan Alevi-Dürzi subayların sayılarının artması, toplum içinde mezhepsel gerilimleri de artırmıştır. Bu ortam Adonis'i sanatçı kimliğinden çok "mezhep kökeni" ile yargılanmasına yol açtığı için olumsuz yönde etkilemiştir.⁴²

Kadınların eğitim hayatı ve kamusal alanda çalışmaya başlaması, özellikle şehir merkezlerinde kadınların özgürleşme hareketlerinin görülmesi, Adonis'i eserlerinde geleneksel cinsiyet rollerine karşı çıkmaya yönlendirmiş ve kadın-erkek ilişkilerine dair radikal yaklaşımlar sergilemesinde ilham kaynağı olmuştur. Şairin eserlerinde "kadın" teması, toplumun geleneksel sınırlarını sorgulayan, özgürlüğe ve cinsiyet eşitliğine vurgu yapan önemli bir motif olmuştur. Bu motif, Adonis'i özellikle muhafazakâr kesimle karşı karşıya getirmiş, buna karşın modern ve seküler kesimden de destek görmüştür.⁴³

Sonuç olarak 1940-1960 arası Suriye'deki sosyokültürel ve siyasal ortam, Adonis'in kişiliğini ve şiirini hem olumlu hem de olumsuz yönleriyle etkilemiştir. Olumlu olarak, şehirleşme, eğitimde modernleşme, seküler milliyetçilik düşüncesi, sanat ve edebiyat ortamının zenginliği, Filistin davasının güçlü etkisi, kadın hareketleri ve azınlıkların yükselişi gibi olgular, Adonis'in şiirinde modern Arap kimliğini, özgürlük kavramını ve bireyin iç dünyasını merkeze alan özgün bir edebiyat oluşturmasına katkıda bulunmuştur.

Olumsuz olarak, siyasi çalkantılar, rejimin sansür baskısı ve muhafazakârların yenilikçilere olan tepkileri, ifade özgürlüğünü sınırlamış, Adonis'i derin bir kimlik bunalımına sürükleyip, hayal kırıklığına uğratmıştır. Bu durum Adonis'i sürgüne itmiş ve şiirini giderek daha fazla metaforik ve sembolik hale getirmesine neden olmuştur.

Suriye tarihindeki bu karmaşık ortam Adonis'i "sürgün" ve "yabancılaşma" kavramlarını merkezine alan bir şair olarak şekillendirmiştir. 1960'lı yılların başında

⁴² Philip Şukri Khoury, *Syria and the French Mandate: The Politics of Arab Nationalism, 1920-1945* (New Jersey: Princeton University Press, 1987), 515-534.

⁴³ Yûsuf Hamid Câbir- Nûr Faysal Mahlûf, "el-Fuhûlu ve Te'nîsu'l-Âlemi fi'ş- Şi'ri Adûnîs", *Mecelletu Câmiâti Tişrîn lil-Buhûsi ve'd-Dirâsâti'l-İlmiyyeti - Silsiletu'l-Âdâbi ve'l-Ûlûmi'l-İnsâniyyeti* 4/45 (Ağustos 2023), 242.

Beyrut'ta başlattığı modern edebî akım, bu tecrübeler sonucu oluşmuş ve modern Arap şiirinde onu söz sahibi konumuna ulaştırmıştır.⁴⁴

⁴⁴ Creswell, *City of Beginnings Poetic Modernism in Beirut*, 52-93.

1. BÖLÜM

ÇAĞDAŞ ŞAİR VE ELEŞTİRMEN ALİ AHMED SAİD EŞBER (ADONİS)' İN HAYATI VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

1.1. Hayatı

Ali Ahmed Said Eşber, Ocak 1930'da Suriye'nin batısındaki Lazkiye kenti yakınındaki Kasabbin köyünde doğmuştur. Alevi bir aileye mensup olan Ali Ahmed'in babası hem imamlık yapmış hem de çiftçilikle uğraşmıştır. Çocukluğunun büyük bölümünde bir devlet okulunda eğitim almaya gücü yetmemiş ve ilk eğitimi, bulunduğu kasabadaki camide Kur'an öğrenmek ve babasının Ali Ahmed'e sevdirdiği klasik Arap şiirini ezberlemekten ibaret olmuştur. 1944'te genç şair, şiirlerinden birini Kassabin'i ziyaret eden, köy muhtarının ve babasının muhalif oldukları cumhurbaşkanı Şükri el-Kuvvetli'nin önünde okumayı başarmış, genç şairin şiirlerine hayran kalan el-Kuvvetli ona yardıma ihtiyacı olan bir şey olup olmadığını sormuş, genç şair, "Okula gitmek istiyorum" diye cevap vermiş ve 1950'de mezun olduğu Tartus'taki Fransız Lisesi'ne Cumhurbaşkanlığı bursuyla kabul edilmiştir. Şam Üniversitesi'nde de devlet bursu kazanmış ve oradan 1954'te felsefe ve hukuk diplomasıyla mezun olmuştur. 1970'de Beyrut Üniversitesi'nde Arap edebiyatı profesörü olarak görev yapmış, daha sonra 1973'te Beyrut'taki St. Joseph Üniversitesi'nden Arap edebiyatı alanında doktora derecesi almıştır. Ayrıca Şam Üniversitesi, Sorbonne (Paris) ve Amerika Birleşik Devletleri'nde Georgetown ve Princeton Üniversitelerinde ders vermiştir 1980-1981 yılında Cencier Paris III Üniversitesi'nde davetli olarak öğretim üyeliği yapmıştır. Cenova ve Collège de France Üniversite'lerinde dersler verdikten sonra 1986'da Paris'e gitmiştir. 2001' de mahkeme kararıyla kendisine Gothe Madalyası verilmiştir.⁴⁵

Anton Sâdî liderliğinde, Almanya'da kurulmuş bir partinin görüşlerinden etkilenerek Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi kurulmuş;⁴⁶ bu parti, Avrupa'nın Suriye'yi sömürgeleştirmesine ve Suriye'nin daha küçük uluslara bölünmesine karşı çıkmıştır. Parti, Suriye'yi konsensüs denilen uzlaşmacı bir yaklaşımla yönetmiş, etnik köken

⁴⁵ Adonis, *Adonis Selected Poems*, çev. Khaled Mattawa (New Haven & London: Yale University Press, 2010), IX.

⁴⁶ Kazım Cihad, "Havle Adûnîs", *Mecelletu'l-Âdâb* 43/9, 10, 11 (Kasım 1995), 89.

veya mezhep ne olursa olsun herkese eşit haklar sağlayan, ilerici bir topluma dönüştürmeye yönelik laik, ulusal bir yaklaşımı savunmuştur. Bununla birlikte Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi lideri Anton Sâdî, pan-Arap birliği fikrini de savunmuş ancak 1949 yılında Lübnan hükümetine karşı planlanan bir darbe girişimi iddiasıyla idam edilmiştir.⁴⁷ SSMP üyelerinin otoriteyle yüzleşme konusundaki cesareti ve ülke yönetimine dair misyonları, şairi lisedeyken etkilemeye başlamıştır. Adonis, 1955-56'da askerlik yaparken SSMP'ye üye olduğu gerekçesiyle hapse atılmış, daha sonra eşi Halide Said'le birlikte, 1956'da hapisten çıktıktan sonra Beyrut'a yerleşmiş ve kısa sürede Lübnan vatandaşı olmuşlardır.⁴⁸

Ali Ahmed Said Lübnan'da, on yıl boyunca yayınlanan ve tartışmasız şimdiye kadarki en etkili ve yenilikçi Arap edebiyat dergisi olan Şi'r dergisinin editörlüğünde Yusuf el-Hâl ile edebiyat dünyasına giriş yapmıştır. el-Hâl, New York'ta yaşarken Ali Ahmed'in şiirlerinden birini okuduktan sonra şairi Şi'r'de kendisine katılmaya davet etmiştir. 1960 yılında Adonis, bir yıllık burslu eğitim almak üzere Paris'e taşınmaya hazırlanırken, parti yanlısı olmadığına ikna olarak SSMP'den istifa etmiştir. O zamandan beri herhangi bir siyasi partiye katılmamıştır. Paris'te Fransız şiiri ve tiyatrosunu, özellikle de Saint-John Perse ve Georges Schéhade'nin eserlerini tercüme etmeye başlamıştır. Beyrut'a döndüğünde Şi'r dergisinde öncü çalışmalarına devam etmiştir. 1970'ten 1985'e kadar Lübnan Üniversitesi'nde Arap edebiyatı dersleri vermiş. 1985 yılında eşi ve iki kızıyla birlikte asıl ikametgahları olan Fransa'nın başkenti Paris'e taşınmış ve halen burada yaşamaya devam etmektedir.⁴⁹

1.2. Adonis'in Sürgün Süreci ve Edebiyatına Yansımaları (1930–1956)

Adonis gençliğinde Suriye'nin çalkantılı siyasal ortamında etkin bir rol oynamıştır. Üniversitede okuduğu dönemde Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi'ne üye olmuş ve lideri Anton Sadî ile partinin savunuculuğunu yapmıştır. Sadî'nin Pan-Arap olarak adlandırılan Suriye, Lübnan, Filistin ve çevresini de içine alan Büyük Suriye ideali, Adonis'i derinden etkilemiştir. Dolayısıyla Adonis'te ilk dönem milliyetçilik

⁴⁷ Atef Alshaer, "Adonis (1930-)", *The Literary Encyclopedia* (London, 13 Şubat 2014).

⁴⁸ Alshaer, "Adonis (1930-)".

⁴⁹ Alshaer, "Adonis (1930-)".

duyguları ağır basmıştır. Ancak 1949'da Sadî'nin askerî bir darbe girişimiyle idam edilmesi, Adonis'in de hapis cezasıyla yargılanmasını ve zindan hayatı yaşamasını beraberinde getirmiştir. Bu acı tecrübe Adonis'in sürgünlerle geçen siyasi ve edebi yolculuğunun başı olarak kabul edilmektedir.⁵⁰

1950'li yılların ilk yarısında Suriye'deki rejimin baskısı altında kalan Adonis, istihbarat takibatları ve kısa süreli tutuklanmalar yaşamıştır. Nihayetinde 1955'te altı ay süreyle hapis cezasına çarptırılmış, 1956 yılında cezaevinden çıktıktan sonra Suriye'den ayrılıp Beyrut'a sürgüne gitmiştir. Bu zorunlu göç, Adonis'i vatanından koparmakla kalmayıp onun dünya görüşünü de derinden etkilemiştir. Kendi ifadesiyle "militan" ulusalcılığı yüzünden 1956'da Suriye'den çıkarılması, Adonis'te ulusal ideolojilere karşı bitmeyecek bir şüphe yaratmıştır. Böylece Adonis'in hayatında Suriye süreci kapanmış ve 26 yaşında başlayan sürgün yaşamı Lübnan'da Adonis'e yeni bir sayfa açmıştır.⁵¹

– Lübnan: Sürgün Yılları, Edebi Öncülük ve İç Savaş (1956–1980'ler)

Suriye'den göç eden Adonis, 1956'da Lübnan'ın başkenti Beyrut'a yerleşmiş ve 1960 yılında Lübnan vatandaşlığını elde etmiştir. 1950'li ve 1960'lı yıllara kadar Beyrut, Arap dünyasının ilim, sanat, edebiyat, kültür alanlarında başkenti konumundadır. Sürgündeki pek çok Arap sanatçı gibi Adonis de Beyrut'ta rahat bir ortama kavuşmuştur. Kısa bir süre içinde, sürgün edilmiş aydın ve sanatçılardan oluşan zengin bir çevrenin, tanınmış simalarından biri haline gelmiştir. 1957'de Lübnanlı şair Yûsuf el-Hâl ile birlikte çıkardığı Şi'r dergisi, Lübnan'da, Arap şiirinde geleneksel nazım şekillerini yıkan cesur bir modernist platform olarak büyük yankı uyandırmıştır. Bu dergide Adonis, serbest vezin ve düzyazı şiiri denemeleri yayımlayarak Arap şiirine yeni bir kapı aralamıştır. Ancak dergi geleneksel şiire aykırı şiirler yayınladığı için muhafazakâr çevrelerin sert eleştirilerine maruz kalmıştır.⁵²

⁵⁰ Adonis, *Adonis Selected Poems*, X.

⁵¹ Adonis, *Adonis Selected Poems*, X.

⁵² Eric Ormsby, "Robyn Creswell: City of Beginnings: Poetic Modernism in Beirut", *Asiatische Studien-Études Asiatiques* 73/3 (26 Mart 2020), 635-640.

1964'te Şi'r dergisi muhafazakâr çevrelerin baskıları nedeniyle sonlandırılınca Adonis pes etmemiş, 1968'de eleştirmen Kemal Ebu Dîb'in yanında *Mevâkif* adlı edebiyat dergisini çıkarmaya başlamıştır. Bu dergi vasıtasıyla Orta Doğu'nun geleneksel şiir anlayışına karşı çıkmış, canlı tartışmalar başlatmış ve modern Arap edebiyatının öncülerinden biri konumuna yükselmiştir.⁵³

Adonis için Beyrut yılları sadece edebi atılımlardan değil, aynı zamanda politik çalkantılardan da nasibini almıştır. 1967'de Arap dünyasını sarsan Altı Gün Savaşı'nın mağlubiyeti, Adonis'in düşünce dünyasında bir kırılma eşiğidir. Bu dönemde yazdığı şiirlerde toplumsal hayal kırıklıkları belirginleşmiştir. Örneğin 1970'lerin başında kaleme aldığı *Hâza Huve İsmî* şiirinde, 1967 yenilgisinin yarattığı toplumsal kaos ve kimlik bunalımını yansıtan dizelerle, dolaylı bir yeniden doğuş arayışına girmiştir.⁵⁴

Adonis ve dönemindeki modernist edebiyatçılar, Beyrut'un çok kültürlü ortamında sadece kendi geleneklerinden değil, Batı modernizminin uluslararası sanat ortamından da faydalanmaya çalışmışlardır. Nitekim Şi'r dergisinin ilk sayısından itibaren Ezra Pound, T.S. Eliot, Rilke, Lorca gibi Batılı şairlerin çeviri şiirlerine yer verilmesi,⁵⁵ Adonis'in kültürel sentez arayışının göstergesidir. Bu atmosfer, Adonis'in edebiyatında Doğu ve Batı, geçmiş ve gelecek arasında özgün bir bağ kurmasına zemin hazırlamıştır. 1975'te başlayan Lübnan iç savaşı, Adonis'in Beyrut'taki üretken dönemini dramatik biçimde sekteye uğratmıştır. Ülkedeki mezhep çatışmaları ve şiddet ortamı, kültürel ve sanatsal faaliyetleri kısıtlarken, Adonis gibi muhalif sesler için yeni bir belirsizlik yaratmıştır. Savaşın giderek alevlendiği 1970'lerin sonunda Adonis, can güvenliği endişesi ve özgürce yazma imkânı kalmadığı için ikinci bir sürgüne hazırlanmak zorunda kalmıştır.⁵⁶ 1980'lerin başında Lübnan'ı terk ederek ailesiyle birlikte Fransa'nın başkenti Paris'e yerleşmiştir. (Bazı kaynaklar, özellikle 1982'de Beyrut'un kuşatılması sonrasında ayrıldığını belirtir.) Beyrut'ta geçirdiği dönemin sonunda yaşadığı derin hayal kırıklığı, onu hem siyasal düşüncelerinde hem de şiirinde yeni bir dönemece getirmiştir. Eleştirmenler, Adonis'in Beyrut'ta geçirdiği

⁵³ Creswell, *City of Beginnings Poetic Modernism in Beirut*, 121-146.

⁵⁴ Creswell, *City of Beginnings Poetic Modernism in Beirut*, 80-130.

⁵⁵ Alan Buski, "Adunis ala Kulli'l-Cebhat", *Hey'etu'l-Misriyyeti'l-Amme li'l-Kitab* 2/16 (1997), 374.

⁵⁶ Creswell, *City of Beginnings Poetic Modernism in Beirut*, 80-93.

son dönemlerin ve Paris'teki sürecin, eserlerinde belirgin bir tematik dönüşüm yarattığı konusunda hemfikirdir. Şair bu dönemde hem toplumsal hem de bireysel alanda yaşadığı hayal kırıklıklarını dizelerine taşımaya başlamış; değişim ve sürgün temaları şiirlerinin odak noktası olmuştur.⁵⁷

– Paris: İkinci Sürgün ve Diasporada Yaşam (1980'den Günümüze kadar)

Adonis, 1980'den itibaren hayatını Paris'te geçirmektedir. Fransa'daki sürgün süreci, onu uluslararası arenada meşhur bir edebiyatçı konumuna ulaştırmıştır. Paris'e yerleşmesiyle birlikte düşünce ve sanat özgürlüğünü yeniden elde etmiş, Doğu ile Batı arasında köprü kuran özgün eserler vermeye devam etmiştir. Paris sürgünü, Adonis'e hem fiziki bir sığınak olmuş hem de edebiyat hayatında eleştirel bir bakış açısı kazandırmıştır. Kendisini Ortadoğu'nun dışında tutmuş, Arap dünyasının geleneksel kültürü ve sahip olduğu İslam inancıyla beraber Batı'nın emperyalizmi ve materyalizmini de hedef alan cesur eleştirilerini yazmaktan çekinmemiştir. Örneğin 1980 öncesi kaleme aldığı meşhur şiiri *Kabr min Ecli Niwyûrk*, Adonis'in batı toplumuna yönelik sert alegorik (sembolik) eleştirileriyle doludur. Bu şiirde Özgürlük Heykeli'ni bir elinde “özgürlük” adlı bir paçavra tutarken, diğer eliyle “dünya” adındaki bir çocuğu boğarken betimlemiştir. Başka bir bölümde Avrupa'yı “solucanların yediği bir ceset” şeklinde tasvir etmiştir. Bu güçlü semboller, Adonis'in sürgündeyken geliştirdiği evrensel eleştirel perspektifi yansıtmıştır. Paris'te bulunduğu zaman içinde Adonis edebi üretkenliğe devam etmiş; şiir, deneme ve eleştiri alanlarında pek çok eser ortaya koymuştur. 1985'te Paris'te kaleme aldığı *Mukaddime li'ş-Şi'ril-Arabî* adlı eserinde, Arap şiir geleneğini modern Fransız edebiyatı ışığında yeniden yorumlamıştır.⁵⁸

Yine bu dönemde Sufizm ve Sürrealizm gibi karşılaştırmalı kültürel incelemeler yapmış, Doğu mistisizmi ile Batının devrimci akımları arasında bağlantılar kurmuştur.⁵⁹ 1990'lı yıllardan itibaren Adonis, artık Arap dünyasının

⁵⁷ Adûnîs, *Mukaddime li'ş-Şi'ril-Arabî* (Beyrut: Dâru'l-Avde, 1979).

⁵⁸ Hudâ el-Akad, “A Grave for New York: The Descent of Adonis in Walt Whitman's World”, *Râbidatu'l-Edebi'l-Hadîs*, 17, (Ocak 2003), 80-97.

⁵⁹ Emîne Ğusun, “Huviyyetu Adûnîs es-Seriyyeti”. *el-Hey'etu'l-Misriyyeti'l-Âmmeti lil-Kitâbi* 2/16 (Eylül 1997).

yaşayan en önemli şair ve eleştirmenlerinden biri olarak uluslararası ödüller almıştır. Örneğin; 1995'te İstanbul'da Nazım Hikmet Şiir Ödülü ve Nobel Edebiyat Ödülü adayları arasında gösterilmiştir.⁶⁰ Tüm bunlar, Adonis'in göçmenler grubu arasında üretkenliğini ve etkisini sürdürdüğünü kanıtlamıştır. Ne var ki vatanından uzakta geçen uzun yıllar, Adonis'in eserlerinde silinmez izler bırakmıştır. Nitekim bizzat Paris sürgününü tecrübe etmiş bir yazar olarak, modern ile gelenek arasındaki gerilimleri ve sürgün psikolojisini eserlerinin odak noktası yaptığı sıkça vurgulanmıştır.

Şairin ilk eserlerinden itibaren yurt özlemi, aidiyet krizi ve gurbet duygusu satır aralarında hissedilir.⁶¹ Nitekim 1957'de yayımlanan ilk şiir kitabı *Kasâ'idu'l-Ulâ (İlk Şiirler)* dâhil, erken dönem şiirlerinde dahi *sürgün*, *göç*, *göçmen* temaları yoğunlukta kullanılmıştır. Ünlü edebiyat eleştirmeni T. Green, Adonis'in daha basit üsluplu ilk şiirlerinde bile konuşur gibi görünen dilin altında yurt ve aidiyet kaybının getirdiği bir ağırlık sezildiğini belirtmiştir. Bu durum, şairin henüz Suriye'den yeni ayrıldığı gençlik döneminde bile, vatanından ayrı olmanın oluşturduğu duygusal psikolojiyi eserlerine yansıttığını gösterir. Adonis'in şiir dünyasında sürekli bir dönüşüm ve yeniden doğuş teması dikkat çekmektedir. Bu temalar çoğu kez göç tecrübesiyle iç içe geçmiştir. En ünlü yapıtlarından *Ağânî Mihyârî'd-Dimeşkî*, şairin Suriye sürgününden sonra Beyrut'ta yazdığı yenilikçi bir şiir kitabıdır ve modern Arap şiirinde bir dönüm noktası sayılmaktadır. Bu kitapta Adonis, "Mihyâr" adını verdiği bir sembolik kahramanın dilinden konuşmuştur. Edebiyat eleştirmenleri, Mihyâr'ın aslında Adonis'in kendi adına somutlaşan bir sürgün ve kimlik değişim sembolü olduğunu vurgulamaktadır.⁶²

Adonis'in şiirlerinde "sürgün şiiri" olarak düşünülebilecek bir kolun sürekliliği, sadece Mihyâr ile sınırlı kalmamıştır. 1970'lerde kaleme aldığı şiirlerden

⁶⁰ "Adonis", *Poetry Foundation*, <https://www.poetryfoundation.org/poets/adonis> (Erişim: 01 Haziran 2025).

⁶¹ Mustafa Kemal Ersöz, "Lazkiye'de bir sürrealist: Adonis", *Ehlen Dergisi*, 29 Nisan 2024, <https://ehlendergisi.com/index.php/2024/04/29/lazkiyede-bir-surrealist-adonis/>, (Erişim: 1 Haziran 2025).

⁶² "The Global Acclaim of an Arabic Poet- a Review of Adonis: Selected Poems", *a Gathering of The Tribes*, <https://www.tribes.org/web/2019/2/13/the-global-acclaim-of-an-arabic-poet-a-review-of-adonis-selected-poems>, (Erişim: 01 Haziran 2025).

“*Vaktun beyne’r-Ramâdi ve’l-Verd*” veya “*Hâza Huve İsmî*” gibi metinler, Arap coğrafyasındaki 1967 sonrası yıkımlardan bahsederek yurtsuzluğun acısını dile getirmiştir.⁶³

Şairin sürgün temalı şiirlerine gösterilebilecek başka bir örnek; *Kabr min Ecli Niwyûrk*’dur. Yukarıda da bahsedildiği üzere, bu şiir görünürde Amerikan emperyalizminin eleştirisini yapsa da daha arka planda vatanından edilmiş modern insanın dramını kaleme almıştır.⁶⁴

Adonis, sadece şiirlerinde değil, edebî yazılarında ve denemelerinde de sürgün olgusunu merkezî bir tema olarak ele almıştır. Adonis 1987’de yayımladığı *Şehvetun Tetekaddemu fî Harâiti’l-Mâdde* adlı denemesinde sürgün kavramına dair düşüncelerini dikkat çekici bir dille ortaya koyar. Adonis bu denemesinde: “Şair iki sürgün arasında yaşar, biri içeride (iç sürgün), diğeri dışarıda (dış sürgün)” diyerek, sürgünü yalnız coğrafi bir mevzu değil, aynı zamanda kültürel ve psikolojik bir durum olarak tanımlamıştır.⁶⁵

Adonis, sürgün kavramını genişleterek sansür, tecrit, kovulma, hapsedilme ve hatta öldürülme gibi kavramları da başka şekillerde eserlerine işlemiştir. Yani Adonis için sürgünlük, sadece fiziki olarak vatandan uzak düşmek değil; baskıcı bir toplumda fikren ve vicdanen yalnızlaşmak, yabancılaşmak demektir.

Adonis’in edebiyatında “öteki” kavramı da sürgün temasının tamamlayıcı bir parçasıdır. Şair, “Öteki, iç varlığımın bir parçasıdır” diyerek, kendi benliğinin bile bölünmüş olduğunu, başka kültür ve kimliklerle harmanlandığını dile getirir.⁶⁶

Eleştirmenler ve akademisyenler, Adonis’in sürgün olgusunu bir estetik ve düşünsel imkâna dönüştürdüğüne dikkat çeker. Örneğin Nurullah Yılmaz, Adonis’in modern Arap şiirine dair eleştirilerinde içsel yolculuk kavramını sıkça kullandığını,

⁶³ “The Global Acclaim of an Arabic Poet- A Review of Adonis: Selected Poems”, *a Gathering of The Tribes* (Erişim: 01 Haziran 2025).

⁶⁴ Ersöz, “Lazkiye’de Bir Sürrealist: Adonis”, (Erişim: 19 Haziran 2025).

⁶⁵ Nurullah Yılmaz, “Adonis’in Şiirlerinde Kadın Haklarını Sorgulamacı Bir Yaklaşım”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 51 (Aralık 2013), 63-74.

⁶⁶ Adûnîs, *es-Sûfiyye ve ’s-Sûriyyâliyye* (Beyrut: Dâru’s-Sâkî, 2010), 189-190.

şairin bir süredir Paris'te yaşıyor olmasının da geçmiş ile şimdi arasında sorgulayıcı bir bakış geliştirmesine zemin hazırladığını belirtir.⁶⁷ Adonis'in sürgün teması hakkında oluşturduğu düşünceler, kendi coğrafyasının edebî mirasına bakışında da şekillendirmiştir. Şair, klasik Arap şiirini modern bir ruhla yeniden okurken bile, gözünü hep geleneğin dışlanmış veya sürgün edilmiş seslerine çevirir. Örneğin cahiliye döneminin çöl sürgünü şairi İmru'u'l-Kays, Adonis'in çoğunlukla kaynak gösterdiği bir şairdir. 6. yüzyılda siyasi sebeplerle sürgün hayatı yaşayan İmru'u'l-Kays'ın nostaljik ve özgür ruhlu dizeleri, Adonis'e ilham kaynağı olmuştur.⁶⁸

Adonis, Arap şiir kültüründe kendine yakın hissettiği bu sürgün şairler silsilesini, modern şiir anlayışıyla harmanlamış diğer taraftan Batı edebiyatında da Baudelaire'den Rimbaud'ya, Saint-John Perse'den T.S. Eliot'a dek pek çok yerinden edilmiş yenilikçi şairle manevi bir bağ kurmuştur. Örneğin Fransız şair Saint-John Perse'in sürgün şiirinin, Adonis'in 1950'lerin sonu ve 1960'lı yıllarda kaleme aldığı eserlerinde özellikle *Mihyâr ed-Dimeşk'te* bariz şekilde hissedildiği akademik incelemelerde dikkat çekmiştir.⁶⁹ Bu vesileyle Adonis hem doğulu hem batılı ötekilerin mirasını sahiplenerek kendine özgü kozmopolit bir sanatsal konum oluşturmuştur.⁷⁰

Sonuç olarak, Adonis'in sürgün deneyimi onun şahsi geçmişinin ötesine geçerek, edebî kimliğinin ve eserlerinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Sürgün ve göçün acısı, aidiyetliği kaybetmek, bunun yanında ufkunun genişlemesi, şairin hem şiirlerinin temasını hem de edebî duruşunu şekillendirmiştir. Eleştirmenler, genel olarak Adonis'in şiirlerinin sürgün şiiri olduğunu ve bu yapının şairi hiçbir zaman rahatsız etmediğini, zaten Adonis'e göre her sanatçının kendi dilinde bir sürgünde olduğunu kabul etmişlerdir.

⁶⁷ Yılmaz, "Adonis'in Şiirlerinde Kadın Haklarını Sorgulamacı Bir Yaklaşım", 63-74.

⁶⁸ Hilmî Bedir, "Hadâse el-Mevrûs İnde Adûnîs", *Câmiatu'l-Mansûra Kulliyetu'l-Âdâb* 16 (Ocak 1995), 8.

⁶⁹ Robyn Creswell, "Figuration and Disfiguration in The Songs of Mihyar the Damascene", *De Gruyter Brill*, <https://www.degruyterbrill.com/document/doi/10.1515/9780691185149005/html?srsid=AfmBOoqLQy3XXQZQA5s9Dc7mrj2julFDpv0qrNfEkepm7Od5nEWUXIGK>, (Erişim: 01 Haziran 2025).

⁷⁰ "Adonis's Poems of Ruin and Renewal by Robyn Creswell", (Erişim: 01 Haziran 2025).

دم، أرضنا اليوم

جف الضوء الذي كان يكتب حقول قصّابين

ولم يكن النّقل والأقحوان الصعتر والهندباء قصانده الوحيدة

ترفقي، أبتها الريح، بتلك الدفاتر المتناثرة بين يدي الجفاف،

ترفقي بالقصب المائل العنق، المنكسر القامة،

بجدوع الصفصاف الباكي الذي هجرته حتى دموعه

أرض تتشقق، وتتطاير غبارا.

Kan, bugün bizim toprağımız...

Kasapların tarlalarını yazan ışık kurudu.

Ama sadece yonca, papatya, kekik

Ve hindibayla yazılmadı o şiirler...

Ey rüzgâr, yavaşça dokun!

Kuraklığın elleri arasında dağılmış o defterlere...

Eğilmiş boynuyla kamaşa,

Bükülmüş gövdesiyle söğütlere merhamet et

Ki, artık terk etti onları kendi gözyaşları bile.

Toprak çatlıyor şimdi,

Ve havaya karışıyor bir avuç toz gibi.⁷¹

Adonis, sürgünü acı bir dram olarak yaşamakla birlikte, onu edebî üretkenliğinin merkezine yerleştirmiş, kendi lisanında, kendi mirasında sürekli bir dönüşüm ve değişim imkânı bulmuştur. Bu yüzden Adonis'in modern Arap şiirine katkısı yalnızca estetik yeniliklerle olmamış, kendisi sürgün bilincini de edebiyata kazandırmıştır. Suriye'den Lübnan'a ve oradan Paris'e uzanan hayat hikayesi, Adonis'in kaleminde evrensel bir sürgün destanına dönüşmüştür. Edebiyat tarihçisi M. Jayyusi'nin ifadesiyle: "Adonis'in şiirsel sesi, yüzyılın ortasında kendi kültürünün

⁷¹ Adûnîs, *Tenebbe' Eyyuhâ'l-Â'mâ* (Beyrut: Dâru's-Sâkî, 2005), 183.

dışına düşmüş bir ozanın, hem o kültürle tükenmeyen bir hesaplaşma hem de bütün kültürlerle hitap etme çabasının ürünüdür. Bu hesaplaşma ve arayış, Adonis'i günümüzde sürgün şair denince akla gelen en güçlü isim yapmıştır.”⁷²

1.3. Adonis'in Katıldığı Edebî Topluluklar

Adonis, modern Arap şiirinin dönüşümüne katkı sağlayan pek çok edebî topluluk ve dergi çevresinde aktif rol almış, bu gruplar aracılığıyla şiir anlayışını geliştirirken Arap edebiyat dünyasında da önemli tartışmalara öncülük etmiştir.

1.3.1. Divân ve Apollo Dergileri

Arap dünyasında modernizm, esas anlamıyla, Rusya ve Avrupa ile temas kuran edebî çevrelerin, grupların ve ekollerin ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Bu oluşumlar, bireycilik ve demokrasiye dair yeni bir bilinç geliştirmiştir. Bunların başında Mısır'da Dîvân Okulu (1912), bu adı taşıyan bir yayını 1921'de çıkarmış; ardından Apollo dergisi ve çevresi (aynı adla yayın yapan bir dergiyle, 1932–1934) gelmiştir.

Dîvân Okulu'nun romantik şairleri, bireyselliği ve duygusallığıyla öne çıkan Abbâsî dönemi şairlerini izlemeyi tercih etmişlerdir; örneğin İbnu'r-Rûmî, Abbâs İbnu'l-Ahnaf ve el-Ma'arrî gibi. 1930'lar ve 40'larda etkin olan Apollo Okulu'nun romantik şairleri ise, duyular dünyasını ve yoğun duyguları yücelten şiirlere, özellikle aşk, şarap ve tasavvuf temalarını yoğun şekilde şiirlerinde ele almışlardır. Adonis ise bu iki grup içinde, geçmiş Arap şiirinden özgün bir antoloji derleyerek klasik İslam kültürüne dair geniş, sorgulayıcı ve tenkit edici şiir ve denemeler kaleme almıştır.⁷³

1.3.2. Mecelletu's-Şi'r

Adonis modern Arap şiirinin önde gelen isimlerinden biri olarak yaşamı boyunca Suriye, Lübnan ve Fransa'da birçok edebî dergi, topluluk ve sanatsal icraatta aktif rol üstlenmiştir. Adonis, gençlik zamanından bu yana edebî dergiler, şiir ve

⁷² P. Haseena, “Powerful Voice of Modern Arabic Poetry”, *IOSR Journal Of Humanities And Social Science* (IOSR-JHSS 20/5 (2015), 41-43.

⁷³ al-Musawi, *Arabic Poetry: Trajectories of Modernity and Tradition*, 10.

entelektüel çevreler arasında yer almış, bazen de kurucu, yazar veya editör sıfatıyla bu çalışmaların şekillenmesine katkıda bulunmuştur.

Suriye’de az bir dönem de olsa içinde bulunduğu aydın ortamlar, onda baskın gelen tahakkümcü yapılara karşı bağımsız bir edebiyat mücadelesi oluşturmuştur. Kendisinde oluşan bu tecrübe ve yenilik adına arayışları, Lübnan’daki yenilikçi edebiyat gruplarına üye olmasına neden olmuştur.⁷⁴

Ali Ahmed Said Eşber, 1950’li yıllardan itibaren Adonis mahlasıyla birkaç dergide şiir yayımlamaya başlamıştır. 1954 sonrasında ise onun edebiyatla siyaseti bir arada yürüttüğü bir dönem başlamıştır. Fakülte eğitimini başarılı şekilde bitirdikten sonra, bir süre Suriye’nin resmî gazetesi *et-Tevra*’nın kültür eki editörlüğünü yürütmüştür. Bu işle meşgulken, genç bir şair ve yazar olarak edebiyat ve sanata dair eserler üretmiş; ancak fikirsel olarak hükümet yanlısı fikirlerle uyuşmayan özgürlükçü ifadeleri, onu Ba’as taraftarı olan yazarlarla zıt duruma getirmiştir. Siyaset alanında ise Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi’ne (SSMP) üye olmuştur. Antun Sâde’nin⁷⁵ kuruculuğundaki bu siyasi oluşum, etnik ve mezhep ayrışmalarından uzak, Suriye’yi laik ve medenî “Büyük Suriye” sloganı altında toplamayı hedeflemekteydi. 1955 yılında Adonis’in üye olduğu bu parti üyesi biri tarafından dönemin Generali Adnan el-Malki’ye suikast düzenlemiş ve Adonis adına bu üyelik ciddi risk teşkil etmiştir.⁷⁶ 1955- 1956 yıllarında askerlik görevini icra ettiği esnada siyasi kimliği sebebiyle tutuklanıp cezaevine gönderilmiştir. Yaşadığı bu trajik baskılarla, 1956 yılında ait olduğu topraklardan Lübnan’a göç etmiştir.⁷⁷

Adonis, 1956 yılında Lübnan/ Beyrut’a taşındıktan sonra Lübnan’daki sanat ve edebiyat camiasına hızlı bir şekilde giriş yapmıştır. Arap şiirine yön veren önemli çalışmaları bu dönemde kaleme almış ve sanat camiasına yön veren bir isim olmuştur. 1957 yılında Lübnanlı şair Yûsuf el-Hâl ile birlikte aylık çıkan *Mecelletu’ş-Şi’r* Adonis’in hem kuramsal düzeni hem de editörlük çabalarıyla Arap şiirinde modernist

⁷⁴ “Adonis” (Erişim: 3 Temmuz 2025).

⁷⁵ Muhammed Akrân Serhan, “Adûnîs: el-Fikru ve’r-Ru’yetu’ş-Şi’riyyetu’l-Hadîsetu”, *Mecelletu’l-Âdâb ve’l-Ûlûmi’l-İnsâniyye* 20/4 (2022), 35.

⁷⁶ Subhî Hadîdi, “Adûnîs ve’l-Muhâcece’l-Fakîra”, *Mecelletu’l-Âdâb* 43/7,8 (Ağustos 1995), 84-90.

⁷⁷ Creswell, *City of Beginnings Poetic Modernism in Beirut*, 50-70.

düşüncenin lider basım- yayın organı olmuştur. Adonis'in ismi, derginin dördüncü baskısıyla editör olarak geçmeye başlamıştır. 1962'de ise Yusuf el-Hâl'le dergiye eşit oranda hak sahibi olarak yönetimi almıştır.⁷⁸

1957 yılında Adonis'in kurduğu Mecelletu'ş-Şi'r, 1967'den sonra eleştirel bir sorgulama şekline dönüşen Mecelletu'l-Mevâkif dergisiyle yeni bir hâl almıştır. Adonis, tüm bu çalışmaların yanında günlük çıkan gazetelerde köşe yazıları yayımlamış ayrıca uluslararası kurum/ kuruluşlarda yazdığı yazılarıyla fikirlerini geniş kitlelere duyurmuştur.

Mecelletu'ş-Şi'r, içerik ve üslup konusunda Arap şiirinin köklü yapısını değiştirmekte kararlı bir duruş sergilemiştir. Kafiye ve vezinden oluşan şiir anlayışını sorgulayarak, serbest vezin ve düzyazı şiiri gibi modernist biçimsel unsurları Arap edebiyatına dahil etmek için çalışmışlardır. II. Dünya Savaşı sonrasında Arap edebiyatında filizlenmeye başlayan eş-Şi'ru'l-Hadîd, Adonis ve Yûsuf el-Hâl tarafından daha ileri bir aşamaya getirilmiştir. Bu konuda dergide yayımlanan poetik bildiriler, şiirler ve teorik yazılar, şiirin yapısal çerçevesini zorlamayı, dili yenilemeyi ve imgede özgünlük arayışını öncelikli olarak görmüştür.⁷⁹

Mecelletu'ş-Şi'r, yalnızca yapısal değil, içerik açısından da dönemin edebi akımlarına karşı modernist bir tavır sergilemiştir. 1950'li yılların sonu ile 1960'ların başında Arap edebiyatında hâkim olan âdâbu'l-iltizâm (taahhüt edebiyatı), sanatın milli mücadeleyi savunmasını ve toplumsal sorunları dile getirip çözüm üretmesi gerektiğini savunmuş; Buna mukabil Şi'r dergisi yazarları ise, sanatın politik savunmalardan, sanatın topluma hizmet etmesi anlayışından uzak durmuş, özgün dil ve yaratıcı ifade biçimlerini ilke edinen bir edebiyat anlayışını savunmuştur. Adonis'e göre şiir, ideolojik kalıpların hizmetine giren bir araç değil; dil ve anlam üzerinde özgürce kalem oynatılan, ufkun sınırlarını zorlayan bir bedî düşünme alanı olmalıdır.⁸⁰

⁷⁸ "Adonis", (Erişim: 3 Temmuz 2025).

⁷⁹ Reuven Snir, *Modern Arabic Literature* (Edinburgh University Press, 2017), 203.

⁸⁰ Snir, *Modern Arabic Literature*, 237.

1957'den 1967'ye kadar yayın hayatını sürdüren Mecelletu'ş-Şi'r, Arap edebiyat tarihinde önemli bir kesişim noktası olarak kabul edilmiştir. Bu platform, modernist şiir anlayışını temsil eden birçok genç şairin edebiyat dünyasına adım atmasını sağlamıştır. Örneğin; Lübnanlı şair Unsi el-Hâc ilk dönem şiirlerini burada yayımlamış, Iraklı şair Sâdi Yusuf gibi isimler, bu yayın sayesinde Arap dünyasında tanınmıştır. Şi'r sayfalarında yer alan bu yeni şairler, daha sonra 1960'lar Kuşağı olarak anılan modernist edebi hareketin taban kesimini oluşturmuştur.⁸¹

Tüm bunlara karşılık Şi'r, yenilikçi duruşu nedeniyle döneminin muhafazakâr edebi çevrelerinden ve Arap milliyetçisi eleştirmenlerden yoğun tepki almıştır. Modernist şiir anlayışı, bazı kesimlerce Batı etkisine maruz kalınmış ve Arap kültürel kimliğinden uzaklaşmakla itham edilmiştir. Söz konusu eleştiriler ve artan baskılar sonucunda dergi, 1964 yılında geçici olarak yayın hayatına ara vermiştir. Her ne kadar 1967'de yeniden yayımlanmaya başlasa da Adonis, bu ikinci döneme katılmamayı tercih etmiş ve yeni arayışlara yönelmiştir.⁸²

1.3.3. Mecelletu'l-Mevâkif

1960'lı yılların ortalarında Arap dünyasında yaşanan siyasal ve toplumsal krizler, özellikle 1967'deki Altı Gün Savaşı'nın ardından ortaya çıkan ağır yenilgi, birçok entelektüelin kendi dünya görüşünü ve kültürel yaklaşımlarını yeniden sorgulamasına neden olmuştur. Bu dönemde Adonis de yenilgi psikolojisinin ve toplumsal çözülmenin etkisiyle, edebiyat ile gerçeklik arasında daha derin bir ilişki kurma ihtiyacı duymuştur. Bu arayış, onu yeni bir entelektüel platform kurmaya yönlendirmiştir. 1968 yılında Beyrut'ta kurduğu Mevâkif dergisi, hem şiirsel yeniliği devam ettirme hem de edebiyatı daha ufku geniş alanlarla ulaştırma amacı hedefi gütmüştür.⁸³

Şi'r dergisinin biçimsel yeniliklerine dayalı modernist yapısını devam ettiren Mevâkif, yazım alanında deneme, eleştiri ve düşün yazılarına da geniş bir yer vermiştir. Adonis, bu yeni yayınevi aracılığıyla Arap toplumlarının tarihsel, politik ve

⁸¹ Creswell, *City of Beginnings Poetic Modernism in Beirut*, 147-168.

⁸² Creswell, *City of Beginnings Poetic Modernism in Beirut*, 147-168.

⁸³ al-Musawi, *Arabic Poetry: Trajectories of Modernity and Tradition*, 200-225.

kültürel zaaflarını sorgulayan, ideolojik mitleri çözüme kavuşturmaya çalışan yazılar kaleme almıştır. 1967 yenilgisi sonrasında edebiyatın tek başına toplumsal dönüşüm sağlayamayacağı düşüncesini savunarak, bu dönüşümün ancak dilde, düşüncede ve kurumsal yapıda köklü bir değişimle mümkün olabileceğini ileri sürmüştür. Bu bağlamda Mevakif, yalnızca edebî değil, aynı zamanda felsefi ve politik konuları da ele alan eleştirel yazılar yayımlamıştır.⁸⁴

Adonis, derginin hem kurucusu hem de baş editörü olarak, yayın çizgisini belirleyen baş yazardır. İlk sayısından itibaren Adonis tarafından yayım hayatına yön verilen Mevâkif, bünyesinde geniş bir yazar ve düşünür kadrosunun toplanmasını sağlamıştır. Özellikle Suriyeli edebiyatçı Kemal Ebu Dîb, Adonis'in en yakın çalışma arkadaşlarından biri olmuş ve derginin içeriğinin şekillendirilmesinde aktif rol oynamıştır. Böylelikle Mevâkif, sadece şiirde biçimsel yeniliklerin değil, Arap düşünce dünyasının kalıplaşmış yapılarına yönelik eleştirilerin de yer bulduğu avangard bir dergi kimliğine kavuşmuştur.⁸⁵

Dergide kaleme alınan yazılar; dil, gelenek, din, kimlik ve bireysel özgürlük gibi konuları tartışmaya açarken; sanatın ve edebiyatın toplumsal eleştiriyile bütünleşebileceğini gösteren örnekler sunmuştur. Filistinli şair Mahmud Derviş, Lübnanlı romancı İlyas Huri ve Filistinli düşünür Hişam Şarabi gibi isimlerin katkıları, Mevâkif'in etki alanını Lübnan'ın sınırlarının ötesine çıkarmış, onu tüm Arap dünyasında etkili bir entelektüel platform haline getirmiştir.⁸⁶

Dergi, içerdiği yazılarda Arap milliyetçiliğinin başarısızlıklarını, din-devlet ilişkilerini, bireysel hakları ve kültürel yenilenmeyi çok yönlü bir bakış açısıyla ele almıştır. Adonis, bu yayın aracılığıyla edebiyatın sadece estetik bir faaliyet olmadığını, aynı zamanda düşünsel bir direniş biçimi olabileceğini ortaya koymaya çalışmıştır. Ona göre şiirsel yenilik, yalnızca biçimsel bir devrim değil; aynı zamanda toplumsal bilincin dönüşümünü sağlayan bir müdahale alanıdır.⁸⁷

⁸⁴ Snir, *Modern Arabic Literature*, 178-195.

⁸⁵ Henâ' Alî Huseyîn el-Bevvâb, "Tahavvelu'l-Beniyyeti'l-Lugaviyye fi'ş-Şi'ri'l-Hadis: Adûnis Unmûzecen", *Câmia Kanât es-Suveys* 12 (2019), 290.

⁸⁶ Elizabeth Suzanne Kassab, *Contemporary Arab Thought: Cultural Critique in Comparative Perspective* (New York: Columbia University Press, 2010), 150-160.

⁸⁷ al-Musawi, *Arabic Poetry: Trajectories of Modernity and Tradition*, 53-55.

Mevâkif, yayım hayatı boyunca çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Lübnan dışında daha otoriter Arap rejimlerinin uyguladığı sansür politikaları, finansal kaynakların yetersizliği ve 1975'te başlayan Lübnan iç savaşı, derginin devam etmesine engel olmuştur. Tüm bu zorluklara rağmen dergi, 1994 yılına kadar aralıksız olarak yayımlanmış ve bu uzun süreli yayım hayatıyla güçlü bir okur kitlesine de sahip olmuştur. Adonis, 1980 yılında Paris'e yerleşmesine rağmen derginin yayımını uzaktan sürdürmüştü; bu süreçte Kemal Ebu Dîb gibi editörler, yayının devamlılığında önemli görevler üstlenmişlerdir.⁸⁸

Adonis'in Mevâkif üzerinden geliştirdiği özgürlükçü ve yenilikçi düşünceler, birçok genç yazar için ilham kaynağı olmuş ve Arap edebiyatında neo-sûfi, varoluşçu ve bireyci eğilimlerin gelişimine zemin hazırlamıştır. 1970'lerde öne çıkan mistik eğilimli modern şiir anlayışının da Mevâkif çevresinde yürütülen tartışmalardan beslendiği görülmektedir.⁸⁹

1.3.4. Adonis'in Diğer Kültürel Çalışmaları

Adonis'in Lübnan'daki entelektüel etkinliği, sadece Şi'r ve Mevakif dergileriyle sınırlı kalmamış; bu dönemde farklı yayım organları ve kültürel platformlarda da aktif roller üstlenmiştir. 1960'lı yıllarda Beyrut'ta günlük olarak yayımlanan Lisân el-Hâl gazetesine yazdığı köşe yazılarıyla, özellikle Arap milliyetçiliği konusundaki düşüncelerini kamuoyuyla paylaşmış; bu yazılar onun siyasal düşünce dünyasının belirginleşmesini sağlamıştır. 1967 yılında yaşanan Altı Gün Savaşı sonrasında ortaya çıkan derin toplumsal sarsıntıya cevaben, aynı yılın 5 Haziran tarihinde bir bildiri kaleme alarak bu travmatik yenilgiyle hesaplaşma çağrısında bulunmuştur. Söz konusu bildiri, Lübnan'da yayımlanan el-Adâb dergisinde ve Fas merkezli Sufles dergisinde eşzamanlı olarak yayımlanmış; bildirinin Fransızca tercümesi ise Paris'te çıkan Esprit dergisi aracılığıyla uluslararası okura ulaşmıştır.⁹⁰

⁸⁸ al-Musawi, *Arabic Poetry: Trajectories of Modernity and Tradition*, 55.

⁸⁹ Kassab, *Contemporary Arab Thought: Cultural Critique in Comparative Perspective*, 152-160.

⁹⁰ Kassab, *Contemporary Arab Thought: Cultural Critique in Comparative Perspective*, 150-152.

Adonis'in bu dönemde yazım hayatını devam ettirdiği dergilerden bir diğeri de, 1968 yılında Mısır ve Sovyetler Birliği'nin desteğiyle Kahire'de kurulan Lotus dergisidir. Afrika-Asya Yazarlar Birliği'nin bir üyesi olan bu dergi, sömürgecilik karşıtı ve komünist bir çizgide yayın yapmaktaydı. Adonis'in Lotus'un kurucu yazarları arasında yer alması, onun döneminin anti-emperyalist söylemleriyle de temas kurduğunu, sanatsal tavrının siyasal düzlemle nasıl ilişkilendiğini ortaya koyar. Adonis'in, bu çok yapılı ortamda Lotus'a katkıda bulunması, onun açık kültürel diyaloga verdiği önemin bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir.⁹¹

Lübnan'daki entelektüel kimliğinin bir diğer boyutu ise onun akademik alandaki varlığıdır. 1970 yılında Beyrut'taki Lübnan Üniversitesi'nde edebiyat profesörü olarak görev almaya başlayan Adonis, 1985 yılına kadar bu görevini sürdürmüştür. Bu süre zarfında modern Arap şiirinin kuramsal temellerini üniversite düzeyinde ele alarak, birçok genç akademisyenin yetişmesine katkı sunmuştur. 1973 yılında, Beyrut Saint Joseph Üniversitesi'nde tamamladığı doktora çalışması "Arap Kültüründe Durağan ve Değişken Olan" başlığını taşımaktadır. Bu tez, daha sonra es-Sâbit ve'l-Mutehaviil adıyla dört cilt hâlinde yayımlanmış, Arap edebiyat eleştirisinde yapısal bir silsile değişimine öncülük etmiştir. 1975-1976 akademik yılında, Lübnan İç Savaşı'nın başlangıcından hemen önce, konuk profesör olarak Şam Üniversitesi'nde ders vermek üzere Suriye'ye kısa süreli bir dönüş yapmıştır. Bu geçici akademik görevlendirme, Adonis'in kuramsal çalışmalarının yalnızca Lübnan'la sınırlı kalmadığını, bölgesel çapta entelektüel etkiler yarattığını göstermektedir.⁹²

Bu dönemdeki yayınları, bildirileri ve akademik faaliyetleri, Adonis'in yalnızca edebi çevrelerin önde gelen bir ismi değil; aynı zamanda düşünce üretimini kurumsal düzlemde sürdüren çok yönlü bir entelektüel olduğunu ortaya koyar. Özellikle Şi'r ve Mevâkif gibi dergiler aracılığıyla modernist şiir anlayışını şekillendiren Adonis, yazdığı makaleler ve verdiği derslerle edebiyatın toplumsal, siyasal ve kültürel işlevleri üzerine yeni bir tartışma zemini kurmuştur. Bu bağlamda

⁹¹ "The Rise and Significance of Lotus", *Council for the Development of Social Science Research in Africa*, 3 Mart 2014, <https://web.archive.org/web/20210609082847/https://codesria.org/spip.php?article1976>, (Erişim: 01 Haziran 2025).

⁹² Bedir, "Hadâse el-Mevrûs İnde Adûnîs", 2.

Lübnan dönemi, onun yalnızca şair ve editör kimliğiyle değil, aynı zamanda düşünce önderi ve kültürel transformatör olarak konumlandığı bir dönem olmuştur. Kaleme aldığı bildiriler, ortaya koyduğu eleştirel yazılar ve kurduğu entelektüel ilişkiler sayesinde Adonis hem estetik hem de düşünsel sahada kırılma oluşturmuştur.⁹³

Şi'r cemiyetiyle şekillenen modernist anlayış, Arap edebiyatının geleneksel hassasiyetine dayanan biçimsel ve tematik kurallarını kesin ve kalıcı şekilde sorgulayan bir estetik görüşü temsil eder. Bu ekole göre, klasik şiirin sabit prensipleri özellikle de vezin ve uyak gibi teknik sınırlamalar, şiirin geniş ufku daraltmaktaydı. Bu nedenle, şiirin hem biçim hem de içerik açısından özgürleştirilmesi gerektiği savunulmuş, tarihsel olarak süregelen klasik dönem öncesi temalar terk edilerek çağdaş bireyin yaşam gerçekliğine uygun yeni anlatım olanaklarının geliştirilmesi gerektiği ileri sürülmüştür. Şiirin yapısında konuşma diline ve çağdaş insanın duyarlılığına yer açılması, bu dönüşümün öncelikli adımı olarak görülmüştür.⁹⁴

Söz konusu poetik yaklaşım, özellikle 1950'li ve 1960'lı yıllarda Arap dünyasında yaygınlaşan ve sanatı doğrudan siyasal amaçlara hizmet ettirmeyi hedefleyen *taahhütlü edebiyat (âdâb el-iltizâm)* anlayışına karşı da eleştirel bir pozisyon almıştır. Bu anlayışın aksine, Şi'r çevresi ve onun kurucularından Adonis, edebiyatın, ideolojik ve politik yönlendirmelere tabi tutulup bir araç gibi kullanılmasına karşı çıkmıştır.⁹⁵

1975 yılında başlayan Lübnan İç Savaşı ve bunu takip eden dönemde bölge genelinde derinleşen siyasal ve toplumsal istikrarsızlık, Adonis Beyrut'taki entelektüel ve sanatsal faaliyetlerini sürdürmez hâle getirmiştir. Bu gelişmeler neticesinde, 1980 yılında ailesiyle birlikte Fransa'nın başkenti Paris'e göç eden Adonis, böylelikle yaşamında yeni bir aşamaya adım atmış; bu geçiş, onun düşünsel ve sanatsal yönelimlerinde belirleyici bir kırılma noktası olmuştur. Gerçi Adonis daha önce, 1960–1961 yılları arasında burslu öğrenci olarak bir yıl süreyle Paris'te bulunmuştu;

⁹³ Creswell, *City of Beginnings Poetic Modernism in Beirut*, 1-30.

⁹⁴ Creswell, *City of Beginnings Poetic Modernism in Beirut*, 1-30.

⁹⁵ Creswell, *City of Beginnings Poetic Modernism in Beirut*, 20-50.

ancak bu kez kalıcı olarak Fransa'ya yerleşmesi, onun entelektüel serüvenini bölgesel çerçevenin ötesine taşıyacak bir yönelimin başlangıcını temsil etmiştir.⁹⁶

1980 yılından itibaren Paris'i resmî ikametgâhı olarak belirleyen Adonis, bu tarihten sonra edebî, kuramsal ve kültürel üretimlerinin önemli bir bölümünü Avrupa merkezli olarak sürdürmüştür. Bu dönem, onun Arap dünyasındaki etkisinin ulusal ve bölgesel sınırların ötesine geçerek küresel ölçekte tanınan bir düşünür ve şair kimliğine büründüğü süreci ifade eder. Fransa'ya yerleşmesini izleyen yıllarda, Avrupa ve Kuzey Amerika'daki üniversitelerde dersler vermiş; çeşitli uluslararası edebiyat festivallerine, entelektüel sempozyumlara ve akademik konferanslara konuşmacı olarak katılmıştır. Böylece, yalnızca Arap edebiyatının değil, dünya şiirinin ve çağdaş düşüncenin de önemli temsilcilerinden biri olarak kabul görmeye başlamıştır.⁹⁷

1980 yılında Paris'e yerleşmesinin ardından Adonis, akademik çalışmalarını hem Avrupa'da hem de Kuzey Amerika'da sürdürerek entelektüel etkisini dünya çapında genişletmiştir. 1980–1981 akademik yılında, Paris III Yeni Sorbonne Üniversitesi'nde (Université de la Sorbonne Nouvelle – Paris III) Arap edebiyatı alanında dersler vermiştir. Bu süreç, onun Arap kültürel mirasını Fransız akademik ortamına taşıma girişiminin ilk örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir. Aynı dönemde, Amerika Birleşik Devletleri'nde Georgetown Üniversitesi ve Princeton Üniversitelerinde misafir öğretim üyesi olarak dersler vermiştir.

1983 yılında, Fransız edebi çevrelerince büyük prestij taşıyan Stéphane Mallarmé Akademisi'ne üye seçilmesi ise, Adonis'in yalnızca Arap dünyasında değil, Batı edebiyat sahnesinde de bir şair ve düşünür olarak takdir edildiğinin güçlü bir göstergesidir. Bu üyelik, onun hem şiirsel yetkinliğinin hem de kültürel arabuluculuk misyonunun uluslararası düzeyde kabul gördüğünü ortaya koyar.

Adonis'in Fransa'daki ikameti, onu Arap dünyasından coğrafi olarak uzaklaştırırsa da kültürel bağlarını kesmemiştir. O, 1990'lı yıllardan itibaren, özellikle

⁹⁶ Özer, Nilay. "Uyuyan Tarih'i Yaratan Şair: Adonis'in Şiirleri ve Poetikası Üzerine Bir İnceleme". <https://www.academia.edu/19190087/...> (Erişim: 04 Temmuz 2025)

⁹⁷ "Adonis", *Arab World Books*, <https://www.arabworldbooks.com/en/authors/adonis>, (Erişim: 03 Temmuz 2025).

Arapça yayın yapan yüksek tirajlı gazeteler aracılığıyla bölgedeki düşünsel ve kültürel gündemin etkin bir aktörü olmaya devam etmiştir. Bu dönemde, Londra merkezli pan-Arap görüşlü el-Hayat⁹⁸ gazetesinde son on yıldır düzenli Madârât başlığı altında yayımladığı onlarca köşe yazıları kaleme almış; bu yazılar aracılığıyla Arapların yaşadığı çöküş karşısındaki üzüntüsünü sıkça dile getirerek, Ortadoğu'nun siyasal gelişmeleri, edebi dinamikleri ve kültürel dönüşümleri üzerine düşüncelerini paylaşmıştır. 2010'lu yıllara kadar devam eden bu yazılar, Adonis'in Arap toplumlarındaki değişim beklentilerini eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmesine olanak tanımıştır. Bazı yazılarında şiirsel bir dil kullanarak Arap Baharı'nın etkilerini sorgulamış; toplumsal taleplerin yapısal sınırlılıklarla nasıl karşılaştığını edebi bir perspektifle analiz etmiştir.

Adonis'in el-Hayat gazetesinde sürdürdüğü bu uzun soluklu köşe yazarlığı, onun sadece bir diaspora (azınlık) yazarı değil, aynı zamanda Arap dünyasının kolektif bilincinde etkili bir kamu entelektüeli olduğunu da göstermektedir. Ayrıca, Beyrut'ta yayımlanan es-Sefîr ve yine Londra merkezli Kuds el-Arabî gibi gazetelerde de dönemsel olarak yazıları yayımlanmıştır.⁹⁹ 2011 yılında es-Sefîr'de yayımlanan açık mektubu ve Kuds el-Arabî'de şiirsel formda kaleme aldığı bazı politik hicivler, onun edebi ve düşünsel çıkışlarının kamuoyunda geniş yankılar uyandırmasına neden olmuştur. Bu sayede Adonis, fiziksel olarak Avrupa'da yaşıyor olsa da Arap kamuoyunun entelektüel belleğinde canlı bir figür olarak kalmayı sürdürmüştür.¹⁰⁰

Paris yıllarında Adonis'in dikkat çeken bir diğer hamlesi, dergicilik alanına geri dönerek yeni bir yayın platformu oluşturması olmuştur. 2011- 2012 yılları arasında Beyrut merkezli olarak yayın hayatına başlayan el-Âhar adlı derginin kurucusu ve editörü olarak, Arap entelektüel dünyasında yeni bir tartışma zemini yaratmayı hedeflemiştir. Dergi hem orijinal denemelere hem de nitelikli çeviri metinlere yer vererek, felsefi ve siyasal düşüncenin güncel sorunlarını masaya yatırmıştır.

⁹⁸ “War against water, trees” *Khaleej Times*, 03 Nisan 2003, <https://www.khaleejtimes.com/uae/war-against-water-trees>, (Erişim: 01 Haziran 2025).

⁹⁹ “War Against Water, Trees”, *Khaleej Times*, (Erişim: 01 Haziran 2025).

¹⁰⁰ Reuven Snir, *Modern Arabic Literature* (Edinburgh University Press, 2017), 188.

el-Âhar, yalnızca ismiyle değil, içerik yapısıyla da farklılıklara alan açmayı amaçlayan bir söylem üretmiştir. Özellikle Fransız aşk hikayelerinden olmak üzere Batı anlatı kurgularından çeviriler yayınlayan ilk Arap gazetesidir.

İslam düşüncesi, otorite kavramı, gelenek ve toplumsal tabular üzerine yürütülen tartışmalar, derginin entelektüel rotasını belirlemiştir. Bu yönüyle, 1960'lı yıllarda yayımlanan *Mevâkif*'in düşünsel mirasını 21. yüzyıla taşıyan bir çaba olarak da okunabilir. Derginin yazar kadrosunda, çağdaş Arap düşüncesinin önemli isimlerinden Ahmed Berekât ve Mustafa Safvan gibi figürler de yer almıştır. 2011–2013 yılları arasında yayımlanan el-Âhar, Arap Baharı sonrasında yükselen fikir tartışmaları için özgür bir ifade platformu yaratmayı amaçlamış; ancak bölgedeki siyasal kargaşa ve muhtemelen ekonomik zorluklar nedeniyle yayın hayatını uzun soluklu biçimde sürdürememiştir. Buna rağmen, Adonis'in 80'li yaşlarında böylesi bir girişimde bulunması, onun entelektüel dinamizminin ve genç kuşaklarla sürdürülebilir bir diyalog kurma arzusunun güçlü bir göstergesidir.

Paris'teki yaşamı süresince Adonis, yalnızca Arap entelektüel çevrelerinde değil, küresel edebiyat ve düşünce sahasında da görünürlüğünü artırmıştır. Eserlerinin birçok dile çevrilmesi ve çok sayıda uluslararası ödüle aday gösterilmesi, onun şiirsel üretiminin evrensel düzeyde kabul gördüğünü ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, Fransa'da ve dünya genelinde layık görüldüğü 1995'te verilen Nazım Hikmet Şiir Ödülü, Norveç'te verilen Bjørnson Ödülü¹⁰¹ ve benzeri uluslararası takdirler, Adonis'in yalnızca bir şair olarak değil, aynı zamanda kültürler arası düşünsel köprüler kuran bir figür olarak değer gördüğünü teyit etmektedir.¹⁰²

1.3.5. Tammûzî Hareketi

Modernist akım tarafından gelenek yalnızca İslamî dönemle sınırlı tutulmamış; Sümerliler, Babilliler, Fenikeliler ve Antik Mısırlıların miraslarını da içine alacak şekilde genişletilmiştir. Güncel eleştirel terimlerle ifade etmek gerekirse, modern düşünce dünyası, bıkkınlık ve yabancılaşma gibi olumsuz hissiyatlarını, antik çağdan

¹⁰¹ “Adonis”, *The Poetry Foundation*, (Erişim: 01 Haziran 2025).

¹⁰² “Adonis”, *The Poetry Foundation* (Erişim: 01 Haziran 2025).

ve mitolojik geçmişten türeyen yeni kavramlarla harmanlayarak çok katmanlı eserler ortaya çıkarmaya başlamışlardır. Ancak bu geçiş süreci ve ortaya eserler koyma çalışmaları pek de kolay nitelikte olmamıştır. Nitekim bunun çarpıcı bir örneği, 1950’li yıllarda ortaya çıkan Tammûzî Hareketi adını, Babil tanrısı Tammûz’dan almıştır. Tammûz, *The Golden Bough* (Altın Dal) adlı eserinde James Frazer’ın tanımladığı üzere:

“...İştâr’ın (büyük ana tanrıça, doğurganlık enerjilerinin cisimleşmiş hâli) genç eşi ya da sevgilisi, doğanın yeniden üretim gücünün mitolojik simgesidir.”¹⁰³

Bu kitap, o dönem birçok Arap şairi tarafından benimsenmişti. 1940’ların sonlarından itibaren Arap dünyasında yaşanan atmosfer ile, Birinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa’daki kültürel sahne arasında benzerlik kuran pek çok okuyucu ve eleştirmen olmuştur. Fakat Tammûz’un simgesel karmaşıklığı, sadece yaşam-ölüm döngüleriyle değil; ona eşlik eden Babil ritüelleri, Kudüs ilahileri ve Yunan bitki uygulamalarıyla da ilişkilidir. Frazer şöyle demiştir:

“Osiris, Tammûz, Adonis ve Attis adları altında; Mısır ve Batı Asya halkları, doğadaki yıllık çürüme ve yeniden canlanma döngüsünü temsil etmişlerdir. Bu döngü, her yıl ölüp yeniden dirilen tanrılar aracılığıyla kişileştirilmiştir.”

Tammûzî Hareketi’nin bir üyesi olan Suriyeli Ali Ahmed Said (d. 1930), ideolojik bir adanmışlık ve çıraklık göstergesi olarak, Adonis mahlasını almıştır. Ancak ne bu grup ne de Adonis, Tammûzî mitinin kalıbını uzun süre sürdürebilmiştir. Çeşitli sosyal ve siyasal baskılar nedeniyle 1964’te dağılarak tarih sahnesindeki yerini almıştır.¹⁰⁴

1.4. Adonis’in Etkilendiği Edebiyatçılar

Adonis’in şiirsel ve düşünsel dünyası, klasik Arap şiirinden modern döneme uzanan geniş bir geleneksel mirasla etkileşim hâindedir. Şiirlerinde görülen estetik ve düşünsel derinlik, sadece modernist duyarlılıkların değil; aynı zamanda klasik

¹⁰³ Hamad al-Rayes, “A Speculative Poetics of Tammuz: Myth, Sentiment and Modernism in Twentieth Century Arabic Poetry”, *Labyrinth* 22/2 (2020), 156-157.

¹⁰⁴ al-Mûsawî, *Arabic Poetry*, 14-15.

metinlerden ve figürlerden beslenen çok katmanlı bir edebi birikimin ürünüdür. Bu bölümde, Adonis'in etkilenmiş olduğu doğulu edebiyatçı ve düşünürler, kronolojik bir sıra dâhilinde ve dönemsel bağlamlarıyla birlikte ele alınacaktır.

1.4.1. Adonis'in Etkilendiği Cahiliye Dönemi Arap Edebiyatçıları

Adonis, modern şiir anlayışını oluştururken köklerini Arap edebiyatının temel taşları olan Cahiliye dönemi şairlerinden beslenmiş, özellikle bu dönemin lirik üslubu ve imgeleri onun poetikasında yeniden yorumlanarak varlık bulmuştur.

1.4.1.1. İmru'ul-Kays (ö. 544)

Cahiliye şiirinin lider konumundaki şairlerden biri olan İmru'ul-Kays, doğa betimlemeleri, güçlü mecazlar ve sembolik söylemleriyle Arap şiirinin temel imgesel kaynaklarından biri kabul edilir. Adonis, bu klasik şairi özellikle şiir dilinin şablonlarına ulaşmada sık sık kaynak olarak incelemiş ve el-Kays'ın izlenimler dünyasından modern şiire uzanan bir bağ kurmuştur.¹⁰⁵

أنا -والريخ رفيقتي -
أفتح للضوء طريقاً إلى قُبْرَةٍ
تتبعني من خيام الحنين.
أقول: هل أنا مثله؟
كان يسأل الرمل، ويضحك.
يمرُّ الدُّخُولُ، فحوملٌ، ثم لا أحد.

“Ben – rüzgâr yoldaşım –

Işığa bir yol açarım, bir tarla kuşuna doğru

Özlem çadırlarından beni izleyen...

Derim ki: Ben de onun gibi miyim?

Kuma sorardı o... ve gülerdi.

Geçer Duhûl, Havmel... sonra kimse kalmaz.’’

¹⁰⁵ Bedir, “Hadâsetu'l-Mevrûsi inde Adûnîs”, 9.

Yukarıda Adonis'ten örnek verilen şiir; “*الدخول، فحومل*” (ed-Duhûl ve Havmel) açık bir şekilde İmru'ul-Kays'ın Muallaka'sına göndermedir.¹⁰⁶

Adonis'in poetikasını oluşturduğu bir eserinde İmru'ul-Kays'ı şu şekilde değerlendirir:

” كان امرؤ القيس في شعره يكتب جسده، جسد الأرض، جسد المرأة. هو الشاعر الأول الذي جعل الشعر مكاناً لجسده.”

“İmru'ul-Kays, şiirinde kendi bedenini, toprağın bedenini ve kadının bedenini yazıyordu. Şiiri bedene dönüştüren ilk şair odur.”¹⁰⁷

1.4.1.2. Tarafe b. el-'Abd (ö. 564)

Yaşamı ve dünyayı sorgulayan şiirsel yaklaşımla tanınan Tarafe b. el-'Abd, başkaldıran bir sesin temsilcisidir. Muallaka şairlerinden biri olup, hiciv konusunda üstünlüğü kimseye kaptırmamıştır. İrade ve cesaret temaları, Adonis'in şiirlerinde zaman zaman modern telaffuzlarıyla yeniden gündeme getirilmiştir.

إذا القوم قالوا من فتى؟ خلت أنني

عنيث، فلم أكسل، ولم أتبدد

وإن يك قوم سادة قبل غيرهم

فإني قديم العز في أول المجد

Bir topluluk “Kim yiğittir?” dese,

Beni kastettiklerini sanırım, tembellik etmem, geri durmam.

Başkaları önder olmuş olsa da benden önce,

¹⁰⁶ Adunîs, *Ağânî Mihyâr ed-Dimeşkî* (Beyrut: Menşûrâtu Mevâkif, 1970), 119-120.

¹⁰⁷ Adunîs, *es- Sabit ve 'l-Mutehavvil*, 93.

*Ben eski bir asaletin, şan zincirinin ilk halkasıyım.*¹⁰⁸ Tarafe b. el-‘Abd’ın bu meşhur Muallaka şiiri, aşağıda Adonis’in cesaret temalı şiiri ile birebir örtüşmektedir.

في السجن، أتوهج كالسيف القاطع
أتحاور مع حزن الصحراء
كلما ضاقت الزنزانة
اتسعت أقسام قلبي
أشرك القصيدة في المغامرة
وأتلجى كحروف في الأسماء

“Zindanda parlarım, bir kılıç gibi keskin
Çölün hüznüyle konuşurum
Hücre daraldıkça
Kalbimin bölümleri genişler
Şiiri maceraya katarım
Ve harfler gibi isimlerde görünürüm.”¹⁰⁹

1.4.1.3. Zuheyr b. Ebî Sulmâ (ö. 609)

Etik değerlere ve yaşamın anlamına odaklanan felsefi söylemiyle dikkat çeken Zuheyr b. Ebî Sulmâ, Adonis’in insan ve hakikati merkeze alan tutumuna şiirsel açılarından önemli bir kaynak oluşturmuştur.

”أبيع القصرَ أغنية
وأهدم القصرَ
بأغنية
أتكى على الريح والجرح
ولا أباع.”

“Saraya bir şarkı satarım
Sarayı yıkarım

¹⁰⁸ Tarafe b. el-Abd, *Muallakât-ı Seb'a*, şerh. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid (Beyrut: Dâru'l-Maârif, 1953), 24.

¹⁰⁹ al-Musawi, *Arabic Poetry: Trajectories of Modernity and Tradition*, 101.

Bir şarkıyla

Rüzgâra ve yaraya yaslanırım

Ama satılmam.'¹¹⁰

1.4.2. Adonis'in Etkilendiği Abbasi ve Endülüs Edebiyatçıları

Adonis'in şiirsel evreni, Abbasi ve Endülüs dönemlerinin radikal estetik deneyimlerinden derin biçimde etkilenmiştir; bu dönemlerin yenilikçi şairleri ve sufileri, onun geleneği eleştirel bir gözle yeniden yorumlama çabasında temel referans noktalarını oluşturmuştur.

1.4.2.1. Beşşâr b. Burd (714–784)

Abbasi döneminin sıra dışı şairlerinden biri olan Beşşâr b. Burd, geleneksel değerlere karşı eleştirel yaklaşımıyla tanınır. İsyankâr üslubu ve toplumsal kurallara yönelik ironik dili, Adonis'in edebi muhalefet tavrında kendini gösteren önemli referanslardan biridir.¹¹¹

حدائقها المعلقة مزروعة
برؤوسٍ مقطوعةٍ بالفؤوسِ الحادة،
والغربانُ تنقرُ عيونها،
بينما تغربُ الشمسُ في الغرب
خلفَ شعيرِ مصبوغٍ بالأغصان.
أهذه مدينتي؟ أهذه الأطلالُ
التي كُتبت عليها: "تحيا الحياة!"
بدماءِ المذبوحين؟
ألا إلهَ هناك؟ ألا ماءً أو حقولاً؟

“Asma bahçeleri ekilmiş

Keskin baltalarla koparılmış başlarla,

Kargalar gözlerini gagalıyor,

Batıda güneşler battıyor,

¹¹⁰ al-Musawi, *Arabic Poetry: Trajectories of Modernity and Tradition*, 94.

¹¹¹ Serhan, “Adûnîs el-Fikru ve'r-Ru'uyetu's- Şi'riyyeti'l-Hadîse”, 39.

Dallarla boyanmış saçlarının ardında.

Bu mu benim şehrim? Bu harabeler mi?

Üzerine "Yaşasın hayat!" yazılan,

Katledilenlerin kanıyla mı?

Orada hiç mi tanrı yok? Hiç mi su ya da tarla yok?''¹¹² Beşşâr b. Burd'un bu şiirine benzer bir üslup ile yazılmış Adonis'in şiirinden bir örnek olarak;

«أَكْرَهْتُ مَا يُقَالُ وَمَا يُفْعَلُ
فِي الدِّيَارِ وَفِي أَهْلِهَا
لَا أَخْشَى وَجْهَ الظُّلْمِ وَالنُّعُو
وَإِنْ كَانَتْ الْقَانُونُ عَلَى الظُّلَامِ بَنَتْ
أَنَا الرَّجُلُ الَّذِي لَا يُقَيِّدُهُ رَأْيِي
وَلَا يُخْضِعُهُ قَيْدُ النَّاسِ وَالْأَعْمَالِ»

Söylenenlerden ve yapılanlardan nefret ettim,

Evlerde ve orada yaşayanlar arasında.

Adaletsizliğin ve boş sözlerin yüzünden korkmam,

Kanun zulme dayansa bile.

Ben, fikirlere bağlı olmayan adamım,

Ve insanların zincirlerine, yaptıklarına boyun eğmem.¹¹³

1.4.2.2. Ebû Nuvâs (756–814)

Hamriyyât, aşk ve dünyevi hazlar gibi temaları cesaretle işleyen Ebû Nuvâs, şiirde sınırları zorlayan bir dil kurmuştur. Onun tabulaşmış şiir kalıplarına karşı geliştirdiği sorgulayıcı ve yıkıcı tavır, Adonis'in şiir dilindeki özgürleşme arzusunu şekillendirmiştir.¹¹⁴

Şarabın tadını alın, çünkü hayat kısıdır,

Geceler gelip geçer, gülün baharı solup gider,

¹¹² al-Musawi, *Arabic Poetry: Trajectories of Modernity and Tradition*, 103.

¹¹³ A. F. L. Beeston, *Selections from the Poetry of Baššâr*, (England: Cambridge University Press, 1977), 33-35.

¹¹⁴ Hasan Muhammed Mağlen, "et-Tevzîfu't-Terâsî fi'ş- Şi'ri Adûnîs", *Mecelletu Câmia Tişrîn lil-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-İlmîyyeti* 1/30 (2008), 80.

Dünü unuttun, yarın ise belirsiz bir hayal,

*Bugünü yaşayın, kalbinizle, ruhunuzla.*¹¹⁵ Ebu Nuvâs'ın bu şiirindeki benzer temalar Adonis'in aşağıdaki şiirinde görülmektedir:

وَأَنَا أَقُولُ: يَا إِسْمَاعِيلَ، شَرِبْ عَهْدَنَا سَقِيَّ
وَسَقَرِ الْعَسَقَ فِي مَجْدِهِ
أَنْتَ وَأَنَا السُّقَاةُ، وَالْأَفَاتُ مِنْ حَوْلِنَا
يَحْوُكُونَ بِيضَ بِيوضِ سِلَاحِهِمْ... (النقطة العمياء)

‘‘Ve ben diyorum: Ey İsmail, ahdimizin şarabı bize sunuldu,

Ve gece karanlığı görkemiyle yol aldı.

Sen ve ben su taşıyıcılarıyız; felaketler etrafımızı sardı.

*Onlar silahlarının bembeyaz dokusunu örüyorlar...’’*¹¹⁶

1.4.2.3. el-Mutenebbî (915–965)

Arap şiirinde özgünlük, cesaret ve kimlik savunuculuğuyla meşhur olan el-Mutenebbî, onur, kahramanlık ve varoluş temalı şiirleriyle Adonis'e ilham kaynağı olmuştur. el-Mutenebbî'nin klasik şiir dilinin zenginliğini modernize etme çabası, Adonis'in poetikasında belirgin şekilde hissedilir.¹¹⁷

‘‘هذا إجماعُ أجدادنا، وأنا، وإن كنتُ متأخراً، أسمعُ وأتبع’’

*‘‘Bu bizim atamızın ortak görüşüdür; ben ise, geç gelsem de, dinliyor ve ona göre hareket ediyorum.’’*¹¹⁸ Bu cümle Adonis'in *el-Kitâb* adlı eserinde el-Mutenebbî'yi taklit etmek değil aksine; Adonis'in el-Mutenebbî'nin şiirsel gücünü yeniden işlevselleştirerek çağdaş Arap şiirine taşıdığını göstermektedir.¹¹⁹

¹¹⁵ Abdülbaki Gölpınarlı, *Ortaçağ Arap Edebiyatında Şiir* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1974).

¹¹⁶ Mattawa, *Adonis Selected Poems*, 26.

¹¹⁷ Zeyneddîn Sâir, ‘‘Adûnîs Yestahziru'l-Mutenebbî’’, *Vizâratu's-Sekâfe- Dâru'ş-Şuûni's-Sekâfiyyeti'l-Âmme* 44/2 (2017), 89-94.

¹¹⁸ Adûnîs, *el-Kitâb: Ems, el-Mekân, el-Ân* (Beyrut: Dâru's-Sâkî, 2002), 28.

¹¹⁹ al-Musawi, *Arabic Poetry: Trajectories of Modernity and Tradition*, 81.

1.4.2.4. Ebu'l-Alâ el-Ma'arrî (973–1057)

Karamsar dünya görüşü, duyular âlemine karşı şüpheli yaklaşımı ve varoluşsal sorgulamalarıyla tanınan Ebu'l-Alâ el-Ma'arrî, Adonis'in felsefi düzlemdeki şiir anlayışıyla doğrudan ilişkilidir. Adonis'in kaleme aldığı eserlerde, dogmalarla hesaplaşma, kader inancına muhalif bir duruş ve bireysel aklın öne çıkarılması açısından Ebu'l-Alâ el-Ma'arrî'nin etkisinin olduğu bilinmektedir.¹²⁰

”أحرقُ ميراثي، وأقول:
 إنَّ أرضي عذراء،
 ولا قبورَ في شيبابي.
 أنا فوقَ الله والشيطان،
 طُرقي أعمقُ من طريقيهما.
 في كتابي أمشي،
 في موكبِ الصاعقةِ المشتعلة،
 في موكبِ الصاعقةِ الخضراء.
 أصرخُ: لا جنَّة، لا سقوطَ بعدي،
 وأمحو لغةَ الخطيئة.”

“Mirasımı yakarım, toprağımın
 bakire olduğunu söylerim, gençliğimde mezar yoktur.
 Tanrı'nın ve Şeytan'ın üstündeyim;
 yollarım onlarınkinden daha derindir.
 Kitabımda yürürüm,
 yakıcı şimşegin alayında,
 yeşil şimşegin alayında.
 Haykırırım: Cennet yok, düşüş yok benden sonra,
 ve günahın dilini silerim.”¹²¹

¹²⁰ Mağlen, “et-Tevzîfu't-Terâsî fi-Şi'ri Adûnîs”, 81.

¹²¹ Adunîs, *Ağânî Mihyâr ed-Dimeşkî*, 43.

1.4.2.5. İbn Arabî (1165–1240)

Vahdet-i vücûd düşüncesinin kurucu isimlerinden olan bu Endülüslü mutasavvıf, evrensel birlik ve varlık anlayışıyla Adonis'in şiirinde metafiziksel ve sembolik bir derinlik kazandırmıştır. Adonis'in mistik imgelerle kurduğu yoğun ilişki, doğrudan İbn Arabî'nin düşünsel mirasıyla şekillenmiştir.¹²²

"الْحَبِّ سِتْرُ الْأَسْرَارِ الْإِلَهِيَّةِ"

أراه في كلِّ شيءٍ

في الحجر، في الشجر، في الصوت، في الصمت،

هو الظاهر وهو الباطن."

‘‘Aşk, ilâhî sırların perdesidir.

Ben her şeyde Onu görürüm:

Taşa, ağaçta, seste, sessizlikte.

O, hem görünen, hem de görünmeyendir.’’ İbn Arabî'nin bu şiirindeki benzer tema,

Adonis'in aşağıda verilen şiirinde de görülmektedir:

"مشيتُ في الحجر

كان الحجرُ مرآةً

في داخله كنتُ،

وما بعدي،

لمعانٌ كوجه الله."

‘‘Yürüdüm taşın içine.

Taş, aynaydı. İçinde ben vardım

ve benden öte, Tanrı'nın yüzü gibi bir parıltı.’’¹²³

1.4.2.6. Hallâc-ı Mansûr (858–922)

‘‘Ene'l-Hak’’ ifadesiyle simgeleşen ve düşünceleri nedeniyle idam edilen Hallâc-ı Mansûr, Adonis'in şiirinde özgürlük, hakikat ve otoriteye başkaldırı

¹²² Mağlen, ‘‘et-Tevzîfu't-Terâsî fi-Şi'ri Adûnîs’’, 82.

¹²³ Adûnîs, *Kabrun min Ecli New York* (Beyrut: Dâru's-Sâkî, 1971), 43.

temalarının simgesel figürü hâline gelmiştir. Hallâc-ı Mansûr, Adonis'in şiirinde hakikatin bedelini ödeyen şair kimliğiyle temsil edilir.¹²⁴

"أنا من أهوى ومن أهوى أنا نحن روحان حللنا بدنا فإذا أبصرتني أبصرته وإذا أبصرته أبصرتنا"

'Benim sevdiğim kimsem, kimse de beni seviyor. Biz, ruhlar olarak bedenlerimize yerleştik. Eğer beni görürsen, O'nu görürsün, eğer O'nu görürsen, bizi görmüş olursun.'¹²⁵

"وحد بي الكون، فأجفاته تلبس أجفاني وحد بي الكون بحريتي فأينا يبتكر الثاني؟ وجهي وأعمالي في الإله"

'Evren beni yalnız bıraktı; onun gözkapakları, benim gözkapaklarımı kuşandı. Evren beni özgürlüğümle yalnızlaştırdı; peki ikisinden hangisi ötekini yaratan? Yüzüm ve derinliklerim Tanrı'dadır.'¹²⁶ Adonis'in bu cümlelerinde, yukarıda Hallac-ı Mansûr'dan verilen örnekten izler taşıdığı görülmektedir.

1.4.2.7. en-Nifferî (ö. 965)

Mistik düşüncenin kısa ve yoğun anlatım biçimleriyle öncülerinden olan en-Nifferî, Adonis'in sembolik dil anlayışını ve şiirsel yoğunluğu artıran söylemini etkileyen önemli bir sûfidir. *Mevâkıf* adlı eseri, Adonis'in şiirindeki metaforik yapıların kökensel kaynağı olarak öne çıkar.¹²⁷

"وقفني في النور، وقال لي:

النور حجابك، فافتح عينيك كي لا تبصرني، فإن أبصرتني تهلك."

Beni ışığın içinde durdurdu ve bana dedi ki:

"Işık senin perden; gözlerini aç ki beni görmeyesin. Çünkü eğer beni görürsen, helâk olursun."

¹²⁴ Mağlen, "et-Tevzîfu't-Terâsî fi-Şi'ri Adûnîs", 82.

¹²⁵ Sâlih Kâzım, "Teşkilü'l-Hitâb es-Sûfî ve Te'vîle fi Şi'r Adûnîs", 30.

¹²⁶ Adûnîs, *Mufred bi-Siğati'l-Cem* (Beyrut: Dâru'l-Âdâb, 1988), 63.

¹²⁷ Mağlen, "et-Tevzîfu't-Terâsî fi-Şi'ri Adûnîs", 73.

en-Nifferî'nin mevakif (durak/duruş) anlayışı, sûfî hissiyatla, Tanrı'ya doğrudan yakınlaşma halidir. Adonis'in şiirinde yoğun biçimde sezilen bir sentez olarak yer alır. Adonis, özellikle Ağânî Mihyâri 'd-Dimeşki adlı eserinde bu tür mistik tefekkürü ve "mevakif" anlarını çağrıştıran imgelerle doludur.

”أغْمَضُ عَيْنِي كِي أَبْصَرَ،
وَأَسْكُنُ فِي الرِّيحِ كِي الْأَمْسِ ظَلِّي،
فَأَدُلُّنِي عَلَى نَفْسِي.”

“Gözlerimi kaparım ki görebileyim,
rüzgâra yerleşirim ki gölgeme dokunayım,
böylece beni bana gösteren olurum.”

1.4.3. Adonis'in Etkilendiği Çağdaşları

Adonis, modern Arap şiirinin dönüşümünde, çağdaşı olan şair ve düşünürlerle kurduğu entelektüel diyalog ve estetik tartışmalardan derin biçimde etkilenmiş; bu etkileşimler onun şiirsel dilini ve teorik perspektifini şekillendiren temel dinamiklerden biri olmuştur.

1.4.3.1. Halîl Cibrân (1883–1931)

Doğu ile Batı arasında köprü kuran ve evrensel hümanizmi şiire taşıyan Lübnan asıllı bu şairin felsefî söylemi, Adonis'in poetikasında çok kültürlü estetik anlayışa ve sembolik anlatı yapısına katkı sunmuştur.¹²⁸ Aynı zamanda Halîl Cibrân için şu sözleri dile getirmiştir.

”الرؤيا التي تطمح إلى تغيير العالم ”

‘‘Dünyayı değiştirmeye yönelik vizyon taşır.’’¹²⁹

¹²⁸ al-Mûsawî, *Arabic Poetry: Trajectories of Modernity and Tradition*, 9-10.

¹²⁹ Bedir, “Hadâsetu'l-Mevrûsu inde Adûnîs”, 28.

1.4.3.2. Abdulvehhâb el-Beyâtî (1926–1999)

İraklı şair Beyâtî'nin mitolojiye dayalı, sembolist ve birey merkezli şiiri, Adonis'in edebi evreninde yankı bulan başka bir referans noktasıdır. el-Beyâtî'nin metaforik zenginliği, Adonis'in imgeler dünyasını beslemiştir.¹³⁰

طحننتنا في مقاهي الشرق
حرب الكلمات
والسيوف الخشبية
والأكاذيب
وفرسان الهواء (...)
شغلتنا الترهات
فقتلنا بعضنا بعض
أوها نحن فئات

‘‘Bizi öğüttü Doğu'nun kahvehanelerinde —
Sözlerin savaşı,
tahta kılıçlar,
ve yalanlar,
hava şövalyeleri (...)
Boş laflar bizi oyaladı,
ve birbirimizi öldürdük.
Ve işte şimdi biz kırıntılarız.’’¹³¹

1.4.3.3. Mahmud Derviş (1941–2008)

Filistinli direniş şairi Derviş ile Adonis arasında hem tematik hem de poetik düzeyde karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Kimlik, sürgün ve kolektif hafıza gibi temalar her iki şairin eserlerinde merkezi bir yer tutar.¹³²

ما زال ثمرة وقت لأقرأ

¹³⁰ al-Musawi, *Arabic Poetry: Trajectories of Modernity and Tradition*, 64.

¹³¹ Snir, *Modern Arabic Literature*, 166.

¹³² İsam Dakak, ‘‘el-Hadâsetu beyne’ş-Şâirîne Adûnîs ve Mahmut Dervîş’’, *el-Mârife* 696,697/60 (Ekim 2021), 68.

أقرأ فصلاً لدانتي ونصف معلقة

وأرى كيف تذهب مني حياتي

إلى الآخرين، ولا أتساءل عن

سيملا نقصانها

هكذا؟

هكذا،

ثم ماذا؟

أمشط شعري

وأرمي القصيدة:

هذي القصيدة في سلة المهملات

Hâlâ okumaya vaktim var

Dante'den bir bölüm, ve bir Muallaka'nın yarısını okurum.

Ve bakarım nasıl hayatım benden başkalarına akıp gidiyor

Ve sormam bile kim dolduracak bu eksikliği?

— *Böyle mi?*

— *Böyle.*

Peki sonra?

— *Saçımı tararım, ve atarım şiiri, bu şiiri, çöp kutusuna...*¹³³

1.4.3.4. Yusuf el-Hâl (1917–1987)

Adonis'in birlikte çalıştığı en yakın entelektüel sanatçılardan biri olan el-Hâl, *Şi'r* dergisinin kurucusu olarak modernist Arap şiirinin kuramsal temellerini atmıştır. El-Hâl ile Adonis'in iş birliği, Arap edebiyatında biçimsel devrimin somutlaştığı bir dönüm noktasıdır.¹³⁴

¹³³ İsam Dakak, "el-Hadâsetu beyne'ş-Şâirîne Adûnîs ve Mahmut Dervîş", 60.

¹³⁴ Tâverîrîyyet, "fi Mâhiyeti ve Semâti'l-Luğati'ş-Şi'riyye inde Adûnîs", 125.

"مهما قيل في الحدائثة يظل القول الأهم فيها أنها - في كل شيء لا في الشعر وحده - موقف كيانى من الحياة في المرحلة التي نجتازها. فهي ليست أشكالا يقتبسها الإنسان أو زيا يتربى به، لأن المهم هو ما وراء الأشياء والأزياء."

‘Modernizm hakkında ne denirse densin, en önemli şey şudur: Modernizm; sadece şiirde değil, geçtiğimiz dönemdeki yaşamla ilgili varoluşsal bir tavırdır. O, insanın alabileceği bir biçim ya da bir tarz değildir, çünkü önemli olan şeylerin ve tarzların ötesindedir.’ Şeklinde moderniteyi ifade eden Yusuf el-Hâl’le aynı düzeyde Adonis şu şekilde modernizmi tanımlamıştır:

"هناك، إذن، في الشعر الحديث تجاوز وتخط يسيران تخطي عصرنا الحاضر وتجاوزه للعصور الماضية، في جميع الحقول وبخاصة الحقل العلمي. إن له بهذا المعنى حقيقته الخاصة - حقيقة العالم الذي لا يعرف المجتمع الحاضر أن يراه، والذي يتعلم الشاعر رؤيته ويعلمها. فعاداتنا الفكرية وحاجاتنا العلمية تمنعنا من رؤية الحقيقة كما هي، أو الواقع، كما هو، والشاعر لا يرضى بمعنى الأشياء الذي تضيفه عليها العادة الإنسانية، مهما كان مفيداً، ويبحث لها عن معنى آخر. إذ يتكفل الشعر بهذه المهمة، ينفصل عن التقليد والعادة ويصبح دوره في أن يوقظنا يخلصنا من الخدر - من الأفكار المشتركة الضيقة. هكذا يدهشنا ويحير طرائقنا في الفكر والرؤية، إذك لا بد من خلق شعري لا يتم، كما ينتظر عادة أن يتم."

‘Modern şiirde, geçmişin çağlarını aşan ve geçmekte olan mevcut zamanımıza uygun bir aşma ve geçiş vardır. Bu anlamda, şiir kendi özel gerçeğine sahiptir. Toplumun şu anki bakış açısının göremediği gerçeğe, şairin bakış açısını öğrenip öğreten bir gerçeğe. Düşünce alışkanlıklarımız ve bilimsel ihtiyaçlarımız, gerçeği olduğu gibi görmemizi engeller. Şair, insanlığın alışkanlıklarıyla ona verilen anlamla yetinmez; her ne kadar faydalı olsa da, başka bir anlam arar. Şiir bu görevi üstlenir, gelenekten ve alışkanlıklardan ayrılır ve rolü, bizi uyandırmak, uyuşmuş düşüncelerden, dar düşüncelerle ortaklaşa kabul edilen fikirlere kurtarmaktır. İşte bu nedenle, şiir bizi şaşırır ve düşündürür; böylece şiirsel yaratım, genellikle beklendiği gibi tamamlanmaz.’

1.4.3.5. Muhammed Abid el-Câbirî (1936-2010)

Faşlı filozof ve düşünürdür. İslam düşüncesinin eleştirel yeniden okunması konusunda yaptığı çalışmalar, Adonis'in düşünce yapısına doğrudan etki etmiştir. el-Câbirî, Adonis'in düşünce dünyasını da yansıtan şu ifadesi konuya örnek olarak

verilebilir: ‘‘Arap insanı bir ‘‘gelenek varlığı’’na dönüşmüştür; oysa olması gereken, geleneğini kullanan, onu işleyen, yaratıcılığa dönüştüren bir ‘‘özne’’ olmasıdır.’’¹³⁵

Yukarıda bahsi geçen önemli Arab edipler dışında Adonis’in şiirsel ve entelektüel dünyasının şekillenmesinde, çağdaş Arap edebiyatının başka önemli temsilcilerinin olduğu kısaca belirtilecek olursa; Mısırlı edebiyatçı Taha Hüseyin (1889–1973), geleneksel metinlere yönelik eleştirel yaklaşımı ve Arap edebiyatını modernleştirme yönündeki çabalarıyla, Adonis’in kültürel mirasa karşı sorgulayıcı ve dönüştürücü tutumuna zemin hazırlamıştır.¹³⁶ Yine Mısır edebiyatının öncülerinden Tefvik el-Hakim (1898–1987), modern Arap tiyatrosunun kurucu figürlerinden biri olarak, Adonis’in tiyatro estetiğine ve Arap modernleşmesine dair düşüncelerini beslemiştir.¹³⁷ Bu çerçevede Salah Abdussabur (1931–1981) da önemli bir isimdir; şiir ve tiyatroyu harmanlayan biçimsel deneyselliğiyle Adonis’in dramatik şiir anlayışını etkilemiştir. Ancak, Salah Abdussabur’un Sünnî tasavvuf çizgisine karşılık Adonis, mezhepçi sınırları aşan daha evrensel bir mistik arayışı tercih etmiştir.¹³⁸

Suriye edebiyatının dikkat çeken isimlerinden Muhammed el-Mâgût (1934–2006), sade, ironik ve toplumsal eleştirilerle yüklü üslubuyla Adonis’in hem şiirsel ifadesini hem de eleştirel perspektifini beslemiştir. Lübnanlı şair Nizâr Kabbânî (1923–1998) ise aşk, kadın ve özgürlük temalarını cesur biçimde işlemesiyle Adonis’in bireysel özgürlük ve estetik cesaret anlayışını şekillendirmiştir. Iraklı şair Bedir Şâkir es-Seyyâb (1926–1964) ise serbest vezin ve mitolojik sembollerle örülü şiirsel yapısıyla, Adonis’in biçimsel yenilik ve tarihsel bilinç arayışlarında önemli bir referans noktası olmuştur.¹³⁹

¹³⁵ Ammâra - Murtâz, ‘‘Mevkifu’l-Hadâsiyyîn mine’t-Turâs beyne’l- Kabûl ve’r-Rafdi Adûnîs Unmüzeceen’’, 26, 27.

¹³⁶ Cihâd Fâzil, ‘‘Sademtu’l-Hadâseti li-Adûnîs: Sademtu li-Usûli’l-Bahsi’l-Âlemî ve li-Rûhi’l-Hadâseti’’, *Ma’hed el-İnmâi’l-Arab* 2/1 (Ağustos 1978), 296.

¹³⁷ el-Müsevî, *Arabic Poetry*, 22.

¹³⁸ İman Merşal, ‘‘fi Evveli Risaleti Ekâdimiyyean Adûnîs fi’l-Câmiati’l-Misriyye: et-Tenâsu’s-Sûfi fi Şi’ri Adûnîs’’, *Hizbu’t-Tecemmeati’l-Vatani’t-Tegaddemi’l-Vahdeyyu* 154 (1998), 134.

¹³⁹ al-Musawi, *Arabic Poetry: Trajectories of Modernity and Tradition*, 64-97.

Bu edebî figürler, Adonis'in hem geleneksel mirasa yönelik eleştirel tavrını hem de modern Arap şiirinin biçimsel ve tematik evrimini kavrayış biçimini derinleştirmiştir.

1.4.4. Adonis'in Etkilendiği Batılı Edebiyatçılar

Adonis eserlerinde Batılı edebiyatçılardan önemli ölçüde etkilenmiştir. Bu etki özellikle modern şiir anlayışı, sembolizm, gerçeküstücülük ve şiirin ifade tarzında aşikar görülmektedir. Adonis, şiirlerini kaleme alırken Batı edebiyatının belli başlı sanatçı ve akımlarından büyük ölçüde referans almıştır. Aşağıda Adonis'in en çok etkilendiği Batılı şair ve edebiyatçılardan örnekler sunulmuştur:

1.4.4.1. Arthur Rimbaud (1854-1891)

Adonis'in şiir anlayışını şekillendiren en güçlü isimlerden biridir. Rimbaud'nun şiire getirdiği radikal yenilik, şiir dilinde devrim yaratan simge ve metaforlar, özgür çağrışım teknikleri ve imgelemler Adonis'in şiir anlayışında açıkça görülür. Rimbaud'nun sarhoşluk hâli kavramı da Adonis'in yaratıcı şiir anlayışını besleyen önemli bir unsurdur. Şiirlerinde bilinçaltı imgeleri, bilinç akışı ve şiirin sınırlarını aşma arzusu doğrudan Rimbaud'nun şiir evreninden esinlenmiştir.¹⁴⁰

Oh seasons, oh castles! What soul is flawless?
I have made the magic study Of happiness, that none evades.
Hail to it, each time The gallic rooster crows.
Ahl I'll have no cares: It manages my life.
This spell, now flesh and soul Has put an end to toil.
Oh seasons, oh castles!
Its hour of flight, alas! Will be the hour of death.¹⁴¹

Ey mevsimler, ey kaleler!
Hangi ruh lekesizdir ki?
Ben mutluluğun büyüünü çalıştım

¹⁴⁰ Beşîr Taverîriyet, "Melâmihü ve Usûlu Mekûletü'l- Keşfi inde Adûnîs", *Vizâratu's-Sekâfe* 45/521 (2007), 240.

¹⁴¹ "Rimbaud The Alchemy of Words" (Erişim 29 Haziran 2025).

Hiç kimsenin kaçamayacağı...
 Selam olsun ona, her defasında
 Fransız horozu öttüğünde.
 Ah, artık tasa nedir bilmem ben:
 O yönetiyor hayatımı şimdi.
 Bu büyü, ete kemiğe bürünmüş,
 Ruhunu sarıp sarmalamış,
 Bitirmiş tüm yorgunlukları.
 Ey mevsimler, ey kaleler!
 Ne yazık! Uçuşunun saati
 Olacak ölümün de saati...

خاتم الموت يمهر أجسادنا

فَأَقْتَلَعْنَا

من أروماتنا ،

وَمُرِّ الرِّيحِ أَنْ تَتَّعِدَ أَشْلَاعَنَا. وَهَذِي

أَرْضُنَا تَتَّعَفُنُ ، يَا سَيِّدَ الْحَرْبِ : هَا لَحْمُ أَجْدَادِنَا

وَأَبَانِنَا ، وَأَبَانِنَا

يَتَفَسَّخُ فِي مَطْبِخِ الْكُونِ ، وَالنَّاسُ فِي شِغْلِ فَاكِهُونِ

قَلْ لَهُمْ : هَكَذَا

يَرْفَعُ الْقَاتِلُونَ

رَايَةَ الْقَتْلِ تِيَاهَةَ عَالِيَةً.

قَلْ لَهُمْ : هَكَذَا

تَأْخُذُ الْعَيْبُ فِي دَارِهِ، نَشْوَةَ الْهَآوِي.

Ölüm mührünü basar bedenlerimize,
 ve biz sökülürüz köklerimizden,
 rüzgâra emredilir: toplansın kalıntılarımızı.
 Ve işte bu toprak çürümekte, ey savaş efendisi:
 işte atalarımızın eti,

*babalarımızın, çocuklarımızın eti
 çürüyüp dağılır evrenin mutfağında,
 ve insanlar, eğlenip oyalandıkları şeylerle meşguller.
 Söyle onlara:
 İşte böyle kaldırır katiller
 ölümün sancağını, gururla, yüksekten.
 Söyle onlara: İşte böyle
 barındırır gaybı kendi evinde,
 uçurumun sarhoşluğunda.¹⁴²*

1.4.4.2. T.S. Eliot (1888-1965)

Modernist şiirin en önemli figürlerinden olan T.S. Eliot, Adonis üzerinde derin bir entelektüel etki yaratmıştır. Eliot'un gelenek ve modernite arasındaki gerilimi sorgulayan tutumu, mitolojik göndermeleri şiire taşıması, karmaşık anlatımı Adonis'i oldukça etkilemiştir. Adonis, Eliot'tan aldığı ilhamla mitolojiyi, özellikle Sümer, Babil ve Antik Yunan mitlerini şiirlerinde yeniden yorumlamıştır. T.S. Eliot'un *The Waste Land* (*Çorak Ülke*) adlı eserindeki tekniğini yansıtan, tarihi ve mitolojik unsurları harmanlayan çok çağrışımlı şiirler yazmıştır.¹⁴³

What are the roots that clutch, what branches grow
 Out of this stony rubbish? Son of man,
 You cannot say, or guess, for you know only
 A heap of broken images, where the sun beats,
 And the dead tree gives no shelter, the cricket no relief,
 And the dry stone no sound of water.¹⁴⁴

*Nedir kök salan, ne tür dallar çıkar
 Bu taş yığınından? Ey insanoğlu,
 Bilemezsin, tahmin de edemezsin, çünkü sen sadece
 Güneşin kavurduğu kırık imgeler yığını bilirsin,*

¹⁴² Adûnîs, *Tenebbe' Eyyuhâ'l-A'mâ*, 36.

¹⁴³ al-Musawi, *Arabic Poetry: Trajectories of Modernity and Tradition*, 15.

¹⁴⁴ Thomas S. Eliot, *The Waste Land* (New York: Boni and Liveright, 1922), 18-24.

*Ve kuru ağaç barınak olmaz, çekirge rahatlık sunmaz,
Ve kuru taşta suyun sesi yoktur.*

لغة الخطيئة

أحرق ميراثي، أقول أرضي بكر، ولا قبور في شبابي أعبر فوق الله والشيطان
دربي أنا أبعد من دروب
الإله والشيطان -
أعبر في كتابي
في موكب الصاعقة المضيئة
في موكب الصاعقة الخضراء
أهتف - لا جنة لا سقوط بعدي
وأحو لغة الخطيئة

Günahın Dili

*Mirasımı yakarım, derim ki toprağım bakirdir,
Ve gençliğimde mezarlara yer yoktur.
Tanrı'nın ve şeytanın üzerinden geçerim,
Benim yolum – Tanrı ve şeytanın yollarından daha ötede.
Kitabımda yürürüm,
Parlayan yıldırımın alayında,
Yeşil yıldırımın alayında,
Haykırım: Benden sonra ne cennet var ne düşüş.
Ve silerim günahın dilini.¹⁴⁵*

¹⁴⁵ Imed Nsiri, "The Question of Tradition between Eliot and Adūnīs", *Journal of Arabic Literature* 51/3-4 (2020).

1.4.4.3. Friedrich Nietzsche (1844-1900)

Adonis üzerinde doğrudan bir şiirsel etki bırakmasa da Nietzsche'nin felsefesi, onun şiir anlayışı ve düşünsel duruşu üzerinde belirleyici olmuştur. Nietzsche'nin gelenek karşıtlığı, Dionysosçu yaşam kavramı, bireyin kendi sınırlarını aşma düşüncesi Adonis'in şiirsel ve düşünsel kimliğini derinden şekillendirmiştir. Adonis'in şiirlerinde yoğun biçimde görülen insanın kendini aşması, geleneksel değerlere meydan okuması ve şiirlerinde oluşturduğu isyan, Nietzsche'den etkilendiğini göstermektedir.¹⁴⁶

Adonis'in şiirinde Nietzsche'nin etkisi açıkça görülmektedir. Nietzsche, Adonis için; geleneksel değerlerin yıkılışını ve yeni bir insan modelini temsil etmiştir. Nietzsche'nin “Tanrı'nın ölümü” ve “üstinsan” kavramları, Adonis'in otoriteye, geleneklere ve kutsal anlatılara meydan okumasında kendini göstermiştir. Adonis, Nietzsche'den aldığı bazı temel fikirleri kendi şiirine entegre etmiştir.¹⁴⁷

“*Nietzsche'nin Zerdüşt'ü, Goethe'nin Faust'u ve Lautréamont'un Maldoror'u gibi bazı Batılı edebî karakterlerden etkilendim.*”¹⁴⁸ diyen Adonis, Âğanî Mihyâri'd-Dimeşkî karakterini seçerken, Batılı edebiyatçılardan etkilendiğini ifade etmiştir.

Yukarıda zikredilen edebiyatçılar dışında, Adonis'in fikir dünyasını zenginleştiren başka isimleri de kısaca belirtmek gerekirse: Walt Whitman'ın serbest ölçüyle bireyi merkeze alan özgürlükçü şiiri, Adonis'in biçimsel olarak kalıpları kıran modern şiir anlayışına öncülük etmiştir. Fransız sembolizminin kurucu figürlerinden Charles Baudelaire'in “*Kötülük Çiçekleri*” ile modern yaşamın karanlık yönlerine yönelen varoluşsal ve kent merkezli temaları, Adonis'in şiirinde sıkça karşılaşılan yabancılaşma, kriz ve bireyin kentle ilişkisi gibi izlekleri şekillendirmiştir. Mallarmé'nin dilsel soyutlamaya ve çağrışıma dayalı poetik tutumu ise Adonis'in

¹⁴⁶ Taverîriyet, “Melâmîhu ve Usûlu Mekûletu'l-Keşfi inde Adûnis”, 236.

¹⁴⁷ Cihan Ahmed İbrahim es-Sicîni, “et-Tenâsu fi'ş-Şi'ri Adûnis: Ağânî Mihyâri'd-Dimeşkî Numûzecen”, *Câmiatu Ayn Şems- Kulliyetu'l-Benâti lil-Âdâbi ve'l-Ûlûmi ve't-Terbiyyeti* 20/1 (Temmuz 2019), 359-361.

¹⁴⁸ es-Sicîni, “et- Tenâsu fi'ş-Şi'ri Adûnis: Ağânî Mihyâri'd-Dimeşkî Numûzecen”, 342.

şiiirinde dilin anlamdan çok estetik ve imgesel değeer kazanmasına katkı sunmuştur.¹⁴⁹ Paul Valéry'nin “saf şiir” düşüncesini ve şiire dair teorik yaklaşımları da Adonis'in şiire düşünsel ve dilsel düzlemde yaklaşımını belirlemiştir. Öte yandan Paul Éluard ve André Breton gibi sürrealist şairlerin, bilinçaltı, düşler ve rastlantılar üzerine kurulu poetikalarının; hem biçimsel hem de tematik düzlemde Adonis'in şiirinde açık yansımaları görülür. Éluard'ın lirik üslubu ve politik duyarlılığı, Adonis'in toplumsal konuları şiirsel bir yoğunlukla ele almasına imkân tanırken, Breton'un şiiri özgürleştirici bir alan olarak konumlandırılan tutumu, Adonis'in poetikasında karşılık bulmuştur.¹⁵⁰ Ezra Pound'un tarihsel malzemeyi modern şiir diliyle harmanlayan çok katmanlı yapısı, Adonis'in tarihsel figürler, kültürel referanslar ve parçalı anlatım tekniklerine yönelmesinde etkili olmuştur.¹⁵¹ Benzer şekilde, Saint-John Perse'in mitolojik çağrışımlara ve doğa imgelerine dayalı epik üslubu¹⁵² ile Federico García Lorca'nın halk kültürünü evrenselleştiren sembolik ve trajik şiir dili, Adonis'in şiirsel atmosferini zenginleştiren başlıca kaynaklar arasında yer almıştır.¹⁵³ Tüm bu etkileşimler, Adonis'in şiirini yalnızca tematik değil, aynı zamanda biçimsel ve poetik düzlemde de çok katmanlı bir söyleme taşıması; onu Arap modernizminin önde gelen temsilcilerinden biri haline getirmiştir.

¹⁴⁹ Beşir Tâverîriyyet, “fi Mâhiyeti ve Semâti'l-Luğati's-Şi'riyyeti inde Adûnis”, *Râbitu'l-Edebi'l-Hadîsi* 34 (Mayıs 2006), 132.

¹⁵⁰ Tâverîriyyet, “fi Mâhiyeti ve Semâti'l-Luğati's-Şi'riyye inde Adûnis”, 125.

¹⁵¹ al-Musawi, *Arabic Poetry: Trajectories of Modernity and Tradition*, 15.

¹⁵² Jhon îf Mâsûn, “Kırâe Adûnis”, *Hey'etu'l-Mısriyye el-Âmme lil-Kitâb* 2/16 (Eylül 1997).

¹⁵³ al-Musawi, *Arabic Poetry: Trajectories of Modernity and Tradition*, 15.

2. BÖLÜM

ADONİS'İN MODERN ARAP EDEBİYATINA KATKISI

2.1. Edebî Yönü

Adonis'in, ilk olarak edebi eğitimi, babasının rehberliğinde klasik Arap edebiyatına, özellikle de tasavvuf şiirine dayanmaktadır. Sufi şairlerin dizeleri, taşıdıkları gizem ve içsel dünyaya dair keşifleriyle onun hayal ufkunu aşmıştır. Adonis'in erken dönem eserleri, klasik Arap şiirindeki ton, tema ve vezin gibi formları terk eden Halil Cibran, İlyas Ebu Şebeke, Said Akl ve Salah Lebeki gibi şairlerin etkisi altında yazıldığı görülmektedir.

Suriye'nin bağımsızlığı sonrası hayal kırıklıkları, Filistin'in kaybı (1948 Nakbâ), sosyal ve siyasal alanda gelişmelerin yavaş seyretmesi Adonisi, erken dönem şiirlerinde siyasi ve toplumsal düşüncelerini dile getirmeye ve Arap kültürünü modernleştirmeye yöneltmiştir. Daha o yaşlarda klasik geleneği yeni şiir formlarıyla harmanlayıp kaleme almaya çalışmıştır.¹⁵⁴

Adonis'in hayatı ve sahip olduğu vizyonu, Arap kültür ve edebiyatıyla siyasete yaptığı büyük katkılarda kendini göstermektedir. Adını değiştirmesi dahi Adonis'te durağan hiçbir şeyin olmadığına işaret eder ve siyasi görüşleri de özgürlüğü savunmaya evrilmiştir. Yaratıcılık ve siyasi duruş, onun için ilkel bağılıklarla sınırlı değildir.

1956'da hapisten çıkıp Lübnan'a sürgüne gönderildiğinde, gençlik yıllarında gazetelerin şiirlerini reddetmesine tepki olarak benimsediği "Adonis" lakabı kısa süre içinde Şam'daki edebiyat câmiasında tanınan bir isim olmuştur. Daha sonra Beyrut'ta Şi'r dergisinde çalışırken, derginin birçok güçlü ve etkileyici başyazısını kaleme almış ve Arap şiirinde serbest veznin gelişiminde öncü bir konumda olmuştur.

Klasik Arap şiiri çoğunlukla kaside şeklinde yazıldığı için genellikle şairin biyografisi çerçevesinde şekillenir ve şiirin içeriği de bu bağlamda değerlendirilir.

¹⁵⁴ Bedir, "Hadâsetu'l-Mevrûsu inde Adûnîs", 2, 3.

Adonis'in erken dönem şiirleri ise kişisel biyografik öğeleri arka plandadır. Şiiri, bağımsız bir sanat alanı olarak ele almış ve bireysel deneyim yerine şiirin kendi içsel yapısını ve sesini ön plana çıkarmıştır.

Ancak ilginçtir ki, Adonis sanatçı kimliğine bağlı kalarak, Arap şiiri için önerdiği bazı yenilikçi fikirleri kendi şiirlerinde bazen uygulamamıştır. Örneğin, konuşma dilinin (lehçenin) şiire daha fazla dahil edilmesi gerektiğini savunmasına rağmen, kendi şiirlerinde her zaman yüksek bir edebi dil kullanmış ve ileri düzeyde söz dağarcığına sahip olmuştur.

Bu yönüyle Adonis, öncü ve ilerici bir şair olmasına rağmen, dil kullanımında çağdaşlarından daha zengin ve klasik bir anlatımı benimseyerek özgün bir şiir anlayışı geliştirmiştir. Şairin miras aldığı geleneksel dil birikimini yeni bir şiir anlayışına dönüştürmesi, onun hem gelenekten beslenen bir modernist hem de yeni bir şiir dili inşa eden öncü bir şair olduğunu gösterir.¹⁵⁵ Adonis, Mihyâr üzerinden kendi edebi şahsiyetini şu sözlerle dile getirmiştir:

" *جذوره خطواته وفي له، أسلاف لا* " *Önünde hiçbir selef yok, ama adımlarında kökleri var.* " ¹⁵⁶

Adonis, edebî yazı ve şiirlerinde çoğunlukla kültürel miras ile modernizm arasında git gel yaşayan, ait olduğu kültürü dışarıdan gözlemleyen bir sanatçı olarak karşımıza çıkmıştır. Sürgün tecrübesi Adonis için entelektüel bir kazanım olarak değerlendirilebilir. Adonis de eserlerinde tam olarak böyle birçok katmanlı bakışı geliştirmiş; kendi kültürünü hem sevip kollayan hem de dışarıdan acımasızca eleştiren bir söylem oluşturmuştur. Bu yönüyle Adonis, günümüz Arap şiirinde isyankârlık, reddiye ve radikal yenilenme dendiğinde akla gelen ilk isimlerdendir. Onun şiirleri "isyân, radikal manifestolar" gibi kavramlarla birlikte anılıp poetikasının temelinde de sürekli bir ait olmama durumu yatmaktadır.

¹⁵⁵ Beşîr Taverîriyet, "Melâmihu'l-Kitâbeti'ş-Şi'riyyeti'l-Cedîde inde Adûnîs", *Merkezu'l-Melek Faysal lil-Buhûs ve'd-Dirâsati'l-İslâmiyye* 1,2/3 (Nisan 2007), 53-55.

¹⁵⁶ Fahrettin Cevdet, "Adunis : Hacisu'l- Bahs ve't-Te'vil, et-Ta'bir ani'l-Hadâseti Şi'ran ve Nesran", *el-Hey'etu'l- Mısriyyete'l-Ammeti li'l-Kitabi* 2/16 (1997), 182-190.

Adonis, kimlik ve tanınma peşinden koşmaz. O, sanatını, fikirlerini ve varoluşunu anonim bir şekilde, bazen görünmeyen bir biçimde yaratır. Bu, onun için gerçek bir özgürlük ve yaratıcılığın yoludur.¹⁵⁷

Adonis'in üslubunun hem yıkıcı hem de görkemli olması şaşırtıcı değildir. Eserlerinin içine işlenmiş olan temel tema, Arap dünyası için yeni kültürel ve politik başlangıçlardır. Bu temayı, '*Fatiha li-Nihâyât el-Karn – Beyânât mine'l- Ecl Sekâfe Arabiyye Cedide 1980*' ve '*Kelâm el- Bidâyât 1989*' gibi eserlerinde açıkça görmek mümkündür. Bu eserlerde, Arap dünyasında özgürlük ve yenilikçilik ideallerini temel alan yeni kültürel başlangıçlar çağrısında bulunur ve dini ile ataerkil otoritelerden uzaklaşmayı savunur. Bu nedenle Adonis, şairin rolünü siyasete alet etmekten uzak tutan bir edebiyatçı olarak, sanatçının konumunu sıradan söylemin ötesinde bir bilinç düzlemine yerleştirmiştir. Ona göre şair, yalnızca gündelik olayları yorumlayan değil; aynı zamanda varoluşsal, metafiziksel ve dilsel derinliklere nüfuz edebilen bir bilinç taşıyıcısıdır. Bu bağlamda şair, yüzeyde görünmeyeni ortaya çıkarma yetisine sahip bir içsel sezgiyle hareket etmeli; fakat aynı zamanda insanlıkla olan bağını da kaybetmemelidir. Adonis'in ifadesiyle, "şair kendi içine çekilirken bile başkalarıyla dayanışma içindedir."¹⁵⁸ zira şiir, bireysel yaratıcılığın toplumsal deneyime dair derinlikli bir yansımasıdır.

Paris yılları, Adonis'in sanatsal üretimini kesintisiz sürdürdüğü; aynı zamanda şiir, eleştiri ve düşünsel makaleleri aracılığıyla Arapça edebiyat ile Batı düşüncesi arasında köprü kurmaya yönelik yoğun çabalar yürüttüğü bir dönemdir. Bu süreçte yayınladığı eserlerde, kültürel çoğulculuk, bireysel özgürlük, gelenek ile modernlik arasındaki gerilim gibi temalar ağırlık kazanmış; Adonis, hem Doğu'nun hem Batı'nın kültürel birikimini harmanlayan melez bir entelektüel aydın olarak öne çıkmıştır.

Adonis'in bu görevleri yalnızca akademik düzeyde değil, aynı zamanda kültürel temsil açısından da büyük önem taşımaktadır. Zira bu deneyimler, onun hem Arap edebiyatının Batı'da daha görünür hâle gelmesine katkıda bulunmasını hem de

¹⁵⁷ Rosa Isabel Martinez Lillo, "La 'cosmovision' de Ali Ahmad Said 'Adonis'", *Portal de Revistas Científicas Complutenses Üniv. Autónoma de Madrid*, (1998), 46.

¹⁵⁸ Adûnis, *es-Sabit ve'l-Mutehavvil*. 20.

Batı düşüncesiyle ilişki kurarak kendi entelektüel bakış açısını derinleştirmesini sağlamıştır. Özellikle Fransa'da Collège de France gibi fakültelerde verdiği konferanslar ve Avrupa'nın çeşitli şehirlerinde düzenlenen şiir festivalleri ile bienallere aktif katılımı, Adonis'in onun kültürel üretimini dünya çapına ulaştırmasında etkili olmuştur.

2.2. Adonis'in Eleştirmenliği

Adonis'in eleştirel kavramlarını etkileyen kaynakları takip etmek, başlı başına araştırılmaya değer bir konudur. Bu kaynaklar, iki ana kaynağa dayanmaktadır. Birinci kaynak, özellikle Fransızca çağdaş batı yaratıcılığı, ikinci kaynak, Arap edebi mirasıdır.

Adonis'in çağdaş Fransız eleştirel yazınına yönelimi oldukça erken bir dönemde ortaya çıkmıştır. Bu yönelimin başlangıç noktalarından biri, 1960 yılında *Şiir* dergisinde yayımladığı “*Nesir Şiiri Üzerine*” başlıklı makalesidir. Adonis, bu makalesinde, kendi ifadesiyle, Fransız yazar Suzanne Bernard'ın,¹⁵⁹ 1959'da Fransızca olarak yayımlanan “*Nesir Şiiri: Baudelaire'den Günümüze*” (*Le poème en prose, de Baudelaire jusqu'à nos jours*) adlı eserindeki nesir şiiri hakkındaki görüşlerini benimsemiştir. Adonis'in bu kaynağa yönelmesinin iki temel nedeni vardır. Birincisi; Fransız kültürüne olan hakimiyeti, bu dili iyi bilmesi ve Fransızca olarak yayımlanan edebi ve eleştirel eserleri yakından takip etmesidir. İkinci bir sebep olarak da; modern Fransız eleştiri yazınının büyük ölçüde radikal veya aşırı uçlarda olma eğilimi göstermesi. Bu radikallik ve geleneksel olanı yıkma eğilimi, Adonis'in Arap edebiyatına karşı hem eleştirel hem de şiirsel uygulamalarının temel özelliklerinden biri haline gelmiştir.

Yukarıda ifade edilenler ışığında Adonis'in eleştirmenliği hakkında yorum yapılacak olunursa, şairin okuma ve bu okumaları özümseme sürecinde, uygun bulduklarını kendi yönelimlerine göre uyarlarken, tek bir eleştirel perspektife ya da tek bir eleştiri okuluna bağlı kalmadığı anlaşılmaktadır. Pek çok farklı akım ve ekoller arasında bir sentez yapmış; kendi projesi doğrultusunda bu sentezleri kullanmıştır.

¹⁵⁹ Serhan, “Adûnîs el-Fikri ve'r-Ru'uyeti's-Şi'riyyeti'l-Hadîseti”, 46.

Zaten Adonis'in tüm bunların sonucunda varmak istediği nokta Arap şiirinin yeni bir aşamaya taşınması ve ele aldığı her konuda modern yapıyı yerleştirmektir.

Modern eleştirel ve edebi akım olan sürrealizm, yapısalcılık, biçimcilik ve sosyolojik eleştiri, Adonis'in genel eleştirel kuramlarının ve dolayısıyla edebi metin üzerine teorilerinin temel kaynağını oluşturmaktadır. Bu kaynak üç ana alanda sınıflandırılabilir. Bu alanda, Adonis'in benimsediği birçok terim ve kavram öne çıkar: sabit ve değişken, yaratım, büyü, vizyon, duygusal kimya, sözcüksel kimya, sürpriz, vizyon şiiri, açık şiir, benzersizlik, metnin çoğalması, söylem ve düzen. İkinci alanda, Adonis'in benimsediği kavramlar şunlardır: öncü yazım, bir metnin çok anlamlılığı ve çoklu okuma imkânı, metnin bağımsızlığı, politik yazım, bütüncül şiir, biçim ve içeriğin ayrılmazlığı ve metnin şiirselliği gibi kavramlar. Üçüncü alanda ise, şu tutumlar öne çıkmıştır: Kalıplaşmış normlara başkaldırı, edebi ölçütlerin reddi, bu ölçütlerin yıkılması ve yerine yenilerinin konulması gerekliliği, şiirsel vizyonda akılcılık ve mantığın reddi, bunların yerine rüya ve bilinçdışının geçirilmesidir.¹⁶⁰ Tüm bu sayılan kavramlar sonucunda Adonis'in eleştirmenliğinin sistematik çerçevesi anlaşılacaktır.

Adonis'in, halifeler dönemine kadar uzanan eleştirisinde dikkat çeken husus, yönetimde olan halifelerin kendilerini eleştirilmesine müsaade etmeyip yönetimlerini kolaylaştırmak için kültürel bir homojenlik oluşturmaya çalışmış olmalarıdır. Yönetimde olanlar, hilafet kültürüne göre düşünmeyen herkesi ehlü'l-bid'at olarak tanımlayarak onları İslami kimliklerinden dışlamışlardır. Burdan hareketle Adonis, tarihi ve süreci kayıt altına alanları eleştirip sorgulama yoluna gitmiştir. Şair, tarihten günümüze kadar yaşanmakta olan kanlı savaşların Müslüman yöneticilerin ve toplumların hatalı öngörülerinden kaynaklandığını dile getirmiştir. Adonis '*Kâlet lil-Arz*' adlı ilk şiir kitabını yayımladığı günden buyana bütün şiirsel çalışmalarında tarihi, tüm gizli ve karanlık yönlerini gün yüzüne çıkarma gayretiyle başka eserlerini de oluşturmaya çalışmıştır.

¹⁶⁰ Sâmî Mehdî, *Ufuku'l-Hadâseti ve Hadâseti'n-Nemit: Dirâsetu fî Hadâseti Mecelleti'ş-Şi'r bi'ti ve Meşrûan ve Numûzecen* (Bağdat: Dâruş-Şuûni's-Sekâfiyyeti'l-Âmmeti, 1988), 176.

Adonis, hangi otoriter yönetici hangi dönemde olursa olsun şahsî veya devlet idaresinde ne tür hata yaptıysa, kamu önünde alenileştirilmesi ve objektif bir şekilde tarih kayıtlarına geçirilmesi gerektiğini savunmuştur. Tarihin insanlığa derinlemesine, ayrıntılı şekilde anlatılmadığından, pek çok gerçeğin üstünün otoriterlerden korku ve baskıdan dolayı örtüldüğünden şikâyet eden Adonis, tarihi seyirden bahsedilirken; sadece sultan, saltanat, kahramanlar ve kahramanlıklardan değil, o dönemin kültürel yapısı, kurumları ve özellikle bilginleri ve şairleri ile bir bütün halinde ele alınmasını savunmuştur.¹⁶¹ Şaire göre, yeniliğin ve yaratıcılığın olduğu tarih, gerçek tarihtir. Kesin delillerle günümüze kadar ulaşmış tarihi bilgileri yeniden yorumlayıp, bambaşka bir ufka taşımak gerçek tarihi oluşturacaktır.

“*Her siyasetin geçmişi, bir devletin kâbus tarihini oluşturur.*”¹⁶² diyen Adonis, kökenlerinin nereye dayandığını, aslının ve konuştuğu dilin ne olduğunu görebilmek için siyasî tarihi aşip kurtulmak istemiştir. Arapların, *hiç hata yapmamış, dünyanın tamamını uygarlaştırmış, medeniyetin başlangıcını ve sonunu yaratmış, insanlığı kurtaran hakikatleri ortaya çıkarmış vb.* ifadelerle yazılmış tarihi kaynakları sert bir dille eleştirmiştir.¹⁶³ Bu eleştirinin temelinde ise insanların, iyi şeyler dışında geri plana atılmış, tarihçilerin kayda geçirmedikleri tüm acı gerçeklerden habersiz, yüzeysel anlatılmış tarihten başka bir şey okuyamamasıdır. İşte Adonis, bu yaratılan sahte tarihin gerçeklerini gün yüzüne çıkarmak için mücadele vermiştir.

Adonis'in resmî tarihi, kâbus tarihi olarak nitelendirmesinin altında başka sebepler de bulunmaktadır. Şair çocukluk dönemini, kendi döneminde yaşamış tüm çocuklar gibi özgürlük, bağımsızlık, sömürgeci kurtulma hayalleriyle geçirmiştir. Şair gençlik dönemini, bireysel ve toplumsal hakların korunması, halkın değerlerinin korunması, kurulan devletin bağımsızlığı ve demokrasinin uygulanması ve modern düşüncenin savunucularına kıymet verilmesi, adalet, eşitlik ve demokrasi ilkelerine sıkı sıkıya bağlı kalınması için mücadelelerle geçirmiştir. Tüm bu çabaların karşısında devlet mevcut konumunu yitirmiş, sömürgecilerin hegemonyası altına girmiştir.

¹⁶¹ Hasûne el-Misbâhî, “Adûnis Karie li’t-Târihi el-Arabî’l-İslâmî”, 10 Ocak 2008, <https://www.alarab.co.uk/pdf/2008/01/01-10/p09.pdf>.

¹⁶² el- Misbâhî, “Adûnis Karie li’t-Târihi el-Arabî’l- İslâmî”, 10 Ocak 2008.

¹⁶³ Nurullah Yılmaz, “Adonis’in Şiirlerinde Tarihsel Sorgulama”, *Sosyal Bilimler Dergisi* 7/3 (Haziran 2016), 184-199.

Hükümete muhalif olan vatandaşlar ya sürgün edilmiş ya da zindanlarda çeşitli işkencelerle müebbet hapse mahkûm edilmiştir. Bu duruma maruz kalanlar çoğunlukla şairler ve adalet, insan hakları, eşitlik vb. hakların müdafaasını yapan aydınlar olmuştur.

Adonis, gençlik döneminde kaleme aldığı ilk şiir divanı olan “*Kâlet li'l-Ard*” adlı eserinde Arapların coğrafyasının, tarihte insanlığın hayat bulduğu durumdan nasıl hayat belirtisi olmayan, verimsiz bir coğrafya haline geldiğini yazmıştır.

-1-

قالت الأرض في جذوري أبادُ

حنين ، وكلُّ نلضي سوالُ

بيّ جوعٌ إلى الجمال ، ومن صدريّ

كان الهوى ، وكان الجمالُ

-2-

ماليّ اليوم أستفيقُ ، فلا حقليّ

نضيرٌ ، ولا تلاي زواهرُ

لا النواطير يسمرون مع النّجم

ولا الضوء راتع في المحاجرُ

أنا كنزٌ مخبأً ، أين أبنائي

. فكليّ صوتٌ ، وكليّ حناجرُ

-3-

ربّما أنهكتهم ضربةً عمياءُ

فاستسلموا لها واستلانوا

رَبِّمَا أَلْبَسُوا ثِيَاباً سَرَّتْ فِيهَا

أَكْفُ الْأَوْثَانِ ، وَالْأَوْثَانُ

ربما..ربما ، كأن الحروف السود

صُمَّتْ فِي وَقْعِهَا الْأَذَانُ

فَكَانَ لَمْ أَطْلُعْ عَلَى الْأَرْضِ مِيلاداً

تُخْلَقُ مِنْ صَدْرِ الْإِنْسَانُ

1

*Dedi ki toprak: Köklerimde çağlar yıkıldı,
Özlemle doluyum, her nabzım bir sorudur.
İçimde güzelliğe bir açlık var,
Ve göğsümden doğdu aşk, doğdu güzellik.*

2

*Bugün uyanıyorum da,
Ne tarlam yeşil, ne tepelerim parlak.
Ne bekçiler yıldızlarla söyleşiyor,
Ne ışık oyar artık göz çukurlarını.
Ben saklı bir hazineyim, nerede evlatlarım?
Bütünüyle bir sesim ben, bütünüyle birer boğazım!*

3

*Belki de kör bir darbe tüketti onları,
Teslim oldular, boyun eğdiler.
Belki de giydirildiler bir giysiyle,
Putların ellerinin dolaştığı... Putların kendisinin!
Belki... Belki de, kara harfler öyle çınladı ki
Kulaklar sağır kaldı o yankıya.*

*Sanki hiç doğmamış gibi yeryüzüne,
Ve hiç yaratılmamış gibi insanın göğsünden...*¹⁶⁴

Adonis özellikle 1990'lı yıllardan 2000'li yıllara kadar kaleme aldığı eleştirel denemeler ve gerçekleştirdiği konuşmalarla Arap coğrafyasının yapısal sorunlarını eleştirip, tartışmalar yaratmıştır. Bu bağlamda, 2011 yılında Arap Baharı sürecine yönelik geliştirdiği mesafeli ve sorgulayıcı tutum, kamuoyunda geniş yankı uyandırmıştır. Adonis'in, Suriye'deki muhalif halkın rejime ayaklandığı günlerde Cumhurbaşkanı Beşar Esad'a hitaben kaleme aldığı açık mektup, Beyrut'ta yayımlanan es-Sefir gazetesinde yayımlanmış ve geniş tartışmalara konu olmuştur. Söz konusu metinde Adonis, hem rejimin otoriter yapısını sert biçimde eleştirmiş hem de muhalefetin kimi şiddet eğilimlerini problemlili bularak her iki tarafı da sorgulayan bir yaklaşım benimsemiştir. Bu pozisyonu, onu hem otoriter yönetimleri hem de devrimci hareketleri eleştiren nadir entelektüellerden biri hâline getirmiştir.¹⁶⁵

Adonis, Batı'nın kavramsal yeniliklerini evrensel insani kültürel ilerlemeler olarak kabul etmesine rağmen, Batılı toplumların ve hükümetlerin geri kalan insanlığa yönelik tutumlarını sert bir şekilde eleştirmiştir. Katı bir anti-totaliter bakış açısına sahip olan Adonis, Batı'nın silah sanayisi, kapitalist düzeni ve ekonomik çıkarlarının hem Batılıları hem de Batı'nın şiddetine ve sömürüsüne maruz kalan toplumları insanlıktan uzaklaştırdığını savunur. Özellikle son yirmi yılda, mekanizasyonun getirdiği yıkıcı etkiler ve küreselleşmenin kültürel homojenleşmeye yol açan "yozlaştırıcı" gücü konusundaki eleştirileri giderek daha sert bir hâl almıştır. 1985'te Paris'e yerleşmesiyle birlikte, bu eleştirileri daha da yoğunlaşmıştır.

Aldığı bu konum nedeniyle çeşitli devrim yanlısı çevrelerde eleştiri oklarına tutulsa da, diaspora merkezli bir düşünür olarak özgün ve bağımsız bir perspektif geliştirmeye devam etmiştir. Paris'te yaşamasına rağmen, Arap kültürel kurumlarıyla temasını sürdürmüştü; fakat bu ilişki çoğu zaman eleştirel bir mesafe içerisine yerleştirilmiştir. Nitekim 1990'larda üyesi olduğu Suriye merkezli Arap Yazarlar Birliği'yle yaşadığı kriz, bu mesafeyi görünür kılmıştır. 1995 yılında, UNESCO'nun

¹⁶⁴ "Kâleti'l-Ard" (Erişim: 21 Haziran 2025).

¹⁶⁵ al-Musawi, *Arabic Poetry: Trajectories of Modernity and Tradition*, 62.

himayesinde İspanya'nın Granada kentinde düzenlenen bir toplantıya İsraili yazarlarla birlikte katılması nedeniyle, 27 Ocak tarihinde birlik üyeliğinden ihraç edilmiştir.¹⁶⁶ Bu karar, yalnızca kişisel bir yaptırım değil; aynı zamanda Arap entelektüel ortamında ifade özgürlüğü, kültürel diyalog ve “normalleşme” tartışmalarını tetikleyen simgesel bir olay hâline gelmiştir.

Bu gelişmenin ardından, Suriye'nin önde gelen yazarlarından Sadullah Vanûs ve Hanna Mina, Adonis'e destek amacıyla Arap Yazarlar Birliği'nden istifa etmiş; böylece mesele kişisel olmaktan çıkıp Arap aydınlar topluluğunun düşünsel özgürlükle olan ilişkisini irdeleyen bir zemine taşınmıştır. Adonis'in, diyaloga açıklık ve entelektüel özerklik konusundaki tavizsiz duruşu, bazı çevrelerce siyasi normalleşmenin bir aracı olarak yorumlanıp eleştirilmiş; öte yandan, birçok düşünür ve yazar tarafından fikir özgürlüğüne olan bağlılığın bir simgesi olarak değerlendirilmiştir.¹⁶⁷

2.3. Adonis'e Karşı Eleştiriler

Adonis, Arap mirasını önemsiz bir duruma getirme ithamıyla sert bir şekilde eleştirilmiştir. Buna karşın Adonis, bu eleştirileri kabul etmemiş, bir kişinin kendi miras ve kültüründen kurtulmasının mümkün olmadığını: “Yaşayan miras tek renkli bir doku değildir, aynı hâliyle tekrarlanan bir nakarat da değildir. Haddizatında bu miras çeşitli ve çelişkili güçlerin birleşiminden meydana gelmektedir, tıpkı hayatın kendisi gibi.”¹⁶⁸ diyerek dile getirmiştir.

Geleneksel toplumsal yapıların ve dinî otoritelerin gücü, Adonis'in toplum tarafından dışlanmasına yol açtı. Muhafazakâr çevrelerin yoğun eleştirileri, toplum içinde kabul görmesini zorlaştırdı ve uzun süre marjinal konumda kalmasına neden oldu.¹⁶⁹ Bu direnç, onun şiirlerinde kültürel geleneği ve dini otoriteleri sorgulayan bir ton geliştirmesine neden oldu. Bu nedenle bir yandan düşünsel olarak zenginleşirken, diğer yandan sürekli toplumsal reddedilme riskiyle karşı karşıya kaldı.

¹⁶⁶ Ceyyideh, “Adûnîs beyne Mueyyideyhi ve Muâridiyye”, 98-99.

¹⁶⁷ Ceyyideh, “Adûnîs beyne Mueyyideyhi ve Muâridiyye”, 100.

¹⁶⁸ Adûnîs, *es-Sabit ve'l-Mutehavvil*, (Beyrut: Dâr el- Avde, 1983), 9.

¹⁶⁹ Abdulhalim Abdulfettah Muhammed Uveys, “ed-Devru't-Tahrîbî'l-Âlemî li't-Teyyârâti'n-Nakdiyyeti, ve'l-Fenniyyeti'l-Hadâsiyyeti”, *Muessesetus- Sehâfeti ve'n-Neşir* 3/46 (Şubat 2001), 12.

Düzyazı şiirin ortaya çıkışı Arap edebiyatında büyük bir sarsılma oluşturmuştur. Bu yüzden Avrupalı bazı edebiyatçılar tarafından da, Arap şiirinin bu kadar radikal modernleşme yaşaması şaşkınlıkla karşılanmıştır. 1961’de Roma’da bir konferansta¹⁷⁰, ünlü İngiliz şair Stephen Spender, Adonis’in görüşlerine yanıt olarak onun “*Arap şiirinin kadim mirasını tamamen hiçe saydığını*” söylemiş, “*şiir geleneğinin böylesine yıkımını aşırı uç bir tutum*” olarak eleştirmiştir.¹⁷¹

Eleştirmenler, Adonis’in şiirine özgü oluşturduğu teknikleri “kolaj”, “montaj” veya “arkaik ile postmodernin buluşması” şeklinde tarif etmişlerdir. O kadar ki, bazı Batılı yorumcular Adonis’in başlattığı şiirsel devrimi Arap şiirini Eliot ve Pound’ın İngiliz şiirine yaptığı etkiye denk bir sarsıntıyla modernize etmek şeklinde değerlendirmişlerdir. Ne var ki, Adonis’in Batı’dan etkilenme biçimleri konusunda da eleştiriler yok değildir. Kimi Arap eleştirmenler, Adonis ve kuşağının aşırı Batıcılık yaptığını, Arap şiirini taklitçi bir rotaya soktuğunu iddia etmişlerdir. Bu eleştiriler, daha ziyade kültürel alanda ideolojik bir tartışmanın yansımasıdır: Adonis, gelenekçi çevrelerce Batı’ya fazla öykünmekle, hatta oryantalist söylemi içeriden tekrar etmekle suçlanmıştır. Şairin kendi ifadelerine bakıldığında, Batı şiirinden öğrendiklerini inkâr etmediği, bilakis bunu evrensel bir şiir vizyonu kurmak için fırsat saydığı görülür. Bir söyleşisinde “Modern şiir, modern bir toplum ve kültür gerektirir; tek başına bir adada filizlenemez” derken, aslında Arap şiirini dünya şiiriyle entegre etme misyonunu vurgulamaktadır.¹⁷²

Adonis’in poetik duruşu, özellikle 1950’lerde Arap şiirinde yaptığı devrim niteliğindeki yenilikler nedeniyle, geleneksel edebiyat çevrelerinden yoğun eleştiriler almıştır. Adonis’in etkin rol oynadığı Mecelletu’ş-Şi’r, Arap şiirinde serbest vezin ve deneysel üslup akımını başlatmış, ancak bu deneysel şiir anlayışı Arap edebiyatının yerleşik estetik değerlerini yıkmakla suçlanmıştır. Nitekim dönemin birçok edebi otoritesi, kafiyeli ölçülü klasik şiir geleneğini terk eden bu yeni şiir hareketine karşı

¹⁷⁰ Abdulhamîd Ceyyideh, “Adûnîs Beyne Mueyyideyh ve Muâridiyye”, *el-Hey’etu’l-Misriyyete’l-Âmmeti lil-Kitâb* 2/16 (Haziran 1997), 96.

¹⁷¹ al-Musawi, *Arabic Poetry: Trajectories of Modernity and Tradition*, 58.

¹⁷² “The New Yorker on Adonis’s Complex...”, *The Poetry Foundation*, (Erişim: 01 Haziran 2025).

çıkış, Şi'r, etrafında gelişen modernist şiir akımını yozlaşma ve taklitçilik ile eleştirmiştir.

Eleştirmenler, Adonis şiirinin dil ve imge açısından son derece ağır ve kapalı olduğunu, geniş kitlelerce anlaşılmasının güç olduğunu dile getirmişlerdir. Örneğin el-Kudsü'l-Arabî gazetesinde, Husamuddin Muhammed takma adıyla yazan bir eleştirmen, Adonis etrafında oluşan aşırı yüceltilmiş imajı eleştirerek, “*İslâm ümmetinde binlerce üstün şair vardır ve Adonis onlardan biri değildir.*” diyerek Adonis’in şiirsel dehasını küçümsemiştir.¹⁷³

Aynı yazıda, Adonis’in etrafında bir kült yaratıldığı, hatta hayranlarınca neredeyse bir puta tapma derecesinde abartılı övgüler aldığı belirtilir. Eleştirmen, bu kültün kısmen Adonis’in kendi çabasıyla inşa edildiğini, gençliğinde Suriye Cumhurbaşkanı Şükrü el-Kuvvetli ile görüşme hikâyesinden başlayıp, eski bir tanrının adını lakap olarak seçmesine, “Arap şiirinin modernleşmesindeki rolünü” mitolojikleştirmesine kadar birçok unsurun büyük bir aldatmacaya zemin hazırladığını iddia etmiştir.¹⁷⁴

Adonis’in şiir estetiğine yöneltilen bir diğer eleştiri, şiirlerinde fazla entelektüel ve teorik bir yaklaşım benimsemesi, duygu ve samimiyetten yoksun bir duygusuzluk barındırmasıdır. Kimi eleştirmen, onun şiirinin felsefi referanslar ve mitolojik imgelerle yüklü olduğunu, dolayısıyla halkla arasında bir bağın olmadığını belirtmiştir. Adonis’in şiirinde dili yeniden yapılandırması, geleneksel lirizmi kıran avangard tarzı her ne kadar edebiyat çevrelerinde devrimci bir hamle olarak görülse de, muhalifleri tarafından anlamsız söz oyunları olarak tenkit edilmiştir.¹⁷⁵

Adonis, sadece şiirsel üslubuyla değil, modernite kavramına yaklaşımı ve kültürel ideolojisiyle de tartışmaların odağında kalmıştır. Arap edebiyatında modernizm akımının öncülerinden biri olarak, geleneksel Arap-İslam kültürünün bazı yönlerini sert şekilde eleştirmesi ve Batı modernitesine öykünen fikirler öne sürmesi,

¹⁷³ Husameddin Muhammed, “Bâbu’t-Tâife ve Hicâb ‘el-Ulmâniyye’: Eknea Adûnîs”, *el-Kuds*, 9 Ağustos 2019, <https://www.alquds.co.uk/باب-الطائفة-وحجاب-العلمانية-أقنعة-أ/>, (Erişim: 01 Haziran 2025).

¹⁷⁴ Muhammed, “Bâbu’t-Tâife ve Hicâb ‘el-Ulmâniyye’: Eknea Adûnîs”, (Erişim: 01 Haziran 2025).

¹⁷⁵ Creswell, *City of Beginnings Poetic Modernism in Beirut*, 20-32.

özellikle 1960'lı ve 70'li yıllarda hem sağ hem sol çevrelerden tepki çekmiştir. Bir yandan Arap milliyetçileri ve sol entelektüeller, Adonis ve çevresini halktan kopuk aydınlar olmakla eleştirmiştir.¹⁷⁶

Öte yandan İslamcı-muhafazakâr kesimler, Adonis'in modernizm adına geleneksel değerleri yıkmaya çalıştığını düşünmüştür. Adonis'in Arap toplumunun geri kalmışlığına dair sert tespitleri ve Arap zihniyetinin durağanlaştığı yönündeki tezleri, bu çevrelerce aşağılayıcı ve oryantalist bulunmuştur. Örneğin Iraklı yazar Sinan Antûn, Arap Baharı sürecinde takındığı tutum nedeniyle Adonis'i devrimci olduğunu iddia eden bir entelektüel olarak artık önemsizleşmekle suçlamış ve onun halka yabancılaştığını ima etmiştir. Batı'da da bazı eleştirmenler, Adonis'in Arap kültürünü değerlendirirken kullandığı ifadelerde Şarkiyatçı bir tutum sezildiğini belirtmişlerdir. The Guardian gazetesindeki bir değerlendirmede, Adonis'in Arap kültürünün çöküşü ya da Arap zihninin ölümü gibi iddialı kavramlarla anılmasının, bazı eleştirmenlerce oryantalist bir bakış açısını yansıttığı belirtilmiştir.¹⁷⁷

Yine Suriyeli ünlü düşünür Sadık Celal el-Azm, 1981'de yazdığı "Tersine Oryantalizm" makalesinde, isim vermeden Adonis gibi bazı aydınların, Batı'nın Doğu'ya dair geliştirdiği basmakalıp olumsuz yargıları adeta tersine çevirerek benimsediğini, yani Arap dünyasını toptan geri kalmış ve çıkmazda gösterme eğilimine girdiklerini eleştirmiştir. el-Azm, bu tür düşünürlerin Orta Çağ İslam dünyasındaki duraklamayı fazla genelleyip tüm çağdaş Arap toplumuna mal ettiklerini ve çözüm olarak da Batı tarzı bir seküler modernleşmeyi tek çare olarak sunduklarını söyler ki, bu değerlendirme Adonis'in fikirlerine de bir göndermedir.¹⁷⁸

Adonis'e yöneltilen bir başka eleştiri, kendi kuşağındaki ilerici aydınlarla dahi çatışmaya girmesi olmuştur. Husamuddin Muhammed'in analizine göre, Adonis sadece gerici, taklitçi kesimlerle değil, Sadık Celal el-Azm ve Nizar Kabbani gibi

¹⁷⁶ Creswell, *City of Beginnings Poetic Modernism in Beirut*, 20-32.

¹⁷⁷ Maya Jaggi, "Adonis: 'I am Radically Against Violence – I'm With Gandhi, Not Guevara'", *The Guardian*, 27 Ocak 2012, <https://www.theguardian.com/culture/2012/jan/27/adonis-syrian-poet-life-in-writing#:~:text=of%20this%20revolutionary%20moment.,proclaimed%20revolutionary%2C%20to%20irrelevance.>

¹⁷⁸ Reuven Snir, *Modern Arabic Literature* (Edinburgh University Press, 2017), 132-133.

devrimci, sol veya milliyetçi kimlikli entelektüellerle de fikir mücadelelerine girişmiştir.¹⁷⁹

Adonis'in en tartışmalı yaklaşımlarından biri, Arap edebî mirasına ve geleneğe dair geliştirdiği tezlerdir. Dört ciltlik ünlü eseri *es-Sâbit ve'l-Mutehavvil* Arap şiir tarihine getirdiği yorumla büyük övgü kazanmakla birlikte şiddetli tenkitleri de beraberinde getirmiştir. Bu eserinde Adonis, Arap-İslam medeniyetinin ana akım kültürünü sabit, durağan olarak nitelerken, tarih boyunca bu egemen kültüre muhalif veya uç noktada kalmış akımları ‘‘mütehavvil/dönüşen’’ kültür olarak yüceltir. Adonis'e göre Emevî ve Abbâsî iktidarlarının egemen olduğu, dinî ve siyasî otoriteyle iç içe geçmiş klasik kültür, taklitçi ve statik bir karakter taşıırken; Sûfîler, Şîî ve heterodoks mezhepler, İsmailîler, Karmatîler vb. ile felsefeciler gibi çevrelerde gelişen düşünceler yaratıcı ve dönüşümcü bir damara sahiptir.¹⁸⁰ Ancak Adonis'in bu yaklaşımı, özellikle geleneksel edebiyat tarihçileri ve muhafazakâr çevreler tarafından taraflı ve ideolojik bir çarpıtma olarak eleştirilmiştir.¹⁸¹

Adonis, edebiyatın yanı sıra siyasal-toplumsal konulardaki keskin fikirleriyle de tartışmaların odağında olmuştur. Özellikle din ve devlet işlerinin ayrılması (laiklik) ve İslam dünyasının durumu üzerine yaptığı eleştiriler, Arap dünyasında çok sayıda tepki çekmiştir. Kendisi katı bir sekülerist olarak bilinmekte ve İslam'ı toplumsal-siyasal düzenin temeli kılma girişimlerine şiddetle karşı çıkmaktadır. Bu tutum, doğal olarak İslamcı düşünürler ve muhafazakâr din adamları tarafından yoğun eleştirilere uğramıştır. İslamcı çevreler, Adonis'i din düşmanı veya en hafif tabirle İslam'ın özünden habersiz bir müsteşrik (oryantalist) olmakla suçlamıştır. Örneğin ünlü bir Selefî vaiz, Adonis'in ‘‘İslam kültürü sadece yalan ve riyâ öğretir’’ gibi ifadelerine atfen, onu ‘‘ümmete hakaret eden bir sapkın’’ olarak nitelemiştir.¹⁸²

Adonis din konusunda kendisini eleştirenlere karşı, aslında ‘‘hakiki İslam'ı’’ koruduğunu ima etmektedir. İslam'ın özünün maneviyat ve yaratıcılık olduğunu, fakat

¹⁷⁹ Muhammed, ‘‘Bâbu't-Tâife ve Hicâb ‘‘el- Ulmâniyye’’’: Eknea Adûnîs’’, (Erişim: 01 Haziran 2025).

¹⁸⁰ Ğusun, ‘‘Huviyyetu Adûnîs es-Seriyyeti’’, 194.

¹⁸¹ Muhammed, ‘‘Bâbu't-Tâife ve Hicâb ‘el- Ulmâniyye’: Eknea Adûnîs’’, (Erişim: 01 Haziran 2025).

¹⁸² Abdulhamîd Ceyyideh, ‘‘Adûnîs Beyne Mueyyideyh ve Muâridiyye’’, *el-Hey'etu'l- Misriyye el-Âmmeti lil-Kitâb* 2/16 (Haziran 1997), 96.

siyasete bulaştığında bundan sapıldığını iddia eder. Adonis'in 2015'te Fransa'da yayımlanan "Violence et Islam" (Şiddet ve İslam) adlı uzun söyleşi kitabı da, bir anlamda kendisine yöneltilen eleştirilere cevap olma niteliği taşır. Bu kitapta Adonis, İslam tarihinde şiddet olgusunu tartışırken, Kur'an ve hadislerdeki sert hükümlerin tarihsel bağlamını ele alır ve bugünün dünyasında laik bir düzenin neden zorunlu olduğunu anlatmaya çalışır. Ne var ki, bu kitap da eleştirmenleri tatmin etmemiş; Süleyman Murad gibi akademisyenler, Adonis'in görüşlerini bu çalışmada da "yanıltıcı, tarihsel hatalarla dolu" bulduklarını ifade etmişlerdir.¹⁸³

Adonis'e yönelik en sert eleştirilerin başında, 2011'de başlayan Suriye Devrimi (Arap Baharı) sürecindeki tutumu gelmektedir. Suriyeli bir entelektüel ve özgürlükçü düşünür olarak bilinen Adonis'in, kendi ülkesindeki halk ayaklanmasına karşı mesafeli durması pek çok kesimde hayal kırıklığı ve öfkeye yol açmıştır. Özellikle Suriye muhalefeti ve devrim yanlısı aydınlar, Adonis'i Beşşar Esed rejimine karşı net tavır almamakla eleştirmiş, hatta onu dolaylı olarak rejimi kollamakla itham etmiştir. Kriz başladığında, Mayıs 2011'de Adonis Lübnan'ın es-Sefir gazetesinde Suriye Devlet Başkanı Beşşar Esed'e hitaben bir "açık mektup" yayınlamıştır. "Sayın Başkan" hitabıyla başlayan bu mektupta Adonis, Suriye'de gerçek demokrasinin hemen, birdenbire tesis edilemeyeceğini belirtmiş; ancak Baas rejiminin hatalarını telafi etmesi ve halka söz hakkını geri vermesi gerektiğini vurgulamıştır. Adonis, Esed'e ülkenin selameti için tarihi bir adım atma ve demokratik dönüşüme öncülük etme çağrısında bulunmuştur. Ne var ki bu mektup, muhalif kesimde büyük tepkiyle karşılanmıştır. Birçok Suriyeli entelektüel, Adonis'in mektubunun gecikmiş ve içerik olarak yetersiz olduğunu dile getirmiştir.¹⁸⁴

Örneğin sol eğilimli bir platform olan el-Ahvâr'da yayınlanan bir yazıda, "Adonis'in saygı duyduğumuz bu mektubu, 2000 yılında Hafız Esed'e gönderilmeliydi; ya da Esed öldükten hemen sonra oğlu göreve geçtiğinde gönderilseydi anlamlı olurdu – şimdi değil." denilerek Adonis'in çıkışı alaycı bir dille

¹⁸³ Suleiman Mourad, "His Own Prophet: Adonis's Misguided Polemic Against Islam", *The Baffler*, 4 Ağustos 2021, <https://thebaffler.com/latest/his-own-prophet-mourad> (Erişim: 10 Eylül 2024).

¹⁸⁴ Robyn Creswell, "The New Yorker on Adonis's Complex Relationship to His Heritage", *Poetry Foundation*, 12 Aralık 2017 <https://www.poetryfoundation.org/poetry-news/78714/pending-the-new-yorker-on-adoniss> (Erişim: 10 Eylül 2024).

eleştirildi. Yani mektubun, yıllardır süren baskı döneminde değil de ayaklanma patlak verdikten sonra gelmesi, dahası onun Esed'e halen "Sayın Başkan" diye seslenmesi birçok yazar ve eleştirmene göre "şairin kendine ihanet etmesi" anlamına gelmiştir.¹⁸⁵

Bu dönemde Sadık Celal el-Azm gibi yakın dostu sayılabilecek Suriyeli seküler aydınlar dahi Adonis'i eleştirdi. el-Azm, Adonis gibi "özgürlük, dönüşüm ve devrim adamı" olarak bilinen birinin halk isyanına destek vermemesini anlayamadığını ifade etmiştir. Hatta el-Azm, özel sohbetlerinde Adonis'in Alevî kökenine atıfta bulunarak, onun mezhepsel reflekslerle davrandığını ima etmiştir. Ünlü filozofa göre Adonis'in Suriye'deki isyana mesafe koymasının arkasında, ayaklanmayı Sünni çoğunluk eksenli görüp mezhepsel bir kaygı duyması yatıyordu.¹⁸⁶

Batı'da da Adonis'in Suriye konusundaki tavrı tartışma yarattı. 2015'te Almanya'nın Osnabrück kenti, Adonis'e Erich Maria Remarque Barış Ödülü vermek istediğinde, Alman kamuoyunda bazı itirazlar yükseldi. Bir grup Suriyeli ve Alman aktivist, Adonis'in Esed rejimini yeterince güçlü biçimde eleştirmediğini belirterek barış ödülü kararına tepki gösterdi. Nitekim Alman basınında çıkan haberlerde, "Adonis'e barış ödülü mü? Şair, Esed'i gur bir sesle eleştirmedi" başlıkları yer aldı.¹⁸⁷

Adonis'in siyasal duruşuyla ilgili bir başka tartışmalı alan da Filistin meselesine karşı tutumudur. Pek çok Arap entelektüeli 20. yüzyıl boyunca Filistin davasını merkezî bir mesele olarak görüp eserlerinde ve söylemlerinde bunu işlemişken, Adonis'in Filistin konusunda görece sessizlik içinde olması eleştirilmiştir. Hatta bazıları, Adonis'in Filistin davasına yeterince bağlı olmadığını, bu konuda duyarsız veya mesafeli kaldığını dile getirmiştir.¹⁸⁸

Bir diğer önemli hadise, Adonis'in 1995 yılında İspanya'daki bir konferansa katılmasıyla patlak vermiştir. Bu konferansta İsraili entelektüeller de bulunduğu için,

¹⁸⁵ Pirierre Joris, "German Peace Prize for Syrian poet Adonis?", 09 Eylül 2015 <https://pierrejoris.com/blog/german-peace-prize-for-syrian-poet-adonis/#more-13641>, (Erişim: 1 Eylül 2024).

¹⁸⁶ Pierre Joris, "Adonis in Osnabruck", *Jacket2*, 19 Şubat 2016, <https://jacket2.org/commentary/adonis-osnabruck>, (Erişim: 10 Eylül 2024).

¹⁸⁷ "Adonis in Osnabruck" *Jacket2*, (Erişim: 10 Eylül 2024).

¹⁸⁸ "Arab Secularism's Assisted Suicide", (Erişim: 01 Haziran 2025).

Adonis Arap dünyasında normalleşme yanlısı olarak görülmüştür. Bazı Arap yazarlar, Adonis'i İsrail ile kültürel ve ekonomik ilişkilerin normalleşmesini savunmakla itham etmişlerdir. Bunun sonucu olarak Adonis, Arap Yazarlar Birliği'nden ihraç edilmiştir. Bu oldukça ciddi bir yaptırım olmuş ve Adonis cephesinde büyük bir kırgınlık oluşturmuştur. 2012'de yayımladığı uzun şiir kitabı *Konçerto el-Kuds*, Adonis'in Filistin meselesine sanatsal cevabı niteliğindedir.¹⁸⁹

2.4. Adonis'in Şiirsel Üretiminde Metinlerarasılık ve İntihal

Adonis, eserlerinde bir yandan klasik Arap şiir geleneğiyle diyalog kurarken, diğer yandan Batı edebiyatından yoğun biçimde etkilenmiş, böylece Doğu ve Batı kaynaklarının harmanlandığı zengin bir şiir dünyası yaratmıştır. Ancak, şairin bu yaratıcı yaklaşımı zaman zaman tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Özellikle Adonis'in başka metinlerden yaptığı alıntılar veya göndermeler, bazı çevrelerce metinlerarasılık bağlamında değerlendirirken, bazılarınca ise intihal suçlamalarına yol açmıştır.

Metinlerarasılık terimi ilk kez 20. yüzyılın ikinci yarısında Julia Kristeva tarafından edebiyat kuramına kazandırılmıştır. Kristeva, metinlerin hiçbirinin bütünüyle özgün olmadığını, aksine her metnin daha önceki metinlerden izler taşıdığını belirtir. Bu bakış açısına göre, bir edebî eser, kendinden önce yazılmış metinlerle sonsuz bir ilişki içindedir, yazar bilinçli ya da bilinçsiz şekilde öncüllerinin dilini, imge ve motiflerini yeniden yorumlamaktadır.¹⁹⁰

Fransız eleştirmen Gérard Genette, metinlerarasılık kuramını daha sistematik bir çerçeveye oturtarak genişletmiştir. Genette, metinlerarasılığı bir metnin içinde başka bir metnin fiilî varlığı olarak tanımlayarak bu ilişkiyi somut örneklerle sınıflandırmıştır. Bu noktada Genette, intihali metinlerarasılığın gayri meşru bir alt türü olarak konumlandırır. Bir yazar başka bir metni aynen alıp kendi eseriymiş gibi sunuyorsa ve bunu gizliyorsa, bu metinlerarası ilişki biçimi etik açıdan sorunlu kabul

¹⁸⁹ Creswell, "The New Yorker on Adonis's Complex Relationship to His Heritage", (Erişim: 12 Aralık 2025).

¹⁹⁰ Cihan Ahmed İbrahim es-Sicîni, "et-Tenâsu fi'ş-Şi'r Adûnîs: Eġânî Mihyâr ed-Dimeskî Numûzecen", *Câmiatu Ayn Şems- Kulliyetu el-Benât lil-Âdâb ve'l-Ûlûmi ve't-Terbiyyeti* 20/1 (Temmuz 2019), 342.

edilir. Dolayısıyla metinlerarasılık kavramı geniş bir yelpazeyi kapsarken, intihal bu yelpazede özellikle atıf yapılmadan, yaratıcı bir dönüşüm olmaksızın kopyalama durumlarını tanımlar.¹⁹¹

Edebî üretimde etki ve esinlenme olgusunu irdeleyen Harold Bloom ise, intertekstüel ilişkileri şairlerin kaçınılmaz bir “kaygı” ve mücadele alanı olarak ele alır. Bloom’un etkilenme endişesi kuramına göre, güçlü bir şair kendi öncüllerinin etkisinden kurtulmak ve özgünlüğünü kanıtlamak için onlarla bilinçaltı bir mücadeleye girer.¹⁹² Bir şairin önceki şiirlerden esinlenmesi, doğasının bir parçasıdır ve hatta yeni şiirin doğumu için gereklidir. Bloom’un kuramı, edebî etkileşimleri olumsuz bir çalma eyleminden ziyade, üretken bir diyalektik mücadele olarak anlamamıza yardımcı olur. Adonis gibi hem gelenekten hem de modern kaynaklardan beslenen bir şairin şiirleri incelenirken, Bloom’un sunduğu bu perspektif; özellikle değerlendirmekte fayda vardır. Şairin metinlerarası ilişkileri belki de bir etkilenme endişesinin ürünü, yani kendinden öncekiyle hesaplaşmasının parçasıdır.

Tarihsel açıdan bakıldığında, klasik Arap edebiyatında da benzer tartışmaların izine rastlanır. Eski Arap eleştirmenler *Sirkatu’ş-Şi’riyye* (şiir hırsızlığı) kavramıyla, bir şairin diğerinin dizelerini veya mazmunlarını çalmasını ele almışlardır. Örneğin Cahiliye döneminden itibaren bazı şairlerin başkalarının bir beytini veya fikrini ödünç aldıkları bilinmektedir; ancak bir bütün olarak kasideyi ya da eseri kopyalamak ender görülen ve kınanan bir durumdur.¹⁹³ Bu nedenle edebiyat geleneğimizde, *özgünlük* (ibtikâr) ile *iktibas* arasında daima bir gerilim olagelmiştir. Modern dönemde ise *iktibas* daha çok alıntı anlamında olumlu bir teknik sayılırken, karşılığında *intihal* terimi ahlaki bir ihlal olarak belirginleşmiştir.¹⁹⁴

Adonis’in geleneksel metinlerle kurduğu ilişki çoğu zaman yeniden yazma şeklindedir. Örneğin şairin bazı dizeleri, klasik kaynaklardan yapılan alıntılarının

¹⁹¹ Gérard Genette, *Palimpsests: Literature in the Second Degree*, ed. Gerald Prince (Lincoln and London: University of Nebraska Press, 1997).

¹⁹² Harold Bloom, *The Anxiety of Influence: A Theory of Poetry* (New York: Oxford University Press, 1997).

¹⁹³ Ahmed Muhamed Vakiullah, “Adûnîs Sârik: Adûnîs bi-Elvân Kavsî Kuzah”, *el-Munteğî’l İslâmî* 318 (2013), 91.

¹⁹⁴ Salih Udayme, *Şerâi’u İblîs fi Şi’ri Adûnîs*, (Kahire: Mektebe Medbûlî, 2009), 30-55.

yaratıcı bir sentezi gibidir. Tunuslu akademisyen Muhammed el-Munsif el-Vehaybe 1987 yılında sunduğu “*el-Cesedu’l-Medenî ve’l-Cesedi’l-Mutehayyil fi Şi’r: Adûnîs, Kırâe Tenâzî*” (*Görünen Beden ve Hayalî Beden: Adonis’in Şiirinde Metinlerarası Okuma*) başlıklı kitabında, Adonis’in pek çok şiirinde farklı çağ ve dillerden alıntılarını iç içe geçirerek kullandığını örneklerle ortaya koyar.¹⁹⁵

Adonis, sadece doğu kaynaklarına değil, Batı edebiyatı ve düşüncesine de geniş bir tefekkürle yaklaşan, kozmopolit bir sanatçıdır. 1940’ların sonunda Suriye’den Lübnan’a geldikten sonra Fransızca öğrenmiş, Batılı şairlerin eserlerini okuyup edebiyat çevresiyle paylaşmıştır. Batı şiirinden edindiği formları ve imgeleri kendi şiirine yaratıcı biçimde uyarlamıştır. Adonis’in şiirindeki Batı etkilerini birkaç başlıkta incelemek mümkündür; biçimsel, tematik ve metinlerarası göndermeler.

Biçimsel olarak, Adonis geleneksel Arap nazım biçimlerini terk ederek serbest vezin ve dize kırılmalarına dayalı yeni bir şiir dili geliştirmiştir. Bu yönüyle onun, Fransız simbolist şiiri ve İngilizce serbest şiirin tekniklerinden esinlendiği söylenebilir. *Tematik* olarak ise Adonis, modern insanın bunalımı, kültürel yabancılaşma, kent deneyimi, tarih ve mitin iç içeliği gibi konuları işlerken Batılı modernistlerin izinden gitmiştir. Örneğin çoraklık ve yıkım imgeleri ile yeniden doğuş umutları, Eliot’un *The Waste Land* (Çorak Ülke) şiirindeki temel izleğe benzer biçimde Adonis’in pek çok uzun şiirinde karşımıza çıkar. Bu benzerlik rastlantı değildir: Adonis, 1960’larda *The Waste Land*’i Arapçaya çevirmek üzere çalışmış ve şiirin çeviri sürecine doğrudan katılmıştır. Hatta Mihyar’ın *Şarkıları* kitabını yazarken, bir yandan da Eliot’un bu ünlü şiirinin çevirisine katkıda bulunmuştur. Bu deneyim, Adonis’e yüksek modernizmin teknik ve söylemsel araçlarını yakından tanıma fırsatı vermiştir.¹⁹⁶

Yukarıda değindiğimiz Tunuslu akademisyen Muhammed el-Muncef el-Vehaybe’nin çalışması, Baudelaire’den yapılan bir dolaylı alıntıyı örnek göstermiştir. Bunun gibi daha pek çok vaka tespit edilmiştir. Örneğin Vehaybe, Adonis’in *Eğânî*

¹⁹⁵ Muhammed Munsif el-Vehaybe, *el-Cesedul-Medenî ve’l-Cesedi’l-Mutehayyil fi Şi’r: Adûnîs, Kırâe Tenâzî*. (Afrika, Tunus: el-Câmia el-Tunisiyye Kuliyye el-Âdâb ve Ûlûm el-İnsânîyye, 1987).

¹⁹⁶ Creswell, “Adonis’s Poems of Ruin and Renewal”, (Erişim: 01 Haziran 2025).

Mihyâr ed-Dimeşk kitabında Baudelaire'in “mon rêve de pierre” (taştan rüyam) ve “mon javelot païen” (putperest mızrağım) gibi Kötülük Çiçekleri şiirinden bilinen imgeleri neredeyse aynen Arapçaya çevirerek kendi şiirine kattığını belirtir. Adonis bu Fransızca deyimleri kendi dizelerine serpiştirirken, bunların kaynağını işaret etmez; fakat okurunun kültürel hafızasını meseleye dahil ederek bu tür alıntıları fark edebileceğini varsayar. Kısacası şair, metni alıntılarla örmüş ama bunları gizleyerek, keşfetmeyi okura bırakmıştır. Yine Adonis'in şiirinde Jean-Paul Sartre'ın felsefi bir terimini ödünç alıp şiirsel bir imgeye dönüştürdüğü kaydedilmiştir. Vehaybe'ye göre Adonis, *Sartre'in L'Être et le Néant (Varlık ve Hiçlik)* eserindeki “le néant est le cœur de l'être” gibi özlü ifadelerinden esinle Arapça bir dizede *özün arızası* gibi bir tamlama kullanmıştır.¹⁹⁷

Adonis, Batı edebiyatıyla kurduğu bu *metinlerarası* ilişkiler sayesinde, şiirinde zengin bir kültürlerarası diyalog ortamı yaratmıştır. Örneğin bir şiirinde Fenike tanrısı Adonis/Tammuz mitini, Hristiyanlık'taki Diriliş imgesiyle ve İslam'daki Kerbela anlatısıyla aynı anda çağrıştırmıştır. Batı'dan gelen etkilere açık oluşu, Adonis'in şiirini kendi içinde benzersiz kılan bir senteze ulaşmasını sağlamıştır. Bu sentezde metinlerarasılık, hem Doğu hem Batı edebiyatından unsurların kaynaştırıldığı yaratıcı bir alan olarak ortaya çıkar. Bununla birlikte, bu kaynaştırma sürecinde Adonis'in her zaman kaynak belirtmemesi ve bazı pasajları doğrudan çeviri yoluyla kullanması, onu intihal tartışmalarının da odağına yerleştirmiştir.¹⁹⁸

Adonis'in şiirlerinde yoğun şekilde görülen alıntı ve gönderme teknikleri, bazı eleştirilenler tarafından estetik birer kolaj olarak takdir edilirken, bazıları tarafından ise emeğe saygısızlık örneği sayılarak eleştirilmiştir. Özellikle 1980'lerden itibaren, Arap dünyasında Adonis'e yönelik ciddi intihal suçlamaları dile getirilmeye başlanmıştır. İntihal tartışmalarının fitilini ateşleyen en önemli çalışmalardan biri, Iraklı şair ve çevirmen Kazım Cihad tarafından kaleme alınan “*Adûnîs Muntehilen*” adlı kitaptır. 1993'te yayımlanan bu eleştirel inceleme, Adonis'in şiirlerinde ve denemelerinde başkalarından kaynak göstermeksizin yaptığı alıntıları sistematik

¹⁹⁷ “İndema Yesriku'l-Edbâe bi-Ba'duhum Ba'da”, (Erişim: 02 Haziran 2025).

¹⁹⁸ Creswell, “The New Yorker on Adonis's Complex Relationship to His Heritage”, (Erişim: 12 Aralık 2025).

biçimde belgelemiştir. Kazım Cihad, kitabının başında “sirkat” (hırsızlık) ile “tenâs” (metinlerarasılık) arasındaki farkı tartışarak, bazı yazarların yaptıkları açık kopyalamaları “tenâs” kavramının ardına gizlenerek meşrulaştırmaya çalıştıklarını vurgulamıştır.¹⁹⁹

Ardından, Adonis örneğine geçerek, tablolar ve karşılaştırmalar eşliğinde, Adonis’in yazdıkları ile onun yararlandığı kaynaklar arasındaki birebir benzerlikleri ortaya koyan Kazım Cihad’ın ortaya çıkardığı vakaların en çarpıcı olanlarından biri, Adonis’in bir Fransız yazarın makalesini neredeyse aynen çevirip kendi adıyla Arapça yayımlamış olmasıdır. Cihad’ın tespitine göre Adonis, Fransız yazar Gérard Bonne (kaynaklarda Gerard Bounou olarak geçer) tarafından Le Nouvel Observateur dergisinde yayımlanmış bir makaleyi alıp Arapçaya çevirmiş; sonra bu çeviriyi Lübnan’daki el-Kifâh el-Arabî dergisinde “*el-Fîzîyyâu Tuallimu’ş-Şi’r*” başlığıyla kendi yazısıymış gibi yayımlamıştır. Cihad, Adonis’in metnini orijinal Fransız metinle satır satır karşılaştırarak, Adonis’in sadece bir kaç paragrafı atladığını, ancak geri kalanını aynen çevirdiğini ve hiçbir yerde asıl yazarın adını anmadığını kesin delillerle ortaya koymuştur. Yine Kazım Cihad, Adonis’in özellikle Fransız şiirinden birçok çeviri şiiri kendi şiiri gibi sunduğunu da iddia etmektedir.²⁰⁰

Kazım Cihad’ın kitabı yayımlandığında edebiyat çevrelerinde büyük yankı uyandırmış; Adonis’in hayranları ve karşıtları arasında hararetli polemiklere yol açmıştır. Bu tartışma, genel olarak Arap şiirinde metinlerarasılık sınırları üzerine genişleyen bir sorgulamayı beraberinde getirmiştir. Adonis cephesinden bakıldığında, onun, Kazım Cihad’ın iddialarına doğrudan bir yanıt vermemiş olması dikkat çeker. Ancak Cihad’ın ortaya koyduğu belgeler, sonraki yıllarda başka araştırmacıları da tetiklemiştir. Tunuslu şair ve araştırmacı Muncef el-Vehaybe (yukarıda tezinden bahsedilen) aslında 1987’de hazırladığı çalışmada Adonis’in şiirlerindeki alıntılarını tespiti girişmiş, ancak bunu eleştirel bir suçlama için değil, şiirsel bir tahlil için yapmıştır.²⁰¹ Cihad’ın kitabı sonrasında ise Adonis’e karşı daha sert bir üslup alan yeni eleştiriler görülmüştür. Salih Udayme adlı Suriyeli bir akademisyen, 2009’da “*Şerâiu*

¹⁹⁹ Kazım Cihad, *Adûnîs Muntehilen* (Paris: Mektebetu’l- Mahbûlî, 1993), 34, 37.

²⁰⁰ Cihad, *Adûnîs Muntehilen*, 117, 132.

²⁰¹ Cihad, *Adûnîs Muntehilen*, 1993, 84.

İblîs fi Şi'ri Adûnis” (*Adonis'in Şiirinde İblis'in Yasaları*) başlıklı kapsamlı bir kitap yayımlayarak intihal tartışmasını başka bir boyuta taşımıştır. Udayme'nin kitabı, Adonis'in edebî ödünç alma vakalarını detaylıca ele almış ve bunları ahlaki bir zeminde sorgulamıştır. Yazar kitabın önsözünde bu çalışmasını *gerçeğin anıtını yükseltmek ve batılın vehimlerini gidermek* adına kaleme aldığını belirtse de aslında Adonis'e yönelik ağır suçlamalar yer almaktadır. Udayme, Adonis'i düzenbaz bir şair olmakla itham ederek, şiiirlerinin çoğunun intihal olduğunu iddia etmiştir.²⁰²

İntihal tartışmalarında Adonis'in karşı karşıya kaldığı bir diğer somut eleştiri, onun hazırladığı bir antoloji üzerinedir. 2014 yılında Kuveyt'te yayınlanan el-Arabî dergisinde Tunuslu yazar Muhammed el-Gazzî, Adonis'in yayımladığı “*Dîvânu'l-Beyti'l-Vâhid fi Şi'ri'l-Arabî*” (*Arap Şiirinde Tek Mısralık Şiirler Divanı*) adlı derlemeyi mercek altına almıştır. el-Gazzî, Adonis'in 2014 tarihli bu kitabının fikrinin orijinal olmadığını, daha önce Libyalı şair-eleştirmen Halife Muhammed et-Tilsi'nin 1983'te yayımladığı “*Kasîdetu'l-Beyti'l-Vâhid*” (*Tek Mısralık Şiir*) adlı çalışmadan neredeyse birebir alındığını iddia etmiştir. Gerçekten de Adonis'in derlemesi ile Tilsi'nin kitabı hem isim hem de konsept olarak çarpıcı biçimde benzeşmektedir. İkisi de eski Arap şiirinden seçilmiş özlü tek mısralık beyitleri bir araya getirmiştir. el-Gazzî'nin eleştirisine göre problem, Adonis'in önceki çalışmadan haberdar olmasına rağmen kitabında ne Tilsi'ye ne de bu fikri daha önce uygulayan başka birine atıf yapmamasıdır. Sanki fikir tamamen Adonis'in orijinal projesiymiş gibi sunulmuş, böylece okuyucuda tek mısra antolojisi fikrinin Adonis'e özgü olduğu izlenimi doğmuştur. Bu durum, akademik etik açısından intihal kategorisine giren bir ihmal olarak değerlendirilebilir.²⁰³

Adonis, kendisine yöneltile yuvarıdaki eleştiriye cevaben, hazırladığı kitabın farklı bir bakış açısına sahip olduğunu savunmuştur. Ona göre *Dîvânu'l-Beyti'l-Vâhid*, eski şiirden seçilen mısraları yeni bir şiir formu olarak sunmaktı. Adonis, bu projeyi hayata geçirirken öncüllerin çalışmalarından beslendiğini açıkça kabul etmese de, savunmasında benzer girişimlerden farkını vurgulamaya çalışmıştır. Ancak

²⁰² Salih Udayme, *Şerâi'u İblîs fi Şi'ri Adûnis*, (Kahire: Mektebe Medbûlî, 2009), 30-55.

²⁰³ Abdurrâhîm Azzâm Merâşide, “Adûnis ve'l-Hadâse fi'n-Nakdi'l-Arabî”, *Ceras li'l-Buhûs ve'd-Dirâsât* 7/2, (Haziran 2003), 102-121.

eleştirmenler, yine de öncelik hakkı ve atıf zorunluluğu açısından Adonis'i eksik bulmuşlardır.²⁰⁴

Adonis'e yöneltilen intihal ithamları sadece Arap dünyasıyla sınırlı kalmamıştır, Batı akademisinde de zaman zaman dile getirilmiştir. Özellikle Adonis'in şiirlerinin çeviriyle diğer dillere ulaştığı 2000'ler sonrasında, bazı Batılı akademisyenler de Adonis'in metinlerarasılık uygulamalarına dair notlar düşmüştür. Örneğin Robyn Creswell, Adonis'in şiirindeki yoğun göndermelerden övgüyle bahsederken, bunların anlaşılmasında okur için geniş bilgi birikimine sahip olunması gerektiğine dikkat çekmiş. Adonis'i anlamak için Arap-İslam klasiklerine ve Avrupa modernizmine aynı anda hakim olmanın neredeyse şart olduğunu belirtmiştir. Creswell ve benzeri şerhçiler, Adonis'in yaklaşımını genellikle olumlu bir metinlerarası strateji olarak görme eğilimindedir.²⁰⁵

Khaled Mattawa gibi bazı çevirmen ve eleştirmenler ise, Adonis'in şiirinin aşırı referans yüklü oluşunun, çeviride veya bağlam dışı okumalarda kayıplara yol açtığını, hatta orijinal okur için bile kimi zaman kaynağı belirsiz alıntılar nedeniyle kafa karıştırıcı olabileceğini ifade etmişlerdir.²⁰⁶ Ancak genel olarak Batıdaki eleştiriler, Arap dünyasındaki kadar kişiselleşmiş suçlama boyutunda değildir; daha çok Adonis'in şiir tekniğinin bir özelliği olarak metinlerarasılık üzerinde yorumlar yapılmıştır. Örneğin, eğer Adonis'in bir makaleyi kaynak belirtmeden çevirdiği iddiası (Kazım Cihad'ın belgesi) İngilizce akademik bir dergide konu edilseydi, muhtemelen açıkça "intihal" damgasıyla anılırdı. Nitekim benzer durumlar Batı edebiyatında yaşandığında yazarlar ciddi eleştirilere maruz kalmıştır. Bu örnek, edebiyatta intihal suçlamalarının yalnız Adonis'e özgü olmadığını, genel bir olgu olduğunu gösterir. Adonis vakasında da, destekçileri onun yaptığının "aşırma" değil "yaratıcı yeniden yorumlama" olduğunu ileri sürerken, karşıtları ise özellikle belgelenen bazı vakaların mazur görülemeyeceğini savunmuştur.²⁰⁷

²⁰⁴ "İndema Yesriku'l-Edbâe bi-Ba'duhum Ba'da", (Erişim: 2 Haziran 2025).

²⁰⁵ "Adonis's Poems of Ruin and Renewal by Robyn Creswell", (Erişim: 10 Aralık 2025).

²⁰⁶ Mattawa, *Adonis Selected Poems*, XVI.

²⁰⁷ "İndema Yesriku'l- Edbâe bi- Ba'duhum Ba'da", (Erişim: 2 Haziran 2025).

Adonis etrafındaki intihal tartışmaları iki uç yaklaşım arasında kalmıştır. Bir taraf Adonis'i metinlerarasılığın ustaca bir uygulayıcısı olarak görüp, onun şiirine donanımlı okurun katılabileceği zengin bir metinlerarasılık sanat alanı olarak değerlendirmiştir. Diğer taraf ise, şairin özgünlük iddiasını zayıflatan ciddi etik ihlaller olduğunu, bazı eserlerinde alıntı sınırını aştığını belirtmiştir. Bu gerilim, Adonis'in eserlerinin incelenmesinde dikkat edilmesi gereken bir noktadır.

Kuramsal olarak bakıldığında, Kristeva'nın belirttiği gibi her metin aslında önceki metinlerle örülü olduğuna göre, Adonis'in yaptığı şey yeni bir olgu değildir; yalnızca daha görünür ve kapsamlı bir örnektir. Onun şiirleri, adeta dünya edebiyatının bir kavşak noktası gibidir: Klasik Arap şiirinden, İslami ve Hristiyani kutsal metinlerden, Avrupa modernist şiirinden, felsefeden ve mitolojiden parçalar bir araya gelir. Bu anlamda Adonis'in poetikası, "metinler mozaïği" tanımına birebir uyar niteliktedir.²⁰⁸ Üstelik bu mozaïği oluştururken Adonis, Gérard Genette'in bahsettiği metinlerarası ilişkilerin her türüne başvurur: Kimi yerde açık alıntı yapar (örneğin bir deyim tırnak içinde kullanarak), kimi yerde belirsiz göndermelerle ima eder (örneğin bir karakteri tarihten ödünç alıp yeni bir biçimde kullanarak), kimi yerde de asıl kaynağı hiç göstermeden metni içselleştirir ki bu durumda intihal çizgisine yaklaşır. Aslında Genette'in sınıflandırması, Adonis şiirinin anlaşılması için yararlı bir araç sağlar: Örneğin Mihyar'ın Şarkıları'nda Kuran'dan bir ayet parçasını ufak değişiklikle şiire kattığında bu bir alıntısız alıntı (allusion) sayılabilir; ancak bir Fransız şiirini tercüme edip kendi dizeleri arasına serpiştiriyorsa bu, kredi verilmediği takdirde intihal olarak nitelendirilebilir.

Adonis örneğinde en önemli tartışma noktası, yaratıcı yenilik ile etik ihlal arasındaki dengedir. Bir sanat eseri, başka metinlerden ne ölçüde yararlanırsa yararlınsın, ortaya çıkan ürün yeni bir anlam dünyası oluşturuyorsa, geleneksel olarak taklit sayılmaz, etkileşim sayılır. Adonis'in şiirlerinin büyük kısmı için başka metinlerden parçalar taşısa da neticede ortaya özgün bir poetik dünya koymuştur denilebilir. Gerçekten de şiirlerini okuyan biri, çok katmanlı göndermeleri fark etmese

²⁰⁸ Julia Kristeva, *Desire in Language: A Semiotic Approach to Literature and Art*, ed. Leon S. Roudiez (New York: Columbia University Press, 2024), 66.

bile güçlü bir imgesel bütünlük ve özgün bir üslup fark eder, bu Adonis'in kendine özgü başarısıdır. Ne var ki, iş örneğin düzyazı makalelerine veya beyanlarına geldiğinde, Adonis bazen alıntı sınırlarını aşmış görünmektedir. Özellikle Kazım Cihad'ın belgelediği gibi, başka bir düşünürün fikrini aşırıp kendi fikri gibi sunmak kabul edilebilir bir intertekstüel oyun sayılmaz; bu düpedüz intihaldir ve modern akademik etik bunu reddeder. Burada Adonis'in belki de şair kimliğiyle akademisyen/araştırmacı kimliğini karıştırdığı söylenebilir. Şiirde imalar yoluyla bir metni sahiplenmek, poetik lisans kapsamında görülebilir; fakat makalede aynısını yapmak, bilimsel dürüstlüğe aykırıdır. Adonis'in eleştirildiği bazı noktalar, işte bu ikincisine dairedir ve bu eleştiriler haklıdır da denebilir. Bununla birlikte, Adonis'e yönelik tepkilerin her zaman objektif kaygılardan kaynaklandığını söylemek zordur. Tartışmalar incelendiğinde, özellikle Arap dünyasında Adonis'in entelektüel ve siyasi duruşuna karşı olanların, intihal konusunu bir itiraz aracı olarak kullandıkları izlenimi vermektedir. Örneğin Salih Udayme'nin kitabında, şiirsel intihal suçlamalarının yanı sıra Adonis'e dair ideolojik eleştirilerin (Batı yanlısı olmak, din karşıtı olmak, ödül peşinde koşmak vb.) de yer alması, meselenin kişisel ve siyasi boyutunu gözler önüne sermektedir.²⁰⁹

Metinlerarasılık kuramcılarında Roland Barthes, *Yazarın Ölümü* makalesinde, bir metnin anlamının yazardan bağımsız olarak, okurun bilgi ve hayal gücüyle üretildiğini savunur.²¹⁰ Bu yaklaşıma göre, Adonis'in niyeti veya yaptığı alıntının kaynağı aslında çok da önemli olmayabilir; önemli olan, okurun metinden aldığı çağrışımlar ve metnin yeni bağlamda kazandığı anlamdır. Eğer bu değerler dizisi benimsenirse, Adonis'in şiirindeki metinlerarasılık okur için bir haz ve anlam çoğulluğu yaratıyorsa, intihal meselesi ikinci planda kalabilir. Nitekim pek çok edebiyat severe göre Adonis'in şiiri, zengin göndermeleri sayesinde bir klasiktir ve orijinalliği tartışmaların ötesindedir.²¹¹

²⁰⁹ Udayme, *Şerâi'u İblîs fi Şi'ri Adûnîs*, 20-30.

²¹⁰ Sağır, "Cedelu'ş-Şi'riyye ve Tahavvulâtuhâ Beyne'l-Beniye ve't-Tefkîk 'inde Adûnîs: Mukârabe fi Nakdi'n-Nakd", 78.

²¹¹ Bedir, "Hadâse el-Mevrûs İnde Adûnîs", 12.

Sonuç olarak, Adonis'in şiirinde metinlerarasılık ve intihal iç içe geçmiş karmaşık bir sorundur. Bu çalışmada, her iki konuda da objektif şekilde, Adonis'in edebiyat tarihindeki konumuna daha net bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır. Adonis, 20. yüzyıl Arap şiirini evrensel edebiyatın bir parçası haline getiren büyük bir yenilikçi olarak anılmaktadır. Şiirleri bugün pek çok dilde okunmakta ve akademik araştırmalara konu olmaktadır. Onun eserlerini ne tamamen özgün bir sıfatla ne de tamamen intihalciler olarak etiketlemek doğru olacaktır. Aksine, Adonis örneği bize edebî üretimin müşterek ortamını, bir yazarın sesinin başkalarının sesleriyle etkileşim içinde harmanlandığını ve bu süreçte etik hassasiyetin de yaratıcı dehanın da aynı ölçüde önem taşıdığını göstermiş bulunmaktadır.

2.5. Adonis'in Şâirliği ve Nesir Şiir Edebiyatındaki Yeri

Adonis, şiir yazma tekniği dediğimiz çeşitli üslupların var oluşunu da temelden reddetmektedir; üslupların şiire vurulmuş bir pranga olduğunu, şiirdeki ölçünün ise, şairin duygularını hür şekilde ifade edebileceği oranda değişime uğrayabileceğini savunmuştur. ‘Ölçülü, kafiyeli yazılmış bir şiir, Arap şiir duyarlılığını bozan, hayatı ve vizyonu çarpıtan bir ifadedir. Halbuki şiir yazma ruhu içten gelen bir duygu olduğu için kafiye ve ölçü şartı, şiirin doğasına aykırı olan bir hükümdür. Şiir, insanda doğuştan ortaya çıkan bir yargıdır fakat, şiire giydirilen ölçü ve kafiye, şiirin ruhunu hapseden rasyonel, yapay ve mantıksal bir yargıdır.’²¹² diyerek klasik dönem şairlerin, şiiri ölçü ve kafiyeli olarak temel bir düzeye indirerek kalıplara sıkıştırmış olduklarını eleştirerek, şiirsel modernliğinin tezahürlerinden birinin de şairin ölçü dışında aradığını bulması durumunda bu kısıtlamadan kurtulması olduğunu savunmuş, düzyazı şiir veya ölçsüz şiir akımının öncüsü olmuştur.

Düzyazı şiirin Arap edebiyatındaki yeri, başlangıçta marjinal ve deneysel bir girişim olarak görülse de zamanla önemli bir edebî tür olarak kabul görmüştür. Düzyazı şiir olarak adlandırılan *Kasîdetu'n-Nesir*, ölçü ve kafiyeye bağlı kalmaksızın yazılan, ancak dil ve imge örgüsüyle şiirsel etki oluşturan metinler olarak tanımlanabilir. Arap edebiyatında şiir kavramı, asırlardır vezinli ve kafiyeli nazım ile tanımlanmıştır. Hatta klasik tanıma göre vezin olmadan şiir olamayacağı

²¹² Adûnîs, ‘‘Havâtiru Havle Tecribeti’ş-Şi‘riyyeti’’, *Mecellet’il- Adâb* 3 (Mart 2014), 2.

düşünülmüştür. 8. yy.'da el-Halil b. Ahmed'in sistematik hale getirdiği aruz ölçüsü, şiirin belirleyici unsuru olarak görülmüş ve yüzyıllar boyunca Arap şiiri klasik kalıplar içinde kalmıştır. Bu durum, şiirsel söylemi katı biçimsel sınırlara hapsetmiştir. 20. yy. ortalarına dek süren bu algıda, şiir ile ölçü adeta eş anlamda olmuştur. Nitekim Arapçada “deniz” anlamına gelen *baħr* kelimesi, aynı zamanda şiirdeki vezin kalıplarını da ifade etmiştir.²¹³

Bu katı geleneğe ilk meydan okumalar, 1940'ların sonunda ortaya çıkan serbest vezin yani Şi'ru'l-Hur hareketiyle başlamıştır. Nazik el-Melâike ve Bedr Şâkir es-Seyyâb gibi Iraklı şairler, klasik uzun dizeleri bir kenara bırakmış; değişken ölçekli, kafiyesiz şiirler yazmaya başlamışlardır. Ancak onlar bile dizelerinde aruzun belirli kalıplarını tamamen bırakamamışlar, sadece esnek bir kullanım uygulamışlardır.

Asıl büyük kopuş ise düzyazı şiirin ortaya çıkışıyla yaşanmıştır. Düzyazı şiir, vezinden bütünüyle vazgeçerek, şiirin tanımını temelden sarsmıştır. Bu form ilk kez 1950'lerde teorik bir kavram olarak gündeme geldiğinde, edebiyat çevrelerinde hararetli tartışmalara yol açmıştır. Kimi gelenekçi eleştirmenler, ölçsüz şiir fikrini “*acayıp ve heretik bir yenilik*” olarak nitelendirmişler; hatta bu akımın savunucularının, şiirin sınırlarını bilmemekle eleştirildikleri görülmektedir. Örneğin, serbest veznin öncülerinden şair Nazik el-Melâike, 1960'ta yayımladığı bir makalede düzyazı şiiri, geleneksel şiir tanımına aykırı ve tuhaf bir sapma olarak eleştirmiştir. Bu denli sert tepkiler, Arap şiirinin kadim vezin geleneğinin ne kadar güçlü ve dokunulmaz olduğunun göstergesidir.²¹⁴

Sonuç olarak, 1950 sonrası modern Arap şiirinde çığır açan şairler, şiiri geleneksel vezin çerçevesinden kurtarmak için nesir kasidesi fikrini savunmuşlar ve ölçü ile uyağa bağlı kalmayıp nesir şiirin yazılabileceğini iddia etmişlerdir. Bu yönüyle nesir şiir 1940'lardaki serbest şiir akımından ayrılır çünkü; serbest şiir aruzun belirli ölçü birimlerini yani tefileleri kullanmayı sürdürmüştür. Düzyazı şiir ise şiiri bütünüyle düz yazı ritmine ve şairin özgün dil içgüdüsüne teslim etmiştir. Bu sebeple

²¹³ Behiye Şentûf, “el-Cuhûdu'l-Adûnîsiyye fi't-Târih li'ş-Şi'riyyeti'l-Arabiyye: Kirâet fi Kitâb eş-Şi'riyyeti'l-Arabiyye li-Adûnîs”, *Câmiatu Tâhiri Muhammed Beşâr- Muhbiri'd-Dirâsâti's-Sahrâviyye* 10 (Aralık 2016), 170.

²¹⁴ al-Musawi, *Arabic Poetry: Arabic Poetry: Trajectories of Modernity and Tradition*, 11.

“Kural dışına taşan şiir” ve “tanımları reddeden şiir” olarak esnek bir tanıma sahiptir . Nitekim dil kuramcıları, düzyazı şiiri tanımlarken, şiirin sınır tanımaz yapısını dile getirmişlerdir. 1960’lardan günümüze kadar, *Kasîdetu’n-Nesir* edebiyatı, etrafındaki estetik ve dilsel yeniliklerle hala devam etmektedir.²¹⁵

Adonis’in şiir üzerine kuram oluşturma süreci, yıkım ve yeniden inşa diyalektiği üzerine kuruludur. Bu diyalektiğin etkisi, geleneksel sözlü estetiği aşarak, şiirin ifade ettiği yeni bir yazılı estetik kurma çağrısında kendini gösterir. "Yeni şiir" (الشعر الجديد) terimini²¹⁶, modern Arap şiirini tanımlamak için seçtiği ölçekselsel bir kavram olarak kullanmış ve bu terim, kuramın tüm aşamalarında belirleyici olmuştur. Yazı kuramında, dilsel yapı (fasih/klasik Arapça dil sistemi) ön plana çıkarılmış ve bu yapı, diğer anlam katmanlarına (örneğin sembolik, metaforik vb.) göre öncelikli kabul edilmiştir.²¹⁷

Adonis'e göre şiir kavramı anlaşılacak istendiğinde, şiirin özünü tanımlayan spesifik bir tanıma ulaşamayacaktır çünkü; şiir, kuralların ve gerçekliğin sürekli ihlalidir. Şiirin özü tanımlanamaz ve içerikle ilgili sorulara yanıt verilemez çünkü her cevap şiiri kurallara ve standartlara dahil edecektir. Oysa ki şiir, kural ve standartların ihlalidir.²¹⁸

Adonis’in şiiri hem üslup hem de içerik açısından tartışmasız bir şekilde modernisttir. Dili içsel olarak keşfetmek ve ifade imkânlarının önünü açmak için imgesel ve sembolik ifadelere yönelir ve bu konuda uç noktalara ulaşmaktan çekinmemiştir. Adonis, Arap şiirinde moderniteyi yaşının ortaya koyduğu bir ürün olarak görmemiştir. Ona göre, Arap geleneğinde modernite her zaman var olan bir şeydi ve şu an canlandırmaya çalıştığı şey tam manasıyla var olan ama bastırılmaya

²¹⁵ Snir, *Modern Arabic Literature*, 203.

²¹⁶ Yeni Şiir hareketi, 1950’lerde Beyrut’ta Şi’r topluluğu tarafından şekillendirilen bir Arap şiiri modernleşme akımıdır. Bu akım, geleneksel aruz vezninden koparak serbest nazmı ve nesir şiirini benimsedi; dil ve imgede radikal yeniliklere odaklanarak Arap şiirinde yeni yönelimlerin önünü açtı. Adonis, Yusuf el-Hâl ile birlikte Şi’r dergisini kurarak bu hareketin kurucularındandır; şiirsel formda yenilik ve klasik edebiyat temalarını mistik ve mitolojik öğelerle yeniden yorumlayarak Arapça şiiri dönüştürmeye öncülük etmiştir.

²¹⁷ Muhammed Ebzîkâ - Ahmed et-Tarîsî, “Takrîru an Risâleti Bahsi li-Neyli Dublûmi’d-Dirâsâti’l-Ulyâ Mukevvinâti’n-Nazariyye eş-Şi’riyye inde Adûnîs”, *Câmiatu ibn Zuhr- Kulliyetu’l-Âdâbi ve’l-Ûlûmi’l-İnsâniyye* 2 (1988), 114.

²¹⁸ Adûnîs, *Zemenu ’ş-Şi’r* (Beyrut: Dâru’s-Sâkî, 2005), 312.

çalışılmış modernite ruhudur. Kendisini ise bu sürecin meşale taşıyıcısı olarak görmüştür. Bu noktada Adonis'in asıl ilgisi, gelenek ve modernliğin Arap yaşamında nasıl bir arada olduğu sorunu olmuştur.

Buradan hareketle Adonis, Arap şiirinde modernliği anlamanın şiirsel mirası derinlemesine anlamanın gerekliliğinden ayrılamayacağını çünkü “modernizmin değişen zamanın bir sonucu olduğunu”²¹⁹ ileri sürer. Bu nedenle, Arap şiirinin çeşitli çağlardaki gelişimini ve o dönemdeki değişikliklerin ürettiği modern biçim ve modelleri tahmin etmeye geri dönülmelidir. Adonis tarafından yapılan bu çıkarım, modernizmin bu çağın ürünü olmadığını; aksine Arap şiirinin çeşitli dönemlerdeki köklerine, farklı modeller aracılığıyla uzandığını göstermektedir. Bunların başında, Adonis'in Arap kültürünün en eski modernist şairleri arasında saydığı Ebu Temmam ve Ebu Nuvas gelmektedir. Çünkü onlar, kendilerine miras kalan şiirsel yöntemlere teslim olmamışlardır.²²⁰

Adonis'e göre her yenilenme zorunlu olarak, geçmişte kalan birikimden bir ayrılıktır, ortaya çıkan yeni oluşum ise, kendisinden önceki birikimle çelişmediği ve onu aşmadığı sürece yeni veya modern olamaz. Modernite ancak bir ayrım ya da karşıtlık olarak ortaya çıkmaz, aksine tam bir kopuş ve bağımsız bir devrimin ta kendisidir.²²¹

Adonis'e göre modernlik ya da mirasa karşı devrim, boşa çabalama veya anlamsızca bir şeyler karalamak değil, şairin eserlerinde yeniden yaratıcılık ve yenilikçilik rolünü gerçekleştirme durumudur. O modernist şiirdeki yeniliğin, şairlerin çeşitli özelemlerini ve vizyonlarını ifade etmek için yeni politik, kültürel veya sosyal koşulları içeren şiirsel formüllerle kapsamlı olması gerektiğini *Zemenu'ş-Şi'r* eserinde şu şekilde dile getirmiştir: “Modernlik, şairin geçmişte bilinmeyen bir formla şiir yazması değil, özgür bir zihniyetle, kalem oynatabilmesidir. Bu bir bakma ve anlama biçimidir ve bunun da ötesinde uygulama ve acı çekmedir.”²²²

²¹⁹ Adûnîs, *es-Sabit ve'l-Mutehavvil* (Beyrut: Dâr el- Avde, 1983), 11.

²²⁰ İsam Dakak, “el-Hadâsetu beyne eş-Şairiyye Adûnîs ve Mahmut Dervîş”, *el-Mârife* 696,697/60 (Ekim 2021), 61-70.

²²¹ Adûnîs, *Fâtihatü'n li-Nihâyeti'l- Karni* (Beyrut: Dâru'l-Avde, 1980), 245.

²²² Adûnîs, *Zemenu'ş-Şi'ri*, 115.

Adonis'in teorik metninin dokusunu etkileyen dört ana şiir kuramı belirlenmiştir:²²³

1. Duygusal kuram (teori el-viddâniyye)
2. Sembolist kuram (teori es-simbuliyye)
3. Yapısal kuram (teori en-nazmiyye)
4. Sosyalist gerçekçilik kuramı (teori el-vâki' iyye el-iştirâkiyye)

Ancak, Adonis'in kuramsal söyleminde en baskın olan teori, sembolist kuramdır. Bu baskınlık, onun kavramsal sistemine, şiir tanımına, şiir diline ve şiirin konusuna da yansımaktadır. Bu bağlamda, "ru'ya" (vizyon, iç görü, ilham) kavramı, sembolist kuramı işaret eden merkezî bir kavram olarak öne çıkar.²²⁴

Yukarıdaki durumdan yola çıkarak, şiirlerinin çoğu belirli bir zaman ve mekâna bağlı değildir; efsanevi göndermelere, mistik, büyüleyici ve akıl dışı unsurlara gömülüdür ve onun "insan ruhunun gizemli bölgeleri" olarak adlandırdığı alanları açığa çıkarmayı amaçlamıştır.²²⁵

Adonis'in şiir ve anlam konusundaki fikirlerine değinecek olursak, klasik dönem şiir kültüründe şair, önceden var olan anlamların bir taşıyıcısı veya ifade edicisi olarak görülmüştür; yani anlam yazının önüne geçmiştir. Ancak modern şiir kültüründeki bu yaklaşımda ise odak noktası, anlamın hazır bir kaynak olmaktan ziyade, yazma sürecinin kendisi aracılığıyla üretilen veya şekillenen bir şey olduğudur. Şiirde anlamın kurulan cümlelerin arkasında kaldığını "Şair bildiği anlamları yazar. Şiirde anlam yazının ürünüdür. Dolayısıyla şiir bir cevap değil, sorunun içinde bir sorudur ya da sorunun ötesine geçen bir sorudur. Şiir okumada önemli olan cevabı aramak değil, yeni sorular sormada ustalaşmak için muğlak ve belirsiz alanları tespit

²²³ Ebzîkâ - et-Tarîsî, "Takrîru an Risâleti Bahsi li-Neyli Dublûmi'd-Dirâsâti'l-Ulyâ Mukevvinâti'n-Nazariyyeti's-Şi'riyye inde Adûnîs, 115-116.

²²⁴ Ebzîkâ- et-Tarîsî, "Takrîru an Risâleti Bahsi li-Neyli Dublûmi'd-Dirâsâti'l-Ulyâ Mukevvinâti'n-Nazariyyeti's-Şi'riyye inde Adûnîs", 115-116.

²²⁵ Adûnîs, *Mukaddime li's-Şi'ri'l-Arabî* (Beirut: Dâru'l- Avde, 1979), 101-103

etmektir. O halde anlamak için değil tefekkür etmek için şiir okumalı ve yazmalıyız.”²²⁶ diyerek şiir yazmada anlamın geri planda olduğunu benimsemiştir.

Adonis, daha cesur, alışılmışı bozma ve özgürlük çağrısında bulunan bir tavır sergilemiştir. Bu da onu, vezinle ilgili yaptıklarında olduğu gibi şiirsel geleneklerin tümüne yeniden göz atmaya ve tabuları yıkmaya yöneltmiştir. Adonis'e göre modern şiirde bilinç ve düşünce, şiirin temel bileşenini oluşturmuş, bu da okuyucu kitlesinin yaşam sorunlarına, toplumsal kaygılarına ve ortak beklentilerine uygun bir şekilde hitap etmeye olan ilgiyi azaltarak, onu daha çok tefekkür ve soyutlamaya yöneltmiştir.²²⁷

Adonis, araştırma arayışını şiir ufkuna taşıyarak, şiir dilini dönüştürme çabası içinde hareket eder. Buradaki dönüştürme kelimesi, onun miras alınmış belirli bir dil türüne karşı takındığı reddedici tavrı ifade eder. Bu, özellikle Arap belagat ilimlerinin tanımladığı ve yaygınlaştırdığı geleneksel şiir diline karşıdır. Adonis, modernist şairler gibi, şiir dilini iki temel düzeyde dönüştürmeye çalışır:

1. Sentaks (Nahiv) Düzeyi → Cümle yapısında değişiklikler yaparak, geleneksel Arap şiirinin katı sentaks kurallarını esnetir.
2. Anlamsal (Beyanî) Düzey → Kelimelere alışılmışın dışında yeni anlam katmanları yükler, metaforları ve imgelem dünyasını genişletir.²²⁸

Bu dönüşüm, Adonis'in şiiri yalnızca bir anlatım biçimi olarak değil, aynı zamanda bir düşünce ve sorgulama alanı olarak gördüğünü göstermektedir. Her ne kadar Adonis, bunun kelimeler arasındaki yeni ilişkiler icat edilerek gerçekleştiğini düşünmüş olsa da, şiirsel yazımında nahiv kurallarının esaslarını koruduğu gözlemlenmiştir. Hatta, şiirin sentaks kurallarını şiirde büyük bir uzmanlıkla işlettiği ve edebî uzmanlıkla şiirler yazdığı aşikar olup, Arapçanın dil mirasına olan güçlü bağını koruduğu anlaşılmaktadır. Adonis, nahiv konusunda yıkıcı bir tavır takınmamış, nahvin kurallarını bozmadan yeni deneyimlerle zenginleştirmeye

²²⁶ Adûnîs, *es-Sabit ve'l-Mutehavvil*, 265-266.

²²⁷ Bedir, “Hadâsetu'l-Mevrûsu inde Adûnîs”, 14.

²²⁸ Mustafâ el-Geylânî, “Suâlu'l-Ma'nâ ve'l-Ma'na's-Şi'r: Evvelu's-Şey'i li-Adûnîs”, *el-Hey'etu'l-Misriyyete'l-Âmmeti lil-Kitâbi* 2/16 (Haziran 1997), 18.

çalışmıştır. Ancak, Arap belâgatının belirlediği şiir dili anlayışına karşı mesafeli duruşunu özellikle beyani yani anlamsal düzeyde ortaya koymuştur.²²⁹

Adonis'in şiir anlayışının odak noktasında, *şiirin özgürlüğü* ve *şairin egemenliği* ifadeleri yer almaktadır. O, şairin yaratıcı gücünün hiçbir otorite veya kural tarafından kısıtlanmaması gerektiğini savunmuştur. Adonis, İslâm öncesi Arap şiirinin doğrudan ve dinamik bir ifade gücüne sahip olduğunu, İslâm'la birlikte şiirin daha didaktik ve statik bir sürece girdiğini ileri sürmüştür. Geleneksel dini ve siyasi otoritelerin, şiiri kendi doğrularını empoze eden bir araca dönüştürdüğünü, böylece şiirin özündeki özgürlük ve yaratıcılığın budandığını ifade etmiştir. Adonis'e göre şiir, kolay anlaşılacak veya bir öğretiyi yaymak zorunda değildir; tam aksine şiir, okuru alışılmış düşünce kalıplarının dışına çıkmaya zorlamalı ve onu yeni, yaratıcı düşüncelere sevk etmelidir. "*Şiirin kolayca anlaşılacak gibi bir misyonu yoktur.*" diyen Adonis, şiirin muğlak olması gerektiğini, buradaki amacın okuyucuyu sarsmak ve zihninde bir devrim gerçekleştirmek olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda düzyazı şiir, Adonis'in dilsel ve düşünsel devrim anlayışına en iyi hizmet eden araçlardan biri olmuştur.²³⁰

Şair, şiirin estetik yönünün çok katmanlı ve çoğul sesli olması gerektiğini de belirtmiştir. Kendi şiirini besleyen kaynaklar olarak İslamiyet öncesi Arap mitolojisini, Sümer-Finike-Babil mirasını, Yunan (Helen) kültürünü ve Sufi geleneklerini birlikte zikretmiştir. Şairin şiirlerinde bir yandan Hallâc veya Ebû Nüvâs gibi isyankâr ruhlu şairlerin sesi duyulurken, diğer yandan Rimbaud veya Ezra Pound gibi batılı modernist şairlerin etkileri hissedilmektedir. Adonis bu sayede kendini "Akdeniz mirasının tamamlayıcı bir üyesi" olarak görmüş; şiiri Doğu-Batı kutuplarına bölmeden, evrensel bir kültür anlayışıyla benimsemiştir.

Adonis'in düzyazı şiire yönelmesi de bu kuramsal çerçevenin bir parçasıdır. Düz yazı formu, şaire sınırsız bir ifade alanı oluşturmuştur. Vezin kaidelerinin

²²⁹ Bedir, "Hadâsetu'l-Mevrûsu inde Adûnîs", 10.

²³⁰ Henâ' Alî Huseyîn el-Bevvâb, "Tahavvelu'l-Beniyyeti'l-Lugaviyyeti fi'ş-Şi'ri'l-Hadîs: Adûnîs Unmûzecen", *Câmiatu Kanât es-Suveys* 12 (2019), 286-287.

kalkması, şiirin iç akışını serbest bırakmış; imge ve düşüncelerin doğrusal bir çizgiyi takip etmesinden her konuya yoğunlaşabilme imkânı tanımıştır.

1950'lerin sonunda Beyrut merkezli modernist şairler, şiiri özgürleştirme hedefiyle bir kuramsal atılım gerçekleştirmişlerdir. Adonis ve çevresindeki yenilikçi şairler, *şiirsel nesir* kavramını teorik olarak temellendirmek için bildirimler kaleme almışlardır. Özellikle 1960 yılında, Arap şiirinde dönüm noktası sayılabilecek iki önemli metin yayımlanmıştır: Bunlardan biri Adonis'in *fi Kasîdetu'n- Nesir (Düzyazı Şiir Üzerine)* başlıklı yazısı, diğeri ise Lübnanlı genç şair Unsî el-Hac'ın "*Len*" adlı şiir kitabına yazdığı önsözdür. Her iki metin de, Fransız edebiyat eleştirmeni Suzanne Bernard'ın 1959'da yayımladığı "*Le Poème en prose de Baudelaire à nos jours*" (*Baudelaire'den Günümüze Düzyazı Şiir*) adlı çalışmadan esinlenmiştir. Bernard'ın Fransız şiirindeki düzyazı şiir geleneğine dair kuramsal incelemesi, Arap şairlerine kendi dillerinde benzer bir devrimin mümkünüğünü göstermiştir. Bu teorik etkileşim sonucu, Adonis ve el-Hâc, düzyazı şiiri meşrulaştırmak ve tanımlamak üzere bildirimlerle gündeme gelmişlerdir.

Adonis ve çağdaşları, düzyazı şiiri *şiirin özgürleşmesi (hürriyetu's-şi'r)* fikriyle temellendirmişlerdir. Bu, şiirin biçimsel prangalarından kurtulması anlamına gelmektedir. "*Arap şiir geleneğinde dokunulmaz, bozulmaz biçimler vardı. Ölçüyü, müzikaliteyi değiştirerek, düzyazı şiir yazarak bunu kırmaya çalıştık*" diyen Adonis, vezinden arınmış şiiri bir özgürlük eylemi olarak görmüştür. Bu kuramsal yaklaşım, "yıkıcı-yaratıcı" bir şiir ideali ortaya koymuştur. Unsî el-Hâc'ın 1960'ta yayımladığı *Len* (Hayır) isimli düzyazı şiir kitabının önsözünde dile getirdiği cesur ifadeler, bu idealin bir yansımasıdır. el-Hâc, kendini bir "*lanetli şair*" olarak tanımlamış "*Yıkım ve yıkım ve yıkım...*" diye Arap dünyasına haykırmıştır.²³¹ Bu çarpıcı ifade, eski şiir düzeninin tüm unsurlarını yok etme ve küllerinden yeni bir şiir yaratma arzusunu simgeler. Adonis de benzer şekilde düzyazı şiiri, "*gemimiz ve tufanımız*" şeklinde metaforlaştırarak, nesir şiirin eskiyi yok eden bir sel ve şiiri taşıyan bir gemi olduğunu ifade etmek istemiştir.²³²

²³¹ Unsî el-Hâc, *Len* (Dâru'l-Cedîd, 1994).

²³² Abdurrâhîm Azzâm Merâşide, "Adûnîs ve'l-Hadâsetu fi'n-Nakdi'l-Arabî", *Ceras li'l-Buhûsi ve'd-Dirâsâti* 7/2 (Haziran 2003), 102-121.

Şiirin özgürleşmesi fikri, aynı zamanda şiirin siyasetten ve ideolojik dayatmalardan arındırılmasını da içermiştir. 1950’li yıllarda Ortadoğuda yaşayan edebiyatçılar ideolojik ayrılıklar nedeniyle gruplaşmışken, Beyrutlu şairler şiiri herhangi bir siyasi ideolojinin aracı olmaktan kurtarmaya çalışmışlardır.²³³

Adonis’in *düzyazı şiir* formundaki ilk önemli denemesi, 1958 sonbaharında Şi’r dergisinde yayımlanan “*el-Ye’su Fakat*” adlı şiiridir. Birçok eleştirmen tarafından *Arapçadaki ilk gerçek düzyazı şiir* kabul edilen bu şiir, 1100 yıllık vezin yapısını paramparça ederek ortaya çıkmış bir manifestodur. “*el-Ye’su Fakat*” şiiri, daha sonra Adonis’in 1961’de yayımlanan ünlü şiir kitabı *Âğânî Mihyârî’d-Dimeşki*’nin içine “*Mersiyyetu’l-Eyyâm*” başlığıyla yeniden düzenlenip eklenmiştir.

Adonis’in öncülüğünün en önemli göstergelerinden biri, eserlerinin uyandırdığı tartışmalardır. *Mihyâr’in Şarkıları* yayımlandığında, modernist çevrelerce övgüyle karşılanırsa da, Arap dünyasındaki muhafazakâr ve siyasal eleştirmenlerden sert tepkiler de almıştır. Marksist ve milliyetçi bazı eleştirmenler, Adonis’in dilini *fazlasıyla kişisel ve anlaşılmaz* bularak onu “*seçkinci ve benmerkezci*” olmakla suçlamışlar; gelenekselci şairler ise eseri “*hiç şiire benzememekle*” eleştirmişlerdir. Bu zıt tepkiler, Adonis’in şiir anlayışının ne denli uçlarda gezindiğini ve yerleşik normları sarstığını göstermektedir. Ancak *Mihyâr’in Şarkıları*, bugün modern Arap şiirinin klasikleşmiş eserlerinden biri sayılmaktadır. Hatta bir değerlendirmede, Adonis’in bu kitabı “*Arap dilinde modernizmin kurucu ve çığır açıcı eseri*” olarak nitelendirilmiştir.²³⁴

Adonis ve kuşağının 1950’lerin sonu ve 1960’lardaki çabaları, Arap şiirinde düzyazı şiir için sağlam bir zemin oluşturduktan sonra, bu yeni form hızlı bir şekilde farklı coğrafyalara da yayılmıştır. 1950 sonrası dönem, düzyazı şiirin deneysel bir yenilik olmaktan çıkıp, modern şiirin ana akımlarından biri haline geldiği süreçtir. Bu süreçte çeşitli ülkelerden şairler, düzyazı şiir yazmaya başlamış ve her biri kendi şartları dahilinde bu yeni formu geliştirip zenginleştirmiştir.

²³³ Snir, *Modern Arabic Literature*, 136-137.

²³⁴ Creswell, *City of Beginnings Poetic Modernism in Beirut*, 147-168.

İlk olarak Lübnan ve Suriye çevresinde başlayan düzyazı şiir hareketi, 1960'ların başında farklı ülkelere taşınmış ve Lübnanlı şair Unsî el-Hâcc'ın "Len" adlı eserinin tamamı nesir şiirden oluşan ilk şiir kitabı olarak kabul edilmiş, içindeki önsöz, adeta düzyazı şiirin manifestosu sayılmıştır. el-Hâcc'ın "yıkım" çağrısı yaptığı bu önsöz, genç şairlerin ne denli radikal bir kopuş arayışında olduğunun göstergesidir. Aynı dönemde, Muhammed el-Mâğût da ilk şiir kitabı "Huzun fi Tav'il-Kamer", ile Arap şiirine yeni bir ses getirmiştir. Muhammed el-Mâğût, "Arap düzyazı şiirinin öncülerinden biri" olarak anılmaya başlanmıştır. el-Mâğût, şiirlerini, gündelik hayatın acı-tatlı gerçeklerini ölçsüz ama son derece çarpıcı şekilde anlatan bir üslupla kaleme almıştır.²³⁵

2.6. Adonis'in Moderniteye ve Mirasa Bakış Açısı

Arap eleştirel geleneğinde modernitenin kökenlerini araştırmak, referans olarak Hicri ikinci yüzyılın başlarına, yani *kadim* ile *muhdes* (eski ile yeni) arasındaki diyalektiğin ortaya çıkışına kadar geri götürülebilir. Modernite, oldukça kaygan bir kavramdır; bir yandan köklü bir geçmişe sahipken, diğer yandan yenilikçi bir yapıya sahiptir. Tarihsel bağlamda, bu kavram eski ile yeni arasındaki mücadeleyi ifade eder. Nitekim, *muhdes* (yenilikçi) kavramı, geçmişte *bid'at* (yenilik, sapma) ile eş tutulmuş, *bid'at* ise edebi, toplumsal ve dini mirasın köklü bir şekilde yeniden değerlendirilmesini gerektiren radikal bir değişim olarak görülmüştür.²³⁶

Modernite konusunu ele alırken, *muhdes* (yenilikçi), *müvellid* (yeni kuşak), *kadim* (eski), *cedid* (yeni), *kelâmu'l-evâil* (eskilerin sözü) ve *kelâmu'l-evâhir* (yenilerin sözü) gibi kelimelere dikkat çekmek gerekir. Bu tür terimler, Hicri ikinci yüzyılın ortalarından itibaren eleştirel ve kültürel alanda belirgin bir şekilde ortaya çıkmaya başlamıştır.²³⁷

Bu durum, İslam öncesi döneme kıyasla farklı zihinsel yapıların gelişmesiyle bağlantılı olabilir. Aynı zamanda, edebi ve eleştirel bilincin oluşması ve önceki

²³⁵ Hatem el-Sakr, "64 Seneten 'alâ Mukaddimeti Unsî el-Hâcc li-Dîvân 'Len': leyse fi'ş-Şi'ri mâ Huve Nihâ' iyyun.", *el-Kudsu'l-Arabîyyu*, (14 Eylül 2024).

²³⁶ Câbir Uşfûr, "Ma'nâu'l-Hadâseti fi'ş-Şi'ri'l-Mu'âsiri", *Mecelletu'l-Fusûl* (1984), 4/2.

²³⁷ Merâşide, "Adûnîs ve'l-Hadâsetu fi'n-Nakdi'l-Arabî", 102-121.

dönemlerden farklı görünen yeni bir edebi malzemenin ortaya çıkmasıyla da ilişkilidir. Bu değişimler, hem genel edebi zevki hem de özellikle eleştirel bakış açısını yeni eserlere yönelmeye teşvik etmiştir. Bu nedenle, eleştirmenler bu yeni edebi ürünleri inceleme gereği duymuş, bunları analiz etmeye ve görüş bildirmeye başlamışlardır. Zira bu yeni üretimler, onları kendi eleştirel araçlarını gözden geçirmeye ve dolayısıyla bakış açılarını değiştirmeye itmiştir.

Bu bağlamda, Amr b. Alâ tarafından dile getirilen şu söz daha iyi anlaşılabilir: “لَقَدْ حَسُنَ هَذَا الْمَوْلُودُ حَتَّى هَمَمْتُ أَنْ أَمَرَ صَبِيَانَنَا بِرَوَايَتِهِ” “*Bu yeni nesil şiir gerçekten güzel oldu, neredeyse çocuklarıma ezberletmeyi emredeceğim.*”²³⁸ Bu söz, onun içten içe bu yeni şiirlerin kalitesini fark ettiğini, ancak eskiye olan bağlılığı ve muhafazakâr eğilimi nedeniyle onları reddetmek zorunda kaldığını göstermektedir.

Amr b. Alâ’dan sonra, eski Arap eleştirmenleri modern şiire olan ilgilerini sürdürmüşlerdir. İbn Kuteybe, el-Muberrred ve el-Cahiz gibi isimler, bu yeni şiiri değerlendirirken farklı yaklaşımlar sergilemişlerdir. Kimi eleştirmenler ona sempatiyle yaklaşırken, kimileri daha temkinli bir duruş sergilemiştir. Zamanla, *eski-yeni* tartışması, Arap eleştirisinin en önemli meselelerinden biri haline gelmiştir.²³⁹

Araştırmacılar, Arap eleştirisinde ve şiirinde modernleşmenin başlangıcını yalnızca *kadim ile muhdes* (eski ve yeni) meselesinin ortaya çıkışıyla sınırlamazlar. Aynı zamanda, Arap şiirinde *tashih* (düzeltme, revizyon) fikrinin doğuşuyla da ilişkilendirirler.²⁴⁰

Bu süreçte, şair artık yalnızca doğuştan gelen yeteneğine ve sezgisine güvenmekle yetinmemiş, aynı zamanda ürettiği metni sürekli gözden geçirme gereği duymuştur. İşte modernleşmenin temel noktası burada ortaya çıkar: Metne düşünsel bir müdahale yapmak ve onu sürekli olarak yeniden üretmek. Bu yöntemi uygulayan şairlerin şiirleri, doğrudan ilham yoluyla oluşturulan, üzerinde yeniden düşünülmemeyen şiirlerden daha üstün bir nitelik kazanmıştır. Nitekim, o dönemde şiirlerin

²³⁸ İbn Raşık el-Kayrevâni, *el-Umde*, neşir: Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd (Kahire, 1934), 90.

²³⁹ Merâşide, “Adûnîs ve’l-Hadâsetu fi’n-Nakdi’l-Arabî.” s.105

²⁴⁰ Hasan Muhammed Mağlen, “et-Tevzîfu’l-Terâsî fi’ş- Şi’ri Adûnîs”, *Mecelletu Câmîati Tişrîn lil-Buhûsi ve’d-Dirâsâti’l-İlmiyyeti* 1/30 (2008), 73.

değerlendirildiği edebî panayırar ve eleştirel toplantılarda, bu iki tür şiir arasındaki farkı ayırt etmek mümkün olmuştur. Eleştirmenler ve dinleyiciler, tashih edilmiş ve edebi süzgeçten geçmiş bir şiirin, üzerinde yeniden çalışılmamış şiirden daha güçlü olduğunu hissetmişlerdir.²⁴¹ Bu eğilime birçok eski eleştirmen dikkat çekmiştir, ancak metinlerde meydana gelen *yenilenme* (tashih ve revizyon) sürecini doğrudan modernleşme kavramıyla ilişkilendirmemişlerdir. Bununla birlikte, bazıları bu süreci kabul etmiş ve hatta övmüştür.

Örneğin, el-Asma‘î şu gözlemi yapmıştır: “زُهَيْرٌ وَالنَّابِغَةُ مِنْ عِبِيدِ الشَّعْرِ” *Zuheyir ve Nâbiga şiirin köleleridir.*²⁴² Burada, onların şiirlerini titizlikle düzelttiklerini, üzerinde düşündüklerini ve sürekli olarak gözden geçirdiklerini kastetmiştir. Yani, bu şairler şiirlerini bir sanat eseri gibi işleyerek onun üzerinde çalışmaya devam etmişlerdir.

Muhdes (yenilikçi) ve *hadîs* (modern) gibi terimlerin, *şiir-i muhdes* (modern şiir) kavramı yaygınlaştıktan sonra kullanılmaya başlandığına dikkat çekilmektedir. Çoğu eleştirmen, bu sürecin özellikle Beşşar b. Burd (ö.167) ile başladığını kabul etmektedir. Adonis de, “*Beşşar b. Burd, Arap şiirinde duyarlılık değişiminin sanatsal düzeyde ilk temsilcisidir.*” diyerek bu dönüşümün onunla başladığını belirtir.²⁴³

Modern Arap eleştirmenleri arasında, şiirsel modernitenin Beşşar b. Burd ile başladığı konusunda genel bir fikir birliği bulunmaktadır. Bu tarihsel belirleme büyük ölçüde doğru kabul edilse de Adonis, modernitenin belirli bir dönemle sınırlandırılmasına her zaman bağlı kalmamaktadır.

Adonis’in Arap eleştirel mirası aracılığıyla modernite meselesini ele alması, oldukça hassas bir dönemde gerçekleşmiştir. Bu dönemde, Arap dünyasında gelenek (miras) meselesi büyük bir güçle tartışılmaya başlanmış ve eleştirmenler bu konuyu farklı perspektiflerden ele almışlardır. Ancak, bu tartışmalar genellikle ideolojik ve otoriter bir çerçevede yürütülmüştür.²⁴⁴

²⁴¹ Merâşide, “Adûnîs ve’l-Hadâsetu fi’n-Nakdi’l-Arabî.” s.105

²⁴² el-Kayrevânî, *el-Umde*, 1/133.

²⁴³ Adûnîs, *es-Sabit ve’l-Mutehavvil*, 9.

²⁴⁴ Bedir, “Hadâsetu’l-Mevrûsu inde Adûnîs”, 10-19.

Adonis, 1974 ile 1978 yılları arasında yayımlanan *es-Sâbit ve 'l-Mutehavvil* adlı eserinde, geleneğin modern Arap yaşamında katılmış ve verimsiz bir biçimde varlığını sürdürmesini eleştirmiştir. Ona göre bu gelenek, yaratıcı ve kendine güvenen modern tutumları ve yöntemleri engellemektedir. Özellikle, Arap siyasi ve edebi söylemlerinin, geçmişin hareketli ve değişken yapısından kopuk olan gelenekçi tutumlarla şekillendiğini ileri sürmüştür. Bu çalışmaları, 1984 yılında Collège de France'da verdiği derslerde mükemmel bir şekilde özetlenmiş ve sonrasında Arap Poetikasına Giriş olarak yayımlanan Arap Poetikası adlı bildiriye dönüşmüştür.²⁴⁵ Onun modernite anlayışı, sadece teorik değil, aynı zamanda şiirsel bir deneyimle beslenmiştir. Bu yüzden, Adonis'in gelenek ve moderniteye yönelik eleştirileri, ideolojik bir dogmadan ziyade, şiirsel ve eleştirel bir vizyonun ürünü olarak değerlendirilmiştir.

Adonis'in *eski ve yeni* arasındaki dönüşümü ele aldığı *es-Sâbit ve 'l-Mutahavvil* adlı tezine Peder Paul Nouya tarafından yazılan önsöz, üzerinde düşünülmesi gereken önemli soruları gündeme getirmektedir. Çünkü burada Adonis'in moderniteye dair referansları da ortaya çıkmaktadır. Bu önsöz, oryantalist bir zihniyetle yazıldığı için, bazı yönleriyle oldukça tartışmalıdır.

Nouya'nın Adonis'in düşüncesiyle kurduğu entelektüel bağ, bu çalışmanın yalnızca akademik bir çaba olmadığını, aynı zamanda belirli bir ideolojik projenin gerçekleştirilmesi yönünde bir adım olduğunu düşündürmektedir. Bu tür hayali projeler felsefe ve İslam çalışmaları alanında uzmanlaşmış bir oryantalist için önemli bir misyonu ifade edebilir. Çünkü Arap kültürel mirasını incelemek ve dönüştürmek, Arap zihniyetinin temel yapısını anlamak ve belki de değiştirmek amacıyla yapılan çalışmalara zemin hazırlayabilir. Bunun ötesinde, Nouya'nın bu projeye verdiği destek, Arap dünyasının entelektüel altyapısının belirli bir yönelime girmesine katkıda bulunabilecek bir çaba olarak da değerlendirilebilir.²⁴⁶

Eğer bu projeye bir Arap edebi mirasını keşfetme yolculuğu olarak bakacak olunursa, Nouya bu hayalin Adonis tarafından gerçekleştirildiğini hissetmiştir. Bu

²⁴⁵ Alshaer, "Adonis (1930-)"

²⁴⁶ Merâşide, "Adûnîs ve 'l- Hadâsetu fi'n-Nakdi'l- Arabî.", 105, 106.

noktada, projenin yalnızca akademik bir girişim değil, aynı zamanda kültürel ve ideolojik bir açılım olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle Adonis'in hem şair olması hem de geniş bir entelektüel bilgiye sahip olması, bu projeyi gerçeğe dönüştüren önemli etkenler arasındadır. Bu yüzden Paul Nouya, Adonis'e şu sözleri söylemiştir:

“إِنَّكَ سَتَحَقِّقُ خُلْمًا حَلْمَتْهُ فِي شَبَابِي مَرَّتَيْنِ” “Gençliğimde iki kez kurduğum bir hayali sen gerçekleştireceksin.”²⁴⁷ Buradan hareketle Adonis'in projesi, yalnızca bir akademik çalışma olmanın ötesinde, oryantalist bakış açısının Arap mirasına yönelik uzun vadeli bir keşif ve müdahale sürecinin bir parçası olarak değerlendirilebilir.

Nouya'nın, Batı ve Arap şiirleri arasında paralellikler kurmaya olan ilgisi, Adonis'in düşünsel gelişimine de yansımıştır. O da, Batı şiirinde gördüğü “saf şiir” kavramının Arap şiirinde karşılığı olup olmadığını araştırarak onu geliştirmeye çalışmıştır. Adonis, Mallarmé ve Valéry gibi şairlerin şiir anlayışını “iyi şiirin ölçütü” olarak kabul etmiş ve bu tür şiiri örnek alınması gereken bir model olarak görmüştür. Bunun sonucunda Adonis, Batı şiirinin bu yönelimini benimseyerek Arap şiirini dönüştürmeye çalışan isimlerden biri haline gelmiştir.

Adonis'in araştırma yaklaşımı ve metodolojisi, onun mirasa ve moderniteye dair geliştirdiği bakış açısını anlamak için kritik bir konu haline gelmektedir. Adonis'in modernite anlayışı, erken dönem yazılarından itibaren, özellikle Mecelletu's-Şi'r eleştirel ve şiirsel çalışmalarıyla dikkat çekmiştir.

Onun katkıları, geleneksel yaklaşımlardan belirgin şekilde farklıdır ve bu yüzden birçok eleştirmenin ilgisini çekmiştir. Eleştirileri, Mecelletu's-Şi'r sonraki dönemde daha bilinçli ve derinlikli bir üsluba kavuşmuştur.

“لَقَدْ مَتَلَّتْ فِتْرَةَ مَا بَعْدَ «شِعْر» بِرَأْيِ عَدَدٍ مِنَ الدَّارِسِينَ تَغْيِيرًا جَوْهَرِيًّا فِي فِكْرِ أَدُونِيسَ.”

“Birçok araştırmacıya göre, Şiir dergisi sonrası dönem, Adonis'in düşünce yapısında köklü bir değişim yaratmıştır.”²⁴⁸

²⁴⁷ Adûnîs, *es-Sabit ve'l-Mutehavvil*, 9.

²⁴⁸ Adûnîs, *Mukaddime li 'ş-Şi'ri'l-Arabî*, 41.

Adonis'in Arap eleştirel mirası aracılığıyla modernite meselesini ele alması, oldukça hassas bir dönemde gerçekleşmiştir. Bu dönemde, Arap dünyasında gelenek (miras) meselesi büyük bir güçle tartışılmaya başlanmış ve eleştirmenler bu konuyu farklı perspektiflerden ele almışlardır. Ancak, bu tartışmalar genellikle ideolojik ve otoriter bir çerçevede yürütülmüştür. Bazı eleştirmenler, geleneksel mirası savunarak ona sıkı sıkıya bağlı kalmışlardır. Bu grubun temel motivasyonu, İslami inançlarının geleneksel mirasa sadakati bir dini zorunluluk olarak görmesidir. Viktor Sahâb, "*Darûratu't-Turâs*" adlı kitabında bu görüşü benimsemiş, İslami mirasın savunusunu yapmıştır. Sahâb'ın yaklaşımı, dengeleyici veya uzlaştırıcı bir tavır sergilemeye çalışsa da, esasında İslami bir söyleme dayanmaktadır.²⁴⁹

Diğer bir grup ise, geleneğe farklı bir perspektiften bakmıştır. Onlara göre modern düşüncenin gereklilikleri, geleneğin yeniden yorumlanmasını ve çağdaş gelişmelere uyarlanmasını zorunlu kılmaktadır. Bu bakış açısının en belirgin örneklerinden biri, Muhammed Âbid el-Câbirî'nin "*Binyetu'l-'akli'l-'Arabi*" (*Arap Zihninin Yapısı*) adlı kitabıdır. el-Cabiri'nin mirasa bakış açısı, özellikle onu ele alış biçimi açısından büyük tartışmalara yol açmıştır. Bu iki yaklaşım, Arap dünyasında miras ve modernite arasındaki gerilimi açıkça gözler önüne sermektedir. Adonis'in konumlandığı yer ise bu iki yaklaşımı hem eleştiren hem de yeniden değerlendiren bir noktadadır.²⁵⁰

Adonis, Arap şiirsel, eleştirel ve düşünsel mirasını yeni bir yöntemle inceleyen öncü araştırmacılardan biri olarak öne çıkmaktadır. Adonis'in çalışmaları, eleştirel zeminde daha dengeli ve başarılı görülmektedir. Çünkü o, yalnızca akademik bir araştırmacı değil, aynı zamanda derin bir şiirsel ve eleştirel geçmişe sahip bir aydındır. Adonis'in fikirlerini değerlendirirken, batı kaynaklarının tamamen göz ardı edilemeyeceği, hatta onun düşüncesini Fransız şiir geleneği üzerinden şekillendirdiği unutulmamalıdır. Kendisi de bu gerçeği açıkça dile getirmiştir:

²⁴⁹ Viktor Sahâb, *Darûratu't-Turâs* (Beyrut: Dâru'l-İlmi lil-Melâyin, 1984), 90-100.

²⁵⁰ Muhammed Âbid Câbirî, "*Binyetu'l-'Akli'l-'Arabi*", (Beyrut: Merkezi Dirâsâti'l-Vahdeti'l-Arabiyye, 2001).

لَا أَظُنُّ أَحَدًا يُمَكِّنُ أَنْ يَقُولَ إِنَّ رَيْنِيَهَ شَارَ، مَثَلًا، أَوْ سَانَ جُونِ بِيرِيسَ، أَوْ مِيثُو، أَوْ جُوفَ، أَوْ يُونَجَ، أَوْ بَرِيثُونَ، أَوْ يُونْفُوا، أَوْ دُبُوبُوشِيَهَ، أَكْثَرَ حَدَاثَةً مِنْ هِيرَاقْلِيْطِسَ، أَوْ نِيْتَشِيَهَ، أَوْ هُولْدِرْلِينَ، أَوْ غُوتِهَ، أَوْ رَامْبُو، أَوْ بُوْدَلِيرَ، أَوْ مَالَارْمِيَهَ، أَوْ لُوْتْرِيَامُونَ، إِلَّا بِالْمَعْنَى الزَّمْنِيَّ، وَهَذَا الَّذِي أَقُولُهُ فِيْمَا يَتَعَلَّقُ بِالْكِتَابَةِ الشَّعْرِيَّةِ الْفَرَنْسِيَّةِ، وَأَقُولُهُ قَصْدِيًّا لِأَنَّ هَذِهِ الْكِتَابَةَ هِيَ مَرْجِعِيَّتُنَا الْحَدَاثِيَّةُ الْأُولَى، وَهَذَا يَنْطَبِقُ تَمَامًا عَلَى الْكِتَابَةِ الشَّعْرِيَّةِ الْعَرَبِيَّةِ، فَلَيْسَ أَبُو نُوَّاسٍ، أَوْ أَبُو تَمَّامٍ أَكْثَرَ حَدَاثَةً مِنْ جُلْجَامِشَ أَوْ أَمْرُو الْقَيْسِ إِلَّا بِالْمَعْنَى الزَّمْنِيَّ

“Hiç kimsenin, örneğin René Char, Saint-John Perse, Michaux, Jouve, Jung, Breton, Bonnefoy ya da Dubouché'nin — Herakleitos, Nietzsche, Hölderlin, Goethe, Rimbaud, Baudelaire, Mallarmé ya da Lautréamont'tan daha modern olduğunu söyleyebileceğini sanmıyorum; bu yalnızca zaman bakımından geçerli olabilir. Bu söylediklerim Fransız şiir yazını bağlamındadır ve bunu özellikle vurguluyorum, çünkü bu yazın biçimi bizim modernlik anlayışımızın ilk referansıdır. Aynı durum Arap şiir yazını için de geçerlidir: Ne Ebu Nüvâs ne de Ebu Temmam, sadece zamansal anlamda Gilgamiş'tan ya da İmru' u'l-Kays'tan daha modern sayılabilir.”²⁵¹

Adonis, “Divânu'n-Nesri'l-Arabiyye” eserinde şiirin özgürleşmesini vurgulayarak geleneksel formların yıkılması gerektiğini savunmuştur. Bu yaklaşım, onun genel şiir felsefesiyle örtüşmektedir. Şiir, durağanlığa karşı dinamik, kurallara karşı başkaldıran bir ürün olmalıdır.²⁵² Nitekim Adonis'in, *Ağâni Mihyar ed-Dimeşk* eserindeki *Lugatu'l-Hatiy*'eti başlıklı şiirinde “*Ehraku Mîrâsî*” ifadesinde kastettiği, şiiri kısırlaştırdığını düşündüğü geleneksel mirastır. Adonis'in gayesi dinsel, politik ve kurumsal dogmalarla örülmüş geleneksel şiir anlayışını yıkıp yeni bir şiir anlayışıyla inşa etmektir. Bu anlamda düzyazı şiir, bir ‘*şiirsel anarşi*’ değil, bilakis şiirin özüne dönüş projesidir. Şiiri, kendi asıl gücüne yani dilsel yaratıcılığına kavuşturmak.²⁵³

Adonis'in neredeyse metafiziksel bir inançla bağlı olduğu şiir anlayışı, yirmiden fazla şiir ve eleştirel eserinde açıkça görülmektedir. Bu eserler, hem Arap geleneğiyle hem de genel olarak şiirle derin bir etkileşim içindedir. Olağanüstü

²⁵¹ Merâşide, “Adûnîs ve'l-Hadâsetu Fî'n-Nakdi'l-Arabî.”, 110.

²⁵² Adûnîs, *Divânu'n-Nesri'l-Arabî* (Dımaşk: Dâru't-Tekvîn, 2012),15.

²⁵³ Adunîs, *Ağâni Mihyâri'd-Dimeşkî*, 56.

entelektüel yolculuğu, şiirsel moderniteyi Arap yaşamına kazandırmayı amaçlamıştır.²⁵⁴

Adonis, özellikle gelenek konusunda yeterli eğitime sahip olmayanlar için kafa karıştırıcı görünen güçlü bir dilsel yaratıcılıkla düşünmeyi kışkırtmaktadır. Edward Said, onun hakkında şöyle yazmıştır: “Neredeyse tek başına, yalnızca geçmişe saplanıp kalmış değil, aynı zamanda o geçmişin katı ve otoriter yeniden okunmasına mahkûm olmuş, donmuş ve geleneklere sıkı sıkıya bağlı Arap-İslam mirasının devamlılığına meydan okuyor.”²⁵⁵

Adonis’in şiirleri, insanın kendi kaderini şekillendirme itmi’nânını onaylamaktadır buna karşın her türlü otoriteye karşı bir başkaldırıyı da gerçekleştirmektedir. Özellikle, dinin belirlediği buyrukların yerine, iyiliğin ve kötülüğün ötesine geçen seküler insan eylemlerini savunmaktadır. Modernist düşünceyi benimseyen ve yücelten bu tür şiirler, insan iradesini değişimin ve sonsuz yaratıcılığın taşıyıcısı olarak görmektedir. Ne ilahi kökenli ne de siyasi bir otoritenin sabit kavramları şairi sınırlayabilir; çünkü şairin varoluşunun özü, isyan, yaratıcılık ve sorgulamadır.

Bu görüşler göz önünde bulundurulduğunda, Adonis’in analizlerinde apolitik olduğu öne sürülebilir. Ancak, onu mevcut gerçeklikleri ve zorunluluklarını göz ardı eden bir ideal vizyonu savunuyor olarak görmek daha doğru olur. Değişimin, devrimlerle hızlandırılrsa bile genellikle kademeli olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir.

Bunun yanı sıra, onun şiiri, algılanabilir estetik bütünlük ve uyumu aşan, kendi içine kapalı ve hermetik referanslarla şekillenen bir katılığa eğilim gösterir. Arap edebiyat sahnesindeki diğer büyük şairler, özellikle Filistinli şair Mahmud Derviş (1942-2008), şiirin bu dünyaya ait olabileceğini ve olması gerektiğini göstermiştir. Şiir, en geniş anlamıyla yeryüzüne bağlıdır ve onu güçlü ve yankı uyandıran değerlere sahip kılan, lirik bir vücut bulma ve açığa çıkarma kapasitesidir.

²⁵⁴ Adunîs, *Ağânî Mihyâri’ d-Dimeşkî*, 61.

²⁵⁵ Edward W. Said, *Culture and Imperialism* (New York: Random House US, 1994), 379.

Buna rağmen, Adonis'in moderniteyi kültürel özgürlük aracılığıyla ele alan kapsayıcı bakışı ve bu modernitenin dayandığı gelenekleri derinlemesine kavrayışı, onun şiirine yalnızca benzersiz bir tat katmakla kalmamış, aynı zamanda derin bir estetik etki de kazandırmıştır.

2.7. Adonis'in Şiirlerinde Sembolizm/ Tema/ İmge

Adonis'in şiirleri, gerek açıkça gerekse imgesel düzeyde, sürgün, göç, yabancılık, parçalanma temalarını yoğun biçimde konu edinip; şairin şahsi sürgün hikâyesini evrensel bir insanlık dramı olarak işlemiştir. Eleştirmenler bu nedenle Adonis'in şiir kitaplarını bir bütün olarak "sürgün şiirleri" olarak adlandırmışlardır.

Adonis'in yaklaşımında imgeler, geleneksel şiirde olduğu gibi anlamları açıklığa kavuşturmak ve düşünceleri somutlaştırmak amacıyla benzer unsurlar arasında kurulan ilişkilerden ibaret değildir. Bunun yerine, beklenmedik unsurlar arasında özgün bağlar kurarak imgeyi daha soyut ve çağrışıma açık hale getirmiştir. Bu yaklaşım, şiirinde bilinçli bir şekilde belirsizliğe yer vermesine ve geniş anlam katmanları oluşturmasına olanak tanımıştır.²⁵⁶

Şairin şiirlerinde sıkça kullandığı "yolculuk", "deniz", "rüzgâr" imgeleri aidiyet duygusunun kırılmasını, sürekli bir arayış ve göç halini simgeler. Örneğin bir şiirinde "rüzgârın omuzlarında ağlayan bir çocuk" metaforuyla, köksüzlüğün getirdiği hüznü ve masumiyeti bir arada betimler. Bu tür semboller, Adonis'in sürrealist üslubuyla birleşerek sürgün deneyiminin içsel boyutunu edebî bir dile dönüştürür.

Adonis'in eserlerindeki bütün bu gerçek ve mecazi kavramsal imgeler, "terimlerin aktarımı" konusunda tarihî bağlamın önemini ortaya koymaktadır. Bu terimlerin bir kısmı hakiki anlamlarıyla, bir kısmı da mecazi anlamlarıyla kullanılmıştır. Bu bağlamda öne çıkan kavramların tamamı, Arap kültüründeki terim

²⁵⁶ Cevdet, "Adûnîs: Hacîsu'l-Bahsi ve't-Te'vîli, et-Ta'bir ani'l-Hadâseti Şi'ran ve Nesran".

aktarımının hem gerçek hem de metaforik yönüyle tarihî bir zeminde gerçekleştiğini göstermektedir.²⁵⁷

Adonis'in eserlerindeki bu kavramların bir araya gelişi rastlantısal değildir; aksine şairin eserlerinde tarihî söylemler iç içe geçerek organik bir birlik oluşturmuştur. Bu kavramlar, farklı görünen söylemler arasında bağlantılar kurarak Arap eleştirel söylemine bir süreklilik kazandırmaktadır. Böylece terimlerin yabancı kültürden Arap kültürüne aktarımı, gerçek anlamıyla da mecazî anlamıyla da ele alındığında, geniş bir medenî bağlamdan kopuk değildir ve bu durum, Arap kültüründeki modern eleştirel terminoloji açısından büyük önem taşımaktadır.²⁵⁸

İşte bu sembolik imgeler, terimlerin kaynağı ve temel referansları olarak kabul edilir. Çünkü bu imgeler, başta Batı'dan aktarılan terimler olmak üzere çeşitli kavramların ortaya çıkmasına kaynaklık eder. Aynı zamanda çağdaş Arap eleştirel terminolojisinin oluşumunda da temel rol oynar.

Araplar için tarihî bir sembol olan '*Napolyon'un topları*' imgesi, askerî savaş ve kültürel savaş anlamlarıyla iç içe geçmiş bir simge hâline gelmiştir. *Napolyon'un topları* simgesi, tarihî bilinçlenmenin yanı sıra, askerî ve kültürel egemenlik arasındaki bağlantıyı temsil eden merkezi bir sembole dönüşür Adonis bu durumu şöyle ifade eder:

" الْمَشْهُدُ الَّذِي يَهْمِينُ عَلَى مَسْرَحِ حَيَاتِنَا هُوَ الْحَرْبُ: حَرْبٌ عَسْكَرِيَّةٌ وَحَرْبٌ ثَقَافِيَّةٌ "

'*Hayatımızın sahnesinde egemen olan temel görüntü savaştır: Askerî savaş ve kültürel savaş.*'²⁵⁹

Batının Araplara karşı yürüttüğü askerî savaş, tarihsel ve medeniyet bağlamları söz konusu olduğunda, kendi başına önemli olmaktan ziyade, bu savaşın medenî anlamda taşıdığı göndermeler açısından önem taşır; ki bu göndermeler, genel kültürel

²⁵⁷ İyad Bumizrâk, "Siyâkâtu'n-Nakleti'l-Mustalahiyye ve Suveruhâ'r-Ramziyye fi Kitâbâti Adûnis ve Câbir Asfûr", *el-Munazzametu'l-Arabîyyeti li't-Tercemeti* 6/22 (Haziran 2015), 113.

²⁵⁸ Bumizrâk, "Siyâkâtu'n-Nakleti'l-Mustalahiyye ve Suveruhâ'r-Ramziyye fi Kitâbâti Adûnis ve Câbir Asfûr", 114.

²⁵⁹ Bumizrâk, "Siyâkâtu'n-Nakleti'l-Mustalahiyye ve Suveruhâ'r-Ramziyye fi Kitâbâti Adûnis ve Câbir Asfûr", 115.

alanı ve özellikle eleştirel düşüncüyü etkileyecektir. Bu anlamda en önemli gösterge, Batının askerî, ekonomik, bilimsel ve teknolojik açıdan üstünlüğünün ve ileriliğinin ortaya konmasıdır. Buna karşılık, Arapların geri kalmışlığı ve kültürel çöküşü gözler önüne serilir. Napolyon'un topraklarının; yani Batının Araplara karşı yürüttüğü askerî savaşın simgesel örneğinin, Batının çeşitli alanlardaki üstünlüğünü kabul ettirme konusundaki etkisi, Avrupalı tüccarların ve elçilerin yaptıklarından çok daha derin olmuştur.²⁶⁰

Adonis eserlerindeki askerî savaş imgelerinin, simgesel değerlerinin vurgulanmasının özel bir önemi vardır. Klasikleşmiş olan imgeler veya semboller, bazen daha modern imgeler ve sembollerle yer değiştirmiştir ki bunlar, Arap-Batı ilişkilerinin tarihî bağlamının sürekliliğini ortaya koymaktadır. Buna örnek olarak metinlerde kullanılan bombalar, füzeler ve bombardıman uçakları imgeleri verilebilir. Bu yeni imgeler, Araplar ve Batı arasındaki tarihsel etkileşimin sürekliliğini ortaya koymaktadır. Örneğin, bombalar ve füze rampaları gibi imgeler Adonis'in metinlerinde sık sık karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca şairin eserlerinde Mısır'ın yerini zamanla Filistin ve Irak gibi diğer Arap ülkeleri almıştır. Bu yeni alt imgeler, doğrudan Araplar ile Batı arasındaki askerî çatışmalara ve Batı'nın hegemonyasına, sömürgeci tutumuna, buna karşılık Arapların zayıflık ve bağımlılıklarına işaret etmektedir.²⁶¹

Batı, bu üstünlüğünü başkalarını sömürmek ve onları kendisine bağımlı kılmak için kullanmıştır. Böylece Adonis'in eserlerinde, Batı'nın askerî, ekonomik, bilimsel, teknolojik ve kültürel üstünlüğünü kötüye kullandığını gösteren pek çok kavram yaygınlaşmıştır. Bunlardan bazıları: Hegemonya, vahşet, emperyalizm, emperyalist saldırganlık, vahşilik, sapma, baskı, yozlaşma vb. kavramlardır. Bu kavramlar, Batı'nın askerî, ekonomik ve kültürel üstünlüğünü kötüye kullanımını temsil eder ve Arapların maruz kaldığı tarihî baskı ve sömürüyü eleştirel şekilde ifade etmek üzere kullanmıştır.²⁶²

²⁶⁰ Adûnîs, *el-Muhîtu 'l-Esved* (Beyrut: Dâru's-Sâkî, 2005), 191.

²⁶¹ Adûnîs, *el-Muhîtu 'l-Esved* (Beyrut: Dâru's-Sâkî, 2005), 165, 166.

²⁶² Adûnîs, *el-Muhîtu 'l-Esved*, 163.

Ayna kavramı, Adonis'in eserlerinde dikkat çekici şekilde yoğun kullanılmıştır. Her ne kadar Adonis'in kültürel veya eleştirel yazılarında *ayna* terimini içeren kitap veya makale başlıklarına sık rastlanmasa da, onun "*el-Mesrah ve'l-Merâyâ*" (*Tiyatro ve Aynalar*) isimli şiir kitabında bu kavram şiir başlıklarında çarpıcı biçimde yoğunlaşmaktadır. Bu durum, *ayna* sembolünün Adonis'in çeşitli metinlerinde ve farklı bağlamlarda sıklıkla kullanılmış olmasını engellemez.²⁶³

Adonis, bireyle şehir arasında kurulan ilişkinin yansıtıcı görevini yapan ayna ile, kendisiyle Beyrut arasındaki bağı şu şekilde ifade etmiştir.

"بَيْرُوتُ مَدِينَةٌ لَا أَرَى نَفْسِي بِصِحَّتِهَا الْكَامِلَةَ، إِلَّا فِيهَا عِنْدَمَا أَمْرَأَى فِي مَرَايَا الْعَالَمِ "

"*Beyrut öyle bir şehir ki, ben ancak oradayken kendimi tamamen sağlıklı hissediyorum, dünyaya ayna tutarken kendimi onda görebiliyorum.*"²⁶⁴

Bazen bu yansıma ilişkisinde benlik ile görüntü yer değiştirir: Benlik, yansıtıcı olan değil, yansıtılan olur; şehir ise gören, algılayan konumuna geçer. Adonis şöyle der:

"كَلَّمَا نَهَضْتُ، صَبَاحًا، وَنَظَرْتُ فِي الْمِرْآةِ، أَسْأَلُهَا (بَيْرُوتَ) عَبْرَ وَجْهِ: كَيْفَ أَنْتِ؟ كَيْفَ أَصْبَحْتِ؟
وَمَاذَا سَتَفْعَلِينَ الْيَوْمَ؟"

"*Her sabah uyandıgımda aynaya bakar, yüzüm aracılığıyla ona (Beyrut'a) sorarım: Nasılsın? Ne hale geldin? Bugün ne yapacaksın?*"²⁶⁵

Adonis, *Mavi Balinanın Müziği* adlı kitabının ilk bölümünde *köprü* (الجسر) ile *peçe* (الحجاب) arasında bir karşılaştırma yapar. Bu iki sembolik imge birbirine zıttır ve her biri diğeri tam tersi anlamlara gönderme yapar.²⁶⁶

Adonis'e göre *peçe* (*hicab*), sembol olarak şu olumsuz anlamları içerir: gizleme, kişinin gelişimini engelleme, sabitlik (durağanlık), yalnızlık, kopukluk, tecrit,

²⁶³ Muhammed Mağlen, "et-Tevzîfu'l-Terâsî fi'ş-Şi'ri Adûnîs", 80.

²⁶⁴ Adûnîs, *el-Muhîtu'l-Esved*, 308.

²⁶⁵ Adûnîs, *el-Muhîtu'l-Esved*, 308.

²⁶⁶ Adûnîs, *Mûsîka'l-Hûti'l-Ezrak* (el-Huviyye, el-Kitâbe, el-Unf) (Beyrut: Dâru'l-Âdâb, 2002), 255.

izolasyon, engelleme, örtme, çarpıtma vs.'dir. Bu anlamlar, Adonis'in *el-Muhîtu'l-Esved* kitabındaki iki makalesinde özellikle açıkça ortaya konulmuştur:

- *Başta Bir Peçe mi?*
- *Kafada Bir Peçe mi?*

Buradaki sembol, insanın gelişimine engel teşkil eden tüm olumsuz kavramları barındırmaktadır.²⁶⁷

Bu bağlamda peçe, durağanlığı, yalnızlığı ve kopukluğu ifade ederken; karşıtı olan köprü ise bağ kurmayı, iletişimi ve hareketliliği temsil etmektedir. Bu nedenle Adonis'in eserlerinde sıkça kullandığı “peçe” ve “köprü” sembolleri, birbiriyle zıtlaşan kavramsal dünyaları temsil etmektedir.²⁶⁸

Adonis için “*yolculuk*” kavramı, sadece mekânda ya da dilde gerçekleşen, *ötekini tanıma (batı)* ve onun bilimlerinden yararlanma amacı güden bir hareketi ifade etmemektedir. Bu kavram, çok daha derin bir anlama kavuşarak, ötekini üstün bir örnek ya da mutlak model olarak değil, kendini tamamlayan bir unsur olarak gören ve bireyi evrensel insanlık kültürüne dâhil etme arzusunu temsil eden bir anlayışı ifade eder. Bu, çağdaş bir bakış açısıdır. *Ötekini (batıyı)* etkileyici ve egemen bir güç olarak değil, eşit düzeyde, etkileşime açık bir muhatap olarak görür. Adonis'in ifadesiyle, “*öteki*”, varoluş nehrinin karşı kıyısıdır; benliğin diğer yarısı ve kimliğin bir parçasıdır.²⁶⁹

Zaman kavramı Adonis'in şiir felsefesinde merkezi bir rol oynar. Zaman, var olmuş olanı ve mevcut olanı keşfetmeyi sağlayan bir unsurdur ve çözülemeyen sabit paradigmalara sınırlı değildir. Adonis, belirsiz ve kimi zaman yüce dönüşlerin ve imgesel gösterişlerin ustasıdır.²⁷⁰

²⁶⁷ Adûnîs, *el-Muhîtu'l-Esved*, 83.

²⁶⁸ Adûnîs, *Mûsîka'l-Hûti'l-Ezrak* (el-Huviyye, el-Kitâbe, el-Unf), 258.

²⁶⁹ Adûnîs, *Mûsîka'l-Hûti'l-Ezrak* (el-Huviyye, el-Kitâbe, el-Unf), 263, 278.

²⁷⁰ Âişe Lağbâdliyyet, “Tecelliyât-u Ustûratu Adûnîs fi Şi'r Ali Ahmed Said, Kasîdetu “Tertîletu'l-Baas Enmûzecen”, *Câmiatu Bâcî Muhtâr/ Anâbat* 9 (2017), 89-90.

Sonuç itibariyle Adonis, şiirlerinde pek çok imgenin ve sembolün ifade etmek istediği şeyi şiirlerinde büyük bir ustalıklarla kullanarak sembolik şairlerin ustası konumuna erişmiştir.

2.8. Adonis'in Şiirlerinde Mitolojinin Metafor ve Sembollerle İşlevselleşmesi

Adonis'in eserlerinde mitolojik unsurlar oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Şiirlerinde ve denemelerinde mitolojik cümleleri için hem klasik Grek-Romen mitolojisinden hem de Mezopotamya ve Arap mitolojisinden faydalanmıştır. Adonis, mitolojiyi yalnızca bir üslup- biçim- şekil kaynağı olarak kullanmamış, aynı zamanda mitolojik öğeleri yeniden yorumlayarak modern şiir anlayışı içinde teşbih ve semboller aracılığıyla canlı hale getirmiştir. Aşağıda Adonis'in şiirlerinde öne çıkan mitolojik unsurlar kısaca incelenecektir.

– Yunan ve Roma Mitolojisi

Adonis'in şiirlerinde Yunan mitolojisinin izleri belirgin bir şekilde hissedilir. En sık başvurduğu figürler ise;

• Adonis Figürü

Şair, kendisine “Adonis” lakabını seçerken Yunan mitolojisindeki Adonis karakterinden etkilenmiştir. Yunan mitolojisinde Adonis, güzelliğiyle bilinen ve Afrodit'in aşık olduğu bir ölümlüdür. Adonis, av sırasında bir yaban domuzu tarafından öldürülür ve bu olay doğanın döngüsellığı ile ilişkilendirilir; Afrodit'in gözyaşlarının düştüğü yerden anemon çiçekleri biter. Şair, Adonis figürünü şiirlerinde hem kendisiyle hem de Arap toplumunun kırılma yapısıyla özdeşleştirmiştir.²⁷¹

• Prometheus ve Ateş Metaforu

Adonis, Prometheus mitini modern bir şekilde ele alarak şiirlerinde özgürlük ve başkaldırı temalarıyla ilişkilendirmiştir. Prometheus'un tanrılardan ateşi çalıp

²⁷¹ Latîfe İbrahim Berham- Muhammed Hasan Mustafâ, "er-Rumûzu'l-Cesediyye'l- Mukaddese ve'l-Vezâifu'ş-Şebekiyye fî Mecmûa "Evvelu'l-Cesed Âhiri'l-Bahr" li-Adûnîs", *Mecelletu Câmiati Tişrîn lil-Buhûsi ve'd-Dirâsâti* 4/42 (2020), 198-200.

insanlara vermesi, onun isyanının ve cezalandırılmasının bir sembolüdür. Adonis'in şiirlerinde de Prometheus figürü, devrimci ve aydınlanmacı bir şairin, yani kendisinin, imgesine dönüşmüştür.²⁷²

- Dionysos ve Kaos-Özgürlük Teması

Dionysos mitolojisi, Adonis'in şiirlerinde kaos, özgürlük, şenlik ve yıkıcı dönüşüm unsurlarını temsil etmektedir.²⁷³

- Oedipus ve Kadercilik Eleştirisi

Adonis, Oedipus mitini, Doğu toplumlarının geleneklerine boyun eğmesini ve değişime kapalı oluşunu eleştirmek için kullanmıştır. Oedipus'un kendi kaderine mahkum oluşu, Arap toplumunun dogmatik düşünce kalıplarına sıkışmasını simgelemektedir.²⁷⁴

- Mezopotamya ve Doğu Mitolojisi

Adonis'in şiirlerinde Mezopotamya ve Arap mitolojisinden gelen figürler de yer alır.

- İnanna - İştâr - Afrodit Bağlantısı

Mezopotamya mitolojisinde İnanna (Sümer mitolojisi) ve İştâr (Akat-Babil mitolojisi), aşk ve savaş tanrıçalarıdır.²⁷⁵ Bu figürler, Afrodit ile benzer özellikler taşıyor ve Adonis'in şiirlerinde, değişimin ve doğanın bir döngü içinde oluşunun sembolü olarak anlaşılmaktadır.²⁷⁶

- Gılgamış Destanı ve Ölümsüzlük Arayışı

²⁷² Hâdî Rıdvân - Seyyid Hasan Aryadost, "Tecellî Kuknûsi dar İş'âr Adûnis", Adâb el- Arabî 4/3 (Kasım 2011), 120-130.

²⁷³ Rıdvân - Aryadost, "Tecellî Kuknûsi dar İş'âr Adûnis", 120-130.

²⁷⁴ Muhammed Mağlen, "et- Tevzîfu't-Terâsi fi'ş-Şi'ri Adûnis", 80-85.

²⁷⁵ Rıdvân - Aryadost, "Tecellî Kuknûsi dar İş'âr Adûnis", 120-130.

²⁷⁶ Yûsuf Hâmid Câbir - Nûr Faysal Mahlûf, "Kırâe fi'l-Atbât en-Nasiyye li-Dîvân Adûnis "Evvêlu'l-Cesed Âhiru'l-Bahr", *Mecelletu Câmiati Tişrîn li'l-Buhûsi ve'd-Dirâsâti'l-İlmiyyeti- Silsiletu'l-Âdâbi ve'l-Ulûmi'l-İnsâniyyeti* 3/42 (2020), 378- 380.

Adonis'in eserlerinde Gılgamış mitine göndermeler bulunmaktadır. Gılgamış, dostu Enkidu'nun ölümünden sonra ölümsüzlüğü aramak için uzun bir yolculuğa çıkmış, fakat sonunda bunu başaramamıştır. Adonis, bu miti modern bağlamda yorumlayarak insanın ölümsüzlük ve anlam arayışını işlemiştir.²⁷⁷

- Zümrüdüanka (Anka Kuşu) ve Yeniden Doğuş Teması

Anka kuşu, Adonis'in şiirlerinde en önemli metaforlardan biridir. Kendi küllerinden doğan Anka, sürekli bir yeniden yaratım ve dönüşüm sürecini simgelemektedir.²⁷⁸ Adonis, Anka'yı özellikle Arap toplumunun küllerinden doğmasını temsili olarak şiirlerinde işlemiştir.²⁷⁹

- İslami ve Arap Mitolojisi

Adonis, şiirlerinde İslam kültüründeki mitolojik unsurlara da yer vermiş ancak çoğunlukla onları geleneksel bakış açısının dışında, modern bir yorumla ele almıştır.

- Hızır ve Bilgelik Teması

Hızır figürü, İslam mitolojisinde bilgi ve ölümsüzlükle ilişkilendirilen bir karakterdir. Adonis, Hızır'ı modern şiir anlayışında bir bilgelik ve yol gösterici figür olarak ele almıştır.

- Kâbe ve Sembolizmi

Kâbe, Adonis'in şiirlerinde mistik ve mitolojik bir merkez olarak görülmektedir. Ancak, geleneksel kutsallığın ötesinde, zamanın ve mekanın ötesindeki bir metafor olarak kullanılmıştır.

- Şeytan (İblis) Figürü

²⁷⁷ Adunîs, *Ağânî Mihyâr ed-Dimeşkî*, 1970, 22.

²⁷⁸ Rıdvân - Aryadost, "Tecellî Kuknûsi dar İş'âr Adûnîs", 119-130.

²⁷⁹ Berham - Mustafâ, "er-Rumûzu'l-Cesediyyu'l-Mukaddesi ve'l-Vezâifu's-Şebekiyyi fî Mecmûati "Evvelu'l-Cesed Âhiri'l-Bahr" li-Adûnîs", 198, 200.

Adonis'in bazı şiirlerinde İblis, isyanın ve bireyselliğin bir sembolü olarak öne çıkmaktadır. Özellikle Mevlânâ'nın şeytan tasvirine benzer şekilde, İblis bazen sorgulamanın ve bireysel aklın temsili olarak sunulmaktadır.²⁸⁰

– Mitolojik Unsurların Şiirindeki İşlevi

Adonis'in şiirlerinde mitoloji yalnızca edebi bir süsleme aracı değildir; bilakis tarihsel ve kültürel bağlantılar kurarak, Arap kültürünü, Batı mitolojisiyle iç içe geçirip tarihsel bir köprü oluşturmuştur. Mitolojik figürleri geleneksel anlamlarının dışına çıkararak toplumun kült yapısını eleştirmiştir.

Adonis'in eserlerinde mitoloji, sadece geçmişin hikâyeleri değildir; aksine, şair tarafından yeniden yorumlanan ve modern bir bağlama oturtulan semboller bütünüdür. Şiirlerinde mitolojik unsurlar aracılığıyla bireysellik, özgürlük, değişim, devrim ve varoluşsal sorgulamalar yapılmıştır. Bu nedenle Adonis'in mitolojiye yaklaşımı klasik bir nostaljiden ziyade, onu yaşayan ve yeniden inşa edilen bir hafıza olarak değerlendiren postmodern bir bakış açısını yansıtmaktadır.²⁸¹

Adonis, şiirinde, Asur mitolojisinden gelen kanatlı boğanın imgelerini kullanarak, sıradışı bir yaratık hayal eder. Ancak bu boğa, geleneksel boğalardan farklı olarak, insan başı, kanatları ve beş bacağıyla tanımlanır. Adonis, bu boğayı daha da farklılaştırarak, ona yirmi bacak ve otuz boynuz verir. Boynuzlar, başındaki tacı simgelerken, yeşil bir yakutla süslenmiş bu yaratık, anlamı değiştiren bir renk ve sembolizm kullanımı sergiler. Çünkü yeşil, geleneksel olarak iyiliği simgeler. Bu, Adonis'in şiirinde anlamın nasıl şekillendiğine dair önemli bir örnek oluşturur. Rüyasında, bir başka garip yaratığı izleyen şair, halk efsanelerine ve halk kültürüne de göndermeler yapar, örneğin, suyu seven bir varlık, bilinen bir halk masalı olan sâla

²⁸⁰ Cihan Ahmed İbrahim es-Sicîni, "et-Tenâsu fi'ş-Şi'r Adûnis: Ağânî Mihyâr ed-Dimeşki Numûzecen", *Câmiatu Ayn Şems- Kulliyetu'l-Benâti li'l-Âdâib ve'l-Ûlûmi ve't-Terbiyyeti* 20/1 (Temmuz 2019), 346.

²⁸¹ es- Sâlih- Esmehân vd., "Delâletu'l-Esvâti'l-Mufredat fi Nassi Ağânî Mihyâri'd-Dimeşki li-Adûnis: 'el-Cerh-Ru'yâ- Nûh el-Cedîd' Numûzeca", *Mecelletu Câmiati Tişrîn li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-İlmîyyeti - Silsiletu'l-Âdâbi ve'l-Ûlûmi'l-İnsâniyyeti* 6/36 (2014), 547.

motifine yer verir. Şiir, bir yılanın uyuyan bir adama saldırmasıyla devam eder, burada eski Arap mitolojisinde yer alan yılan ve balta imgeleriyle birleştirilir.²⁸²

Adonis'in metninde, özgürlük ve değişim temaları oldukça belirgindir. Şairin anlatımı, dans eden çiçekler, hava, gökyüzü ve özgürlüğü simgeleyen diğer öğelerle donatılmıştır. Bu özgürlük, insanın gerçeklikten sıyrılması ve zihinsel bir keşfe çıkması gibi algılanabilir. Bu tür imgeler, Adonis'in şiirinde sürekli olarak değişen ve dönüşen bir yapıyı temsil eder. Adonis'in şiiri, anlamın her defasında yeniden üretildiği, çoğaldığı ve katmanlı bir yapıya sahip olduğu bir metin haline gelir. Bu şiir, ikinci anlamlarından daha fazlasını yaratır ve her yeni okuma, daha derin bir anlam katmanını ortaya çıkarmıştır.

Adonis, özellikle halk kültürüne ait öğeleri tasavvufi bir dil ve özgür bir stil kullanarak harmanlar. Bu yaklaşımı, hem eski kültürel mirası hem de toplumsal ve politik eleştirileri bir araya getirir. Şiirindeki figürler, halkın bilinçli olarak uyuyan kısmını, düşmanı simgeleyen yılanı ve halkı uyandıran hayali bir kurtarıcıyı temsil eder. Adonis, bu sembolik dili, halkın uyanışını simgelemek için kullanır. Bununla birlikte, şairin özgürlüğü tanımlarken kullandığı dil, siyasi bir eleştiriyi gizler ve halkın kurtuluşunun, belki de sadece rüyalarda gerçekleşebileceğini ima eder.

2.9. Adonis'in Tasavvufi Bakış Açısı

Adonis, tasavvufun özüne girer; ancak onun mistisizmi, Batınî tasavvuf, vahdet-i vücut ve hulûl (içkinlik) düşüncesiyle şekillenir. Birlik, her şeyin içinde tek olanı bulmaktır. Öte yandan, şiirindeki sembolizm, sabırla okunmayı ve derin bir kültürel birikimi gerektirir.²⁸³

Ancak eleştirel bakış açısı, şiirsel yapının belirli kurallarını korur. Dilin kullanımı, şiirin biçimsel yapısının ayrılmaz bir parçasıdır. Eğer konu tasavvufi ise, ve şairin dilsel becerisi tasavvufi dildeyse, bu dilin analizine ve incelenmesine dikkat edilmelidir. Tasavvufi dil, sembolik ve işaret edici bir dildir. Tasavvufi bakış açısında,

²⁸² Hâdî Sâlih Kâzım, "Teşkîlu'l-Hitâb es-Sûfî veTe'vîle fi Şi'r Adûnîs", *Mecelletu'l- Âdâb* 138 (Eylül 2021), 29.

²⁸³ Mâzin Şalku, "Adûnîs Şâir Hadâse ve Tahrîr em Siccîn Efkâra ve Mâsî et-Târih?", *Mecelletu'l-Adâb ve'l-Ulûmu'l-İnsâniyye* 3/17 (2022), 92.

nesneler bir araya gelir, farklılaşır, birleşir ve ayrılır.²⁸⁴ Adonis, bu bağlamda şöyle der:

"اللُّغَةُ الصُّوفِيَّةُ مُحَاوَلَةٌ لِتَحْقِيقِ التَّمَاهِي مَعَ الْمُطْلَقِ، وَالْإِفْتِرَابِ مِنْ وَاقِعِ بِمُفَارَقَتِهِ"

‘‘Tasavvufi dil, mutlaka birleşme çabası ve farklılıkla gerçeğe yaklaşma çabasıdır.’’²⁸⁵

Kısacası Adonis, tasavvufi şiirsel deneyiminden evrenin yeni bir yüzünü ve aklın algılayabileceği bir gerçekliği çıkarmıştır.

Adonis keşif yolculuğuna şiirle başlar ve şiir, sürekli bir başlangıçtır. Bu başlangıç, görünür ile görünmeyen arasındaki bir köprüdür. Amacın bilinmeyi keşfetmek olduğunu göz önünde bulundurulursa, şiirsel imgeler benzetme ya da karşılaştırma yoluyla oluşan simgeler değil, iki farklı dünyanın birleşmesiyle ortaya çıkan yenilikçi bir yapıttır.²⁸⁶

Adonis, tasavvufçuların kendilerine koyduğu sınırları aşarak, Tanrı'nın sesi olarak konuşma hakkını kendisinde görür. Bu hak, onun fena (yok olma) ve vahdet-i şühud (görme birliği) maskesi altında Tanrı'yla bir olma deneyimini yaşamasına olanak tanır. Adonis, şiirlerinde Tanrı'nın sesinden, bir arada olmanın ve birliği deneyimlemenin sesinden konuşur. Bu, tasavvufçuların kendilerinin oluşturduğu sınırları geçmek ve Tanrı'yı doğrudan seslendirmek anlamına gelir.²⁸⁷

Adonis, tasavvufi dilin derinliklerinden beslenerek, şiirinde Tanrı'nın yaratan sesiyle konuşma hakkını kendisine verir. Bu, tasavvufi bir anlayışla insanın Tanrı'nın yansıması, bir tecellisi olduğuna dayanan bir görüştür. Adonis, Tanrı'nın gücünü ve kelimelerinin kudretini ifade ederken, onu yaratma ve evreni şekillendirme gücüne sahip olarak tasavvur eder. Adonis, bu gücü kendisinde toplayarak, Tanrı'nın yaratma

²⁸⁴ Ayse Serap Avanoğlu, *Adonis, Sufism and Surrealism*, Religion and Society (London: Berghahn Books, 2017), 19.

²⁸⁵ Hâdî Sâlih Kâzım, ‘‘Teşkilü'l-Hitâbi's-Sûfi ve Te'vili fi Şi'ri Adûnis’’, *Mecelletu'l-Âdâb* 138 (Eylül 2021), 26- 27.

²⁸⁶ Adûnis, *eş-Şi'riyyetu'l-Arabiyye* (Beyrut: Dâru'l-Adâb, 2006), 26-30.

²⁸⁷ İsmâ el-Asel, ‘‘Kırâtu Adûnis li'n-Nassi es-Sûfi: el-Kırâtu ve'l-İnbihâr’’, *Vezâratu's- Sekâfe-Dâru 'ş-Şu'ûnu's-Sekâfete'l-Âmme* 44/2 (2017), 109.

gücünü yalnızca bir kelimeyle ifade edebilme iddiasını ortaya koyar. Bu, şairin, tasavvufi bir dil kullanarak insanın Tanrı ile birliğine dair derin bir anlatım yaratma çabasıdır.²⁸⁸

Adonis, bu yaklaşımıyla kendisini tasavvufî “şath” kavramı ile ilişkilendirir. Şath, tasavvufi bir dilde, özellikle büyük mutasavvıfların (Mesela Hallac-ı Mansur) Tanrı ile bir olma deneyimlerini ifade ederken kullandıkları yoğun, zaman zaman şoke edici sözlerdir. Adonis, Hallac'ın “*Ben olandım ve o ben oldum; ben her şeyim, her şey ben*” gibi ifadelerini izler ve Tanrı'nın sesinden, onun birliği ve kudreti üzerinden konuşur. Adonis, bir bakıma, şairin kendi sesini Tanrı'nın sesiyle birleştirerek, Tanrı'nın yaratma gücünü insan dilinde, insanın derinliklerinde yansıtmaya çalışır.²⁸⁹

Adonis'in kullandığı *maskeler* ya da *şath* dilinin, ona özgür bir yaratıcı alan sağladığı açıktır. Bu özgürlük, onu romantizmden ve doğrudan konu işleyişinden kurtararak, daha soyut bir dil ve anlam dünyasında gezdirmesine olanak verir. Adonis'in şiiri, “cahilleştirici” ya da “dönüştürücü” bir dil aracılığıyla, kendisini ve zamanını eleştiren bir yapı oluşturur. Şairin maskeleri, ona sadece geçmiş kültürel ve dini mirasa dair derin bilgisiyle özgürlük sağlamakla kalmaz, aynı zamanda kendisini ve toplumu yeniden şekillendirmesine imkan verir.²⁹⁰

Adonis'in şiirindeki anlatılar, tam da bu noktada, cesur bir şekilde eski mitolojileri, dinî düşünceleri ve kültürel inançları birleştirerek, geleneksel edebiyatın dışına çıkar. Adonis, bu geçişi şu dizelerinde de gösterir:

“*Keder, havayı ve toprağı saran bir sandalyeye oturur, doğumun kanı bir havuzda akar, ağaç onu korur. İşte böyle, gölden bir gölet olurum, bu gölette ateş çıkar, ağacın boynunu aydınlatır, ne bir sözüm ne de sözümde bir vaat var, yalnızca iniş, iniş ve acılar.*”²⁹¹

²⁸⁸ Sâlih Kâzım, “Teşkîlu'l-Hitâb es-Sûfî ve Te'vîle fi Şi'r Adûnîs”, 32.

²⁸⁹ Rıdvân - Aryadost, “Tecellî Kuknûsi dar İş'âr Adûnîs”, 117-120.

²⁹⁰ Sâlih Kâzım, “Teşkîlu'l-Hitâb es-Sûfî ve Te'vîle fi Şi'r Adûnîs”, 32.

²⁹¹ Adûnîs, *Mufred bi-Sığati'l-Cem* (Beyrut: Dâru'l-Avde, 1977), 59.

Bu şiir, Adonis'in sadece dilsel olarak değil, varoluşsal olarak da bir dönüşüm yaşadığını ve insanın varlık, acı ve ilahiyle iç içe geçen bir deneyimle kendini yeniden tanımladığını göstermektedir. Şair, halkın ve bireyin deneyimlerini, tasavvufi bir özgürlükle birleştirerek yeni bir dil yaratır. Bu yaratım, eski metinlerin ve öğretilerin yeniden şekillendirilmesiyle, Adonis'in çağdaş şiirinin sınırlarını aşmaktadır.²⁹²

Adonis, şiirlerinde sıkça maskelerin rolünü keşfeder. Şair, maskeleri hem estetik bir araç olarak hem de derin bir düşünsel keşif olarak kullanır. Adonis, maskelerin gücünden yararlanarak, Tanrı'nın, insanın ve evrenin ilişkilerini yeniden biçimlendirir. Bu maskeleri, bazen kutsal figürlerin arkasında gizlenen bir kimlik gibi kullanır ve hem bireysel hem de toplumsal gerçeklikleri sorgular.²⁹³

Adonis, ilk insanın yaratılışı üzerinden bir yolculuğa çıkar. Bu yolculuk, insanın düşüşünü ve acılarını, şairin bakış açısıyla, kutsal öğelerin tersine dönmüş biçimleriyle ele alır. Şair, insanın dünyaya inişi ile başlayan bir varoluşsal kırılmayı simgeler ve bu kırılmanın her bir aşamasını kelimelerle yeniden şekillendirir. Örneğin, şairin kullandığı kutsal kavramlar (taht, ağaç, düşüş, vaat gibi) bazen geleneksel anlamlarından saparak eleştirel bir bakış açısı geliştirir. Burada önemli olan, kelimelerin anlamlarının geleneksel çerçevelerden çıkıp, evrensel bir sorgulama alanına taşınmasıdır.²⁹⁴

Adonis'in şiirindeki tasavvufi yaklaşım, bir yandan dinî öğretileri sorgularken, diğer yandan şiirsel bir dilde bu öğretileri yeniden inşa eder.

Adonis'in kullandığı dildeki hareket ve dönüşüm, şiirsel yaratım sürecinin bir parçasıdır. Bu yaratım, bir yandan insanın özgürlüğünü simgelerken, diğer yandan insanın Tanrı ile olan ilişkisini sorgular. Adonis, bu şiirsel dönüşüm ile hem Tanrı'nın evrenle olan bağını hem de insanın bu evrende kendini keşfetme yolculuğunu dile getirir. Bu, hem tasavvufi bir varlık birliği yani Vahdet'î Vücûd hem de zamanın geçici doğası üzerine derinlemesine bir düşünmedir.²⁹⁵

²⁹² Adûnîs, *es-Sûfiyyetu ve 's-Suryâlîyyetu* (Beyrut: Dâru's-Sâkî, 2005), 39-43.

²⁹³ Adûnîs, *es-Sûfiyyetu ve 's-Suryâlîyyetu*, 33.

²⁹⁴ Ayse Serap Avanoglu, *Adonis, Sufism and Surrealism*, Religion and Society (London: Berghahn Books, 2017), 210, 211.

²⁹⁵ Sâlih Kâzım, "Teşkîlu'l-Hitâbi's-Sûfî ve Te'vîli fi Şi'ri Adûnîs", 33.

Adonis'in ‘‘حجر’’(taş) gibi kelimeleri kullanması, reenkarnasyon fikrini anlatırken, taşın ve bedenın geçici olduğu, ancak ruhun sonsuz varlık olarak sürekli bir dönüşüm içinde olduğu anlamına gelir. Taş burada, ruhun geçici bedenle ilişkilendirilmesinin bir sembolü olarak kullanılır ve bedenın geçiciliği vurgulanır.²⁹⁶

Sonuç olarak Adonis'in şiirlerinde tasavvufî anlayışın dinî kaygı taşıdığı anlaşılmalıdır. Yine şiirlerinde reenkarnasyon felsefesinin etkisi, özellikle yeniden doğuş ve bedenın geçiciliği temalarıyla görünür. Ruhun ölümsüzlüğü ve dönüşüm süreçlerinin sürekli bir döngü olarak tasvir edilmesi, Adonis'in şiirlerinde hem bireysel hem de toplumsal düzeydeki değişim ve yenilikçi bakış açılarının bir yansımasıdır. Reenkarnasyon fikri, Adonis'in şiirine derin bir mistik boyut katarken, aynı zamanda toplumların ve bireylerin değişim sürecine dair derin bir felsefi sorgulama sunar.

2.10. Adonis'in Kaleme Aldığı Bazı Önemli Edebî Eserleri

2.10.1. Kasâidu Ūlâ – Evrâkun fi'r-Rîh (قصائد أولى - أوراك في الريح)

1971 yılında Beyrut'taki Dârü'l-Avde yayınevi, Adonis'in eserlerinin tam metnini iki cilt olarak yayımlamıştır. Birinci ciltte bulunan eserler; *Kasâidu Ūlâ*, *Evrâkun fi'r-Rîh* ve *Ağânî Mihyâr ed-Dimeşki'* dir. İkinci ciltte ise; *Kitâbu't-Tahavvulâti ve'l-Hicri fi Akâlimi'n-Nehâri ve'l-Leyli*, *el-Mesrah ve'l-Merâyâ ve Vaktun beyne'r-Ramâd ve'l-Verd'*tir.²⁹⁷

1957'de yayımlanan *Kasâidu Ūlâ ‘‘İlk Şiirler’’* ve 1958'ta çıkan *Evrâkun fi'r-Rîh ‘‘Rüzgârdaki Yapraklar’’*, büyük bir vaat sunan, özenle işlenmiş şiirsel bir duyarlılığa sahip eserlerdir. Bu şiirlerde Adonis, Arap şiir geleneğinde önemli bir yer tutan kıt'a türünü yeniden gündeme getirmiştir.²⁹⁸

İlk şiirlerinin tarihi 1947'ye kadar uzanan bu iki eserde, Adonis'in Arap şiir geleneğiyle olan derin bağının olduğu anlaşılmalıdır. Ancak şair, bu geleneğe bağlılığını dile getirirken, aynı zamanda şiir dilinde yenilik arayışında olduğunu

²⁹⁶ Muhammed Mağlen, ‘‘et-Tevzîfu't-Terâsî fi'ş-Şi'ri Adûnîs’’, 87.

²⁹⁷ Cevdet, ‘‘Adûnîs: Hâcisu'l-Bahsi ve't-Te'vil , et-Ta'bir ani'l-Hadâseti Şi'ran ve Nesran’’, 182.

²⁹⁸ Mattawa, *Adonis Selected Poems*, XVI.

hissettiren bir üslup benimsemiştir. *Kasâidu Ülâ*'da Adonis, Bedir Şakir es-Seyyab ve Salah Abdu's-Sabur gibi modernist şairlerin aksine yoğun bir romantizme kapılmamıştır. Onun entelektüel sezgisi, şiir yolculuğunun başlangıcından itibaren anlaşılmalıdır. Bilgiye olan ilgisiyle ilk şiirlerinde, dünyayı keşfetme, yeni ilişkiler yaratma ve sanatsal bir arayış içinde olma isteği görülmektedir. Şiirlerinde nesnelere ve olaylara değil, daha çok fikirlere yer verir.²⁹⁹

Bu dönemde yazdığı şiirlerde Adonis, geleneksel Arap kaside yapısına ait unsurları yeniden ele almış ve bunları sanatsal bir üslupla işlemiştir. Ölçü (vezin) ve kafiyelerde ustalık sergileyerek, hatta zaman zaman alışılmadık ve az kullanılan ritmik yapıları tercih ederek, biçimsel yeniliğe olan ilgisini göstermiştir.

أَمْس، فَأَرَّةٌ؛

حَفَرْتُ فِي رَأْسِي الضَّائِعِ حَفْرَةً.

رَبْمَا تَرْغَبُ فِيهِ؛

رَبْمَا تَطْمَحُ أَنْ تَمْلِكَ فِيهِ

كُلَّ تَيْيِهِ.

فِي كُلِّ هَذَا الضِّيَاعِ؛

رَبْمَا تَرِيدُ أَنْ تَتَحَوَّلَ إِلَى فِكْرَةٍ.

Dün, bir fare

Kaybolmuş başımda bir delik açtı.

Belki orada var olmak istiyor,

Belki ona sahip olmayı arzuluyor,

Tüm kaybolmuşluk içinde.

Belki bir düşünceye dönüşmek istiyor.

²⁹⁹ Cevdet, “Adûnîs: Hâcîsu'l-Bahsi ve't-Te'vil , et-Ta'bir ani'l-Hadâseti Şi'ran ve Nesran”, 183.

Adonis, *Kasâidu Úlâ*'da çoğunlukla kısa, ölçülü ve kafiyeli dizeleri tercih etmiştir. Bu eserdeki şiirlerde şiirsel kalıpları aşma isteği henüz saklıdır. Ancak, *Evrâk fi'r-Rîh*'te durum tam tersini göstermektedir; Adonis bu eserinde, şiirdeki beyti (mısrayı) terk ederek daha özgür bir yapı benimsemiştir. Ayrıca, *Mecnûn beyne'l-Mevtâ* ve *es-Sedîm* adlı iki şiirde tiyatral bir kurgu kullanarak yeni anlatım biçimlerine yönelmiştir.³⁰⁰

Evrâkun fi'r-Rîh, Adonis'in değişim projesine zemin hazırlayan bir eser niteliğindedir. Bu değişim ve yenilenme, *Ağânî Mihyâr ed-Dimeşkî* adlı eserinde yoğun şekilde görülmektedir. Adonis bu eserinde yalnızca şiirsel üslupta değil, şiirsel biçimde ve daha birçok düzeyde köklü değişimlere gitmiştir.

2.10.2. Dîvânu'ş-Şi'ri'l-Arabî (ديوان الشعر العربي)

Adonis'in hem bireysel hem de toplumsal bir bilinçle mirası ele aldığını gelenek ile moderniteyi harmanlayan özgün bir estetik sunduğu, üç ciltlik eseridir. '*Dîvânu'ş-Şi'ri'l-Arabî*' adlı eserinde Adonis, şiir yazımında zirveye ulaşmıştır. Bu eserde Adonis; Arap şiirinin tarihsel gelişimini farklı perspektiflerden analiz eder, şiir mirasının yapısını, dönemsel özelliklerini ve ideolojik katmanlarını ele alır, geleneksel şiirin modern şiir üzerindeki etkisini ve modernitenin mirasla ilişkisini tartışır.

Adonis burada, Arap şiirinin yalnızca tarihî bir birikim olmadığını, aynı zamanda bugünü ve geleceği anlamlandıran dinamik bir yapı olduğunu savunur. Adonis'in şiirsel dili ve mirasla kurduğu derin bağ, onun Arap şiiri üzerine geliştirdiği özgün estetik ve felsefi yaklaşımı gösterir. Adonis'in şiiri, Arap şiirinin köklü mirasından beslenirken, aynı zamanda onu yeniden üretmeye çalışan çift yönlü bir yaklaşıma sahiptir. Bu bağlamda şu noktalar öne çıkar:

- Klasik şiirin ilk kaynaklarından beslenmesi,
- Dil, kelime, üslup ve sözdizimi üzerinde yoğun hakimiyeti,

³⁰⁰ Cevdet, "Adunis: Hacısu'l-Bahsi ve't-Te'vili , et-Ta'bir ani'l-Hadâseti Şi'ran ve Nesran", 183.

- Arap şiirinin geleneksel engellerini analiz ederek bunları aşmaya yönelik çabası,
- İdeolojik ve tarihsel bağlamı göz önünde bulundurarak dili bilinçli bir şekilde kullanması ile Adonis'in hem bireysel hem de toplumsal bir bilinçle mirası ele aldığı, gelenek ile moderniteyi harmanlayan özgün bir estetik sunduğu görülmektedir.³⁰¹

2.10.3. Mukaddime li'ş-Şi'ri'l-Arabî (مقدمة للشعر العربي)

Adonis'in ‘‘Mukaddime li'ş-Şi'ri'l-Arabî’’ adlı kitabı, üç ciltlik ‘‘Dîvânu'ş-Şi'ri'l-Arabî’’ adlı eser için yazdığı önsözden oluşmaktadır. Bu metin, ilk olarak 1986 yılında Daru'l-Fikr tarafından yayınlanmış ve elimizdeki nüsha, 1406/1986 yılına ait beşinci baskıdır. Kitap, toplamda yaklaşık 140 sayfa olup, içeriği üç ana bölüme ayrılmıştır:

Geçmiş (el-Mâdî) – (*Kabul – Sorgulama – Sanat*)

Günümüz ve Dönüşümün Başlangıcı

Gelecek Ufukları

Kitabın başlangıç kısmı bir sayfa sürmekte olup, Beyrut'ta Ekim 1971 tarihinde kaleme alınmıştır.³⁰²

2.10.4. Kâlet li'l-Ard (قالت لي الأرض)

Adonis'in ilk şiir kitabıdır. Bu şiir koleksiyonu tek bir şiirden ziyade 1952 yılında yayımlanmış bir şiir derlemesinin başlığıdır. Adonis, Suriye'de başladığı şiir yolculuğunun ilk ürünlerini bu kitapta bir araya getirmiştir.

Adonis'in bu ilk şiir kitabına adını veren ‘‘Kâlet li'l-Ard’’ başlıklı şiir, doğrudan yeryüzünü konuşuran güçlü bir metindir. Şiirde yeryüzü; ‘‘köklerimde özlemi yok ettim, her nabzım bir sorudur; içimde güzelliğe bir açlık var.’’ dizeleriyle

³⁰¹ Bedir, ‘‘Hadâse el-Mevrûs inde Adûnis’’, 19.

³⁰² Bedir, ‘‘Hadâse el-Mevrûs inde Adûnis’’, 20.

insanlığa kendi sesini duyurur. Bu dizeler, toprağın (vatanın) güzellik arayışını ve içten gelen bir tutkusunu temsil eder. Şiirin devamında yeryüzü, gençliğe seslenerek “Güneşle birlikte kalk, ey gençlik, görüşü donuk, hareketsiz bir dünyayı harekete geçir” minvalinde çağrılarda bulunur. Bu bağlamda eser, karanlığa karşı aydınlığı, durağanlığa karşı uyanışı ve yenilenmeyi vurgulayan vatansever bir tema işlemektedir. Adonis’in henüz kariyerinin başında kaleme aldığı bu şiir, dönemin sosyal, tarihsel koşullarında ülkesine ve halkına umut aşılayan, aydınlanmayı ve ilerlemeyi teşvik eden bir söylem taşır. Nitekim eleştirmenler bu şiiri Adonis’in “ulusal şiirleri” arasında değerlendirmiştir.³⁰³

2.10.5. el-Muhîtu’l-Esved (لمحيط الأسود)

el-Muhîtu’l-Esved, yayımlanışından bu yana Arap edebiyatı ve düşünce dünyasında önemli bir iz bırakmıştır. Adonis’in bu eseri, onun uzun edebî ve fikir kariyerinin adeta zirve noktası olarak değerlendirilebilir.

el-Muhîtu’l-Esved, eleştirmenlerden hem övgü hem tepkiler almıştır. Birçok edebiyat eleştirmeni, eserin Adonis’in en cesur ve doğrudan toplumsal eleştirilerini barındırdığını belirtmiştir. Adonis zaten 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Arap şiirinde ve düşün hayatında çığır açmış bir isimdir. *el-Muhîtu’l-Esved*, onun etki alanını perçinlemiş, özellikle genç kuşak entelektüeller ve şairler üzerinde derin tesir bırakmıştır denebilir.³⁰⁴

Ayrıca Adonis’in bu eseri, Arap şiiri ile düşünce geleneği arasındaki ilişkiyi göstermesi bakımından da önemlidir. Arap edebiyatında şairlerin aynı zamanda kuramsal metinler yazması alışıldık bir durumdur; *el-Muhîtu’l-Esved*, içerdiği konuların kapsamı ve derinliği bakımından benzerlerinden ayrılır. Bir şiir kitabı olmamasına rağmen, şairane üslubuyla deneme tarzında yazılmış bir eserdir.

³⁰³ Yılmaz, “Adonis’in Şiirlerinde Tarihsel Sorgulama”, 185, 191.

³⁰⁴ Zeynel Âbidîn Mahmûd el-Avâde, “el-Hitâbu’n-Nakdiyyu’l-Adûnîs beyne Mustalahâtin Selâse: “et-Turâs”, ‘Hadâsetu’l-İbdâ’ (el-Kitâbe)’ ve ‘el-Hadâsetu’l-Ba’diyye’ – Mukâbetun Nakdiyyetun”, *Mecelletu’l-Câmiatu’l-İnsâniyyeti lil-Buhusi’l-İnsâniyyeti* 1/21 (Ocak 2013), 341-425.

إِذَا، هَا هُوَ ذَا وَاحِدٌ مِنْ هَذَا الشَّرْقِ يَسْتَأْنِفُ الْجَوَارِ الَّذِي بَدَأَهُ أَسْلَافٌ لَهُ، بَيْنَ «شَمْسٍ» الشَّرْقِ، وَشَمْسِ
الْغَرْبِ - تِلْكَ الشَّمْسُ الْوَاحِدَةُ لَكِنَّ الَّتِي تَعَدَّدَتْ حَتَّى لِنُنْكَرَ بَعْضُهَا بَعْضًا، فَكَأَنَّهَا تَغْرُبُ حَيْثُ تَطْلُعُ، وَتَطْلُعُ حَيْثُ
تَغْرُبُ.³⁰⁵

“Öyleyse, işte bu Doğu'dan biri, atalarının başlattığı diyalogu sürdürüyor: Doğu'nun “güneşi” ile Batı'nın güneşi arasında bir diyalog...O tek bir güneştir aslında; fakat öyle çoğalmıştır ki, bazıları bazılarını inkâr eder hâle gelmiştir. Sanki biri battığı yerde doğuyor, diğeri doğduğu yerde batıyor gibidir.” Cümlesi yukarıda ifade edilenlere örnek olarak gösterilebilir.

2.10.6. Ağânî Mihyâri'd-Dimeşkî (أغاني مهيار الدمشقي)

Bu eser Adonis'in gelenekten nasıl kopup yeni bir şiir anlayışına yöneldiğini gösteren önemli bir çalışmadır. Adonis'in en dikkat çeken şiirsel eserlerinden biri olan *Ağânî Mihyâri'd-Dimeşkî* (*Şamlı Mihyar'ın Şarkıları*), ismin aslen Fars kökenli şair Mihyâr ed-Duleymî'den (ö. 1037) alır. Mihyâr, şiirlerinde Peygamber'in saygın sahabelerine düşmanlık beslemiş ve ne şiirsel, ne dini, ne siyasi ne de sosyal herhangi bir otoriteye saygı göstermemiştir.

Ağânî Mihyâri'd-Dimeşkî, yedi bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler şu başlıkları taşır:

- Yabancı Kelimelerin Şövalyesi
- Tozun Büyücüsü
- Ölü Tanrı
- İrem Zâtu'l-İmâd
- Küçük Zaman
- Dünyanın Ucu
- Yeniden Gelen Ölüm

İlk altı bölüm, yapısal olarak benzer bir kurguya sahip olup yedinci bölümden farklıdır. Bu nedenle, önce ilk altı bölüm üzerinde durulacaktır.³⁰⁶

³⁰⁵ Adûnîs, *el-Muhîtu'l-Esved*, (Beirut: Dâru's-Sâkî, 2005), 129.

³⁰⁶ es-Sicînî, “et-Tenâsu fi'ş-Şi'ri Adûnîs: Ağânî Mihyâri'd-Dimeşkî Numûzecen” 347.

Her şiir parçasının kendine ait bir başlığı bulunur. Her biri, Mezmur (Zebur ilahisi) adını taşıyan bir nesir bölümüyle başlar ve ardından genellikle bir sayfayı geçmeyen, çoğu kısa olan ölçülü şiir parçalarından oluşmaktadır.

Bölümlerin başında yer alan Mezmurlar, Mihyâr'ın karakterine dair bir portre oluşturacak şekilde tasarlanmış dizelerden meydana gelmektedir. Şair, Mihyâr figürüne kendi kişiliğini yansıtmış ve ona güçlü sembolik anlamlar yüklemiştir. Mihyâr, Sisifos, Anka kuşu (Fenix), Odysseus, Hızır, Hallâc, Beşşâr gibi mitolojik ve tarihsel figürlerle özdeşleştirilerek çok katmanlı bir anlam dünyasına giriş yapmıştır.³⁰⁷

ألمحُ في دفاتري، في أرضي البتول،

عينين من غبار.

أسمعُ من يقول:

"أنا هو الجرحُ الذي يصير،

يكبرُ في تاريخك الصغير."

"Defterlerimde, bakir topraklarımda

İki toz gözü görüyorum,

Birinin dediğini duyarım:

Ben büyüyen yarayım

*Senin küçük tarihinde ."*³⁰⁸

Yukarıda verilen Mihyâr'daki "Yara" adlı şiirde Adonis geçmişini Adonis lakabıyla maskeleyip önceki dizelerde geçen Mihyâr karakteriyle bir arada kullanmıştır. Bu maskeler aracılığıyla, hem geçmişin hem de geleceğin arayışlarını, insanın yeniden doğuşunu şiirinde somutlaştırmıştır.

³⁰⁷ Muhammed Mağlen, "et-Tevzîfu'l-Terâsî fi'ş-Şi'ri Adûnîs", 85.

³⁰⁸ Adunîs, *Ağânî Mihyâri'd-Dimeşkî*, 1970, 38.

رضيت بما شنته أغنياتي
 خبزي ومملكتي كلماتي
 فيا صخرتي أثقلي خُطواتي
 حملتك فجراً على كتفي
 رسمتك رؤيا على قسماتي

‘‘Kaderimi kabul ettim, şarkılarında
 Ekmek ve krallığım, kelimelerimdir.
 Yazmak için suyun üzerinde yemin ettim
 Sisifos ile birlikte taşımak için yemin ettim
 Onun sert kayasını
 Sisifos ile birlikte yaşamak için yemin ettim.’’³⁰⁹

Yukarıda Mihyâr’da geçen ‘‘Kaya’’ adlı şiirde Adonis, şiirsel ve eleştirel kariyerinde yıkım ve inşa ikiliğini benimsemiştir; eski, geleneksel düşünceyi yıkmak ve yeni bir sistem kurmak. Geçmişin etkisi altında olan mevcut düzeni reddeder, özellikle de dini düşünceyi. Arap şiirinin hâlâ geçmişin kurallarıyla yaşamaya devam etmesine ve eski yasaları uygulamasına karşıdır. Bu yüzden değişimi arar ve *Sisifos*’la birlikte acıyı taşımaya yemin eder.

أبحثُ عن أوديس؛
 لعلَّه يرفعُ لي أَيْامَهُ مِعْراجًا،
 لعلَّه يقولُ لي، يقولُ ما تجهلهُ الأمواج.

³⁰⁹ Adunîs, *Ağânî Mihyâri’ d-Dimeşkî*, 1970, 44.

“*Odysseus’u arıyorum*

Belki bana günlerini yükseltecek bir merdiven verir

Belki bana der ki, dalgaların bilmediği şeyleri söyler.’³¹⁰

Adonis’in kullandığı ikinci Yunan mitolojik figürü *Odysseus*'tur. Şiirinde de *Odysseus*'u, yaratma ve keşif yolculuğunda bir maceracı olarak gösterir. Bu yolculuk, *Odysseus*'un güvenli bir limana ulaşma çabasıdır, fakat her zaman başarısız olur.

عاشقٌ أتدحرجُ في عتماتِ الجحيمِ،

حجرًا، غيرَ أني أضيء.

إن لي موعدًا مع الكاهناتِ،

في سريرِ الإلهِ القديمِ.

كلماتي رياحٌ تهزُّ الحياةَ،

وغنائي سِرَرٌ.

إنني لُغَةٌ لإلهِ يجيءُ،

إنني ساحرُ الغبارِ.

“*Bir âşık olarak yuvarlanıyorum cehennemın karanlıklarında,*

Bir taş gibi... ama ben ışık saçıyorum.

Kâhinlerle bir randevum var,

Kadim tanrının yatağında.

Sözlerim, hayatı sarsan rüzgârlar,

Şarkım – keskin bir kıvılcım.

Ben, yaklaşmakta olan bir tanrının diliyim,

Ben, tozun büyücüsüyüm.’³¹¹

³¹⁰ Adunîs, *Ağânî Mihyâri’ d-Dimeşkî*, 1970, 58.

³¹¹ Adunîs, *Ağânî Mihyâri’ d-Dimeşkî*, 1970, 67.

Adonis, *Orpheus* mitosunu şiirinde kullanarak, *Orpheus*'un müziği ve şarkılarının evrene ve insan ruhuna etkisi, şairin dil ve söz aracılığıyla yaratma gücünü simgeler. Hem ölüm hem de yaşam arasındaki sınırdaki var olan bir figürdür. Bu, Adonis'in şiirinde, kültürel ve varoluşsal bir yenilik arayışını, aynı zamanda geçmişin ve geleceğin birleştiği bir dilde ifade etme arzusunu temsil eder.³¹²

Ağânî Mihyârid-Dimeşkî'nin *Mezmurlar* kısmı nesir, şiir parçaları ise ölçülü metinlerden oluşmaktadır, *Mezmurların* ilk altı bölümünde Mihyâr karakterine atfettiği temel özellikler: Şaşkınlık, çelişki, büyü, delilik, peygamberlik, kayboluş, reddediş, isyan, şüphe, bireysellik, gizem, başıboşluk, yabancılaşma, yaratım, düşüş... vb'dir. Bu unsurlar, Adonis'in estetik anlayışının temel taşları olarak, *Mezmur* ile şiir arasındaki sınırları daha da muğlak hale getiriyor. Adonis, *Mezmurların* ardından gelen şiir parçalarında da bu özellikleri araştırmaya devam eder. Ancak bunu, günlük hayatın detaylarına gömülmeden, daha yüksek bir farkındalık seviyesinde yapar. Onun bakışı, gerçekliğe batmaz, onun üzerinde dolaşır. *Mihyar'ın Şarkıları* boyunca şair, bu özellikleri çeşitli biçimlerde tekrar eden bir karakter aracılığıyla sürekli olarak çeşitlendirir ve şekillendirir. Böylece, kesintisiz süren bir araştırma süreci ortaya çıkar. Bu süreç, içerdiği mantık ve bilinçli düşünme unsurlarıyla düzenli bir ilerleyiş gösterir. Bu durum araştırmanın nesir niteliğini, şiirsel bir projeyle harmanlandığını da göstermektedir. Böylece Adonis, eserinin sonunda, önceki bölümlerde uyguladığı klasikleşmiş formdan uzaklaşarak narratif (anlatıya dayalı) ve lirik (duygusal) anlatımı bir araya getirir.³¹³

2.10.7. es-Sâbit ve'l-Mutehavvil (والمتحول الثابت)

Bu eser, Adonis'in doktora tezi olup, Arap kültür ve edebiyatını bütün yönleriyle ele alan önemli çalışmalarından biridir. Bu eserde dil ve edebiyatın, değişim eğilimlerinin gereken zaman ve şartlarda durağan eğilimlerine yenik düştüğünü savunmuştur. Klasik Arap kültürünün eski modelleri ve dinsel karakteri kusursuz model olarak kabul edildiği için, yenileşmenin daima bastırıldığını, değişimin hiçbir

³¹² es-Sicînî, "et-Tenâsu fi'ş-Şi'r Adûnîs: Ağânî Mihyârid-Dimeşkî Numûzecen" 346-349.

³¹³ Cevdet, "Adûnîs: Hacisu'l- Bahsi ve't-Te'vili , et-Ta'bir ani'l-Hadâseti Şi'ran ve Nesran", 182-190.

zaman doğru kabul edilmediğini kanıtlamaya çalışmıştır. Adonis'e göre Arap geleneği daima yenilenmeli ve değişime karşı diri tutulmalıdır.

Adonis, *es-Sâbit ve'l-Mutehavvil* eserinin birinci cildi olan “‘*Usûl*’” (Kökenler) adlı kısmında, 140. sayfada şu ifadelerle yer vermiştir:

من مرسل به قام إلهي عمل تقليد أصلها في هي إنما ذاتها والسنة بالسنة، العمل جوهر "المحاكاة المطلقة" والمعرفة المطلقة الحقيقة إذن هي ثابتة، كاملة لأنها وهي الله، من لأنها كامل عمل وهي الله،

“*Taklit, sünnete uymanın özüdür. Sünnetin kendisi de aslında, Allah'ın bir elçisi tarafından gerçekleştirilen ilahi bir eylemin taklididir. Bu eylem, Tanrı'dan geldiği için mükemmeldir. Mükemmel olduğu için sabittir ve bu nedenle mutlak hakikati ve mutlak bilgiyi temsil eder.*” Adonis burada, Arap-İslam düşüncesinde taklidin ve durağanlığın nasıl bir epistemolojik temel oluşturduğunu ele almıştır.³¹⁴ Bu noktada, Arap mirasının sadece durağan ve taklitçi olduğu yönündeki tezlerin ne kadar objektif olduğu tartışmalıdır. Çünkü her kültürde muhafazakâr ve yenilikçi akımlar bir arada var olmuştur. Mesele, bu dengeyi nasıl değerlendirilip geleceğe nasıl yön verildiğidir.

Adonis, *es-Sâbit ve'l-Mutehavvil* eserinin ikinci cildinde, 207. sayfada, Arap insanını şu şekilde tasvir eder:

هذا وفي ، السلطوية وضياع السلفية ضياع : المركب بالضياع تسميته يمكن فيما يعيش العربي كان يتلقى يسأل ولا يقبل تجده لذا الله، عن تجريدي بمفهوم. متصلاً الطبيعة عن منعزلاً العربي عاش الضياع يغير ولا يفعل ; ولا .ويأخذ

“*Arap, iki tür kayıp içinde yaşıyordu: Gelenekçi (selefi) kayıp ve otoriter kayıp. Bu kaybın içinde Arap, doğadan kopuk, Allah hakkında soyut bir kavramla bağlantılı olarak yaşadı. Bu yüzden, sorgulamadan kabul eder, alır ama harekete geçmez ve değişim yaratmaz.*” Burada Adonis, Arap zihninin edilgenliğini ve değişime kapalı olduğunu savunan bir yaklaşım sergilemiştir, Adonis'in Arap kültürünü tamamen statik ve sorgulamadan uzak bir yapı olarak tasvir etmesi, tarihsel gerçeklerle ne ölçüde örtüşmektedir tartışmaya açık bir konudur. Bu noktada, eleştirel bir bakış açısıyla Adonis'in tezlerini de sorgulamak gerekmektedir.³¹⁵

³¹⁴ Nebil Muhammed Sağır, “Cedelu’ş-Şi’riyye ve Tahavvulâtuhâ beyne’l-Beniye ve’t-Tefkik inde Adûnis: Mukârabe fi Nakdi’n-Nakd”, *Câmiatu Kâsidi Merbah* 26 (Eylül 2016), 83.

³¹⁵ Nevâfel Yunus el-Hamedânî, “et-Turâsu ve Mesâhatu mine’n-Nakdi fi Dîvani Târîhi Yetemezzaki fi Cesedi İmraeti li’Adûnis”, *Vezâratu’s-Sekâfe-Dâru’ş-Şuûn es-Sekâfiyyeti’l-Âmme* 2/44 (2017), 96.

Adonis, *es-Sâbit ve'l-Mutehavvil* eserinin üçüncü cildine “*Geçmişten Moderniteye*” başlıklı bir girişle başlamıştır. Burada, selefi düşünceye dayalı düzen ile bu düzeni değiştirmek isteyen reformist akımlar arasındaki çatışmayı ele almıştır.

Adonis, siyasi modernitenin Emevî Devleti'nin kuruluşuyla başladığını, düşünsel modernitenin ise yorum hareketiyle (te‘vil) başladığını öne sürmüştür:

الآرامية : العربية غير والثقافة العربي الدين بين الأولى الاصطدام نقطة الأموية، الدولة كانت الأولى الملحة الأسئلة ومدنياً سياسياً العربي، الدين واجه الاصطدام هذا وفي الرومية، والبيزنطية والسريانية والحضارة بالتمدين تصل التي

“*Emevî Devleti, Arap dini ile Arap olmayan kültürler (Aramice, Süryanice, Bizans-Roma) arasındaki ilk büyük çatışma noktasıydı. Bu çatışmada, Arap dini siyasal ve sivil anlamda ilk kez şehirleşme ve medeniyetle ilgili yakıcı sorularla yüzleşti.*”³¹⁶

2.10.8. Zemenu’ş-Şi‘r (الشعر زمن)

Adonis, bu eserinde, şiir çağından bahsederken modern şiirin muğlaklığını savunarak şunları söylemiştir: “*Bugün müphemliğin şiiri yozlaştırdığı söylemini benimseyenlerin , şunu hatırlamaları gerekir ki, gizemli, yozlaştırıcı dedikleri Ebu Temmâm, Arap şiirinin büyüklüğünü tesis eden ve bizim şiirsel ihtişamımızı yaratan az sayıdaki kişiden biridir. Aynı zamanda modern şiirin dilini de savunan kişidir.*”³¹⁷

Adonis’e göre şiir, sadece gösterdiğini söyleyen değil, aynı zamanda gizli veya potansiyel başka bir şeyi de söyleyen bir dildir. Bu diğer şey şiirin en önemli boyutudur, Gılgamış’tan Homeros’a kadar bütün büyük şiirlerin temel özelliğidir ve aynı zamanda onun sanatsal garantisini oluşturan şey de arka planda gizlenen anlamdır.³¹⁸

Adonis, toplumun klasik şiiri geri kalmışlık olarak algılamamasını eleştirmiş, modern çağa cevap verecek nitelikte yazma anlayışını savunarak eserinde: “*Bugünün modern Arap şiiri ve ezilmiş sınıfın anlaşılması, hakim burjuva zevki ve anlayışıyla*

³¹⁶ Cihâd Fâzıl, “Sademtu’l-Hadâsetu li-Adûnîs: Sademtu li-Usûli’l-Bahsi’l-Âlemî ve li-Rûhi’l-Hadâseti”, *Ma ‘hedu’l-İnmâi’l-Arabi* 2/1 (Ağustos 1978), 208.

³¹⁷ Adûnîs, *Zemenu’ş-Şi‘r*, 15.

³¹⁸ Nebil Muhammed Sağır, “Cedelu’ş-Şi‘riyye ve Tahavvulâtuhâ beyne’l-Beniye ve’t-Tefkîk inde Adûnîs: Mukârebe fi Nakdi’n-Nakd”, *Câmiatu Kâsidi Merbah* 26 (Eylül 2016), 77.

uyuşmamaktadır. Modern şiir, miras alınan kültürü aşmış, diğer yandan da mazlum sınıfa hitap etmiyor gibi görünmüştür, bunun da temel nedeni, şimdiye kadar bu alt sınıfın hep bir baskı içinde, kültür ve sanattan uzak kalmaları yüzündendir. Ben şahsen, miras kalan burjuva kültürünün beni kabul edip evcilleştirmesini kabul etmektense, mazlum sınıfların da onlara isminden başka şiir bulunmayan şiirlerle hitap edip beni anlamamasını tercih ederim.”³¹⁹ cümlelerine yer vermiştir.

2.10.9. el-Kitâb: Ems, el-Mekân, el-Ân (الآن المكان أمس: الكتاب)

Adonis, *el-Kitâb* adlı eserini 1995 yılında kaleme almıştır. Adonis, bu kitabında yaklaşık on beş asırlık Arap medeniyetinin siyasi, kültürel ve dini karmaşıklığını dile getirmiştir. *el-Kitâb*, Arap medeniyetinin bu uzun tarihini, geleneksel anlamda epik bir destandan ziyade, geniş ölçekli lirik bir üslupla kaleme almıştır.

Eser, ana başlığı *el-Kitâb*'ın yanı sıra, “*Dün, Mekân, Şimdi*” adlı bir alt başlık da taşımaktadır. Eser incelendiğinde, İslam'ın doğuşundan Abbâsîler dönemine kadar uzanan bir tarihî süreçle, günümüz ve hatta geleceğe dair düşünceleri içine alan geniş yelpazeli bir eserdir. Bu yüzden bu esere neden “*el-Kitâb*” isminin verildiğini daha iyi anlaşılacaktır. Bu isim, eserin önemini ve yüceliğini vurgulama arzusu taşımaktadır.³²⁰

Adonis'in *el-Kitâb*'ının kültürel zeminini oluşturan Abud eş-Şalcî'nin kaleme aldığı *Mevsûatu'l-Azâb* adlı eseridir. eş-Şalcî, İslam'ın doğuşundan Memlûk ve Osmanlı Devletinin sonuna kadar İslam tarihinde birbirini izleyen otoriter yöneticilerin birey ve topluma karşı uyguladığı her türlü dini, sosyal ve siyasi baskı türlerini incelemiştir. Adonis için bu eserdeki bilgiler titizlikle ve özenle toplanmış, kaynaklarına atfedilerek doğrulanmış, muazzam bir tarihsel kültürel malzeme bulma fırsatı vermiştir. eş-Şalcî, *el-Azâb*'ı, hapis, sürüklenme, teşhir, aşağılama, asma, tekmeleme, teşhir etme gibi bölümlerden oluşturularak yedi büyük ciltten oluşturmuştur. Adonis ise *el-Kitâb*'ında, İslam tarihi boyunca kadının çilesini bu eserden faydalanarak ele almıştır. Adonis'in *el-Kitâb*'ı, *Mevsûat'ul-Azâb*'ın kültürel bir

³¹⁹ Adûnîs, *Zemenu 'ş-Şi'r*, 43.

³²⁰ Sâir, “Adûnîs Yestahziru'l-Mutenebbî”, 89-94.

yansımasıdır. Adonis'in *el-Kitâb*'ı incelendiğinde kendinden yaklaşık yirmi yıl önce yazılmış *el-Azâb*'in sanatsal yüzünden başka bir şey olmadığı görülmektedir.³²¹

Şair, özellikle Emevi ve Abbasi dönemlerine sık sık atıfta bulunarak, Arap tarihindeki en önemli kırılma noktalarından biri olarak gördüğü bir döneme işaret etmektedir. Şiir boyunca tekrar tekrar gönderme yaptığı bu dönem, Hz. Muhammed'in vefatından sonra ortaya çıkan siyasi ve mezhepsel çatışmaların zirveye çıktığı, Abbâsîlerin yükselişiyle son bulan tarihî süreçtir.

el-Kitab, Adonis'in şiirsel kariyerindeki en önemli eserlerinden biridir ve Arap şiirinin sınırlarını zorlayan, yenilikçi bir yapıya sahiptir. Adonis'in şiir yazma serüvenindeki rehberi, Arap şiirinin efsanevi şairi el-Mutenebbî'dir.³²² Kitap üç bölümden oluşur:

Birinci bölümde, yol göstericisi olan el-Mutenebbî'nin tarih boyunca hayali olarak şairle birlikte yaptığı yolculuk esnasında Adonis'in zihninden geçenler, hatırladıkları veya düşündükleri anlatılmıştır. İkinci bölümde, şairin, el-Mutenebbî'nin kişisel deneyimlerini ve iç dünyasını hayal ederek yazdığı bölümler yer almaktadır. Üçüncü bölümde Adonis, bu iki anlatım arasında bir bağlantı kurmuş, farklı düşüncelere yönelmiştir.³²³

Adonis, bu eseri oluşturabilmek için Arap tarihinin bütün klasik kaynaklarını incelemek zorunda kaldığını belirtmiştir. Bu nedenle projeyi, '*İnanılmaz büyüklükte bir çalışma! Çılgınca bir girişim.*' olarak tanımlamıştır. Bu eser, ansiklopedik genişliği, lirik zenginliği ve dramatik hedefleri nedeniyle tek bir parçayla veya kısa alıntılarla temsil edilemeyecek kadar karmaşık ve kapsamlıdır.³²⁴

Adonis, bu hacimli eser *el-Kitâb*'ı tamamladıktan sonra, yeni eserler üretmeye devam etmiştir. 2003 ile 2008 yılları arasında beş şiir kitabı yayımlamıştır. Bu

³²¹ Kusay el-Huseyn, "Zahide Derviş fi'l-Kitâb 1 : li'Adûnis Yenberi li'Muhâkemeti Tarihi'l- Sultati'l-Arabiyye", *Mecelletu'l-Fikri'l-Arabi'l-Muasir* 121/120 (2002), 145-147.

³²² Nazmî Muhammed Bereket, "el-Ba'adân: el-Î'dîvâlûcî ve'l-İctimâi fi Dîvân "el-Kitâb": Ems el-Mekân el-Ân li- Adûnis", *Râbidatu'l-Edebi'l-Hadîs* 25 (Ağustos 2004), 81.

³²³ Abdulazîz Sâlih el-Mekâlîh, "Adûnis fi Alakâtihi mea et-Turâs Bahsen ve Ebdâan", *Vizâratu's-Sekâfiyyi- Dâru's-Şu'ûni's-Sekâfiyyi'l-Âmmeti* 2/44 (2017), 77- 78.

³²⁴ Mattawa, *Adonis Selected Poems*, XVI.

dönemin önemli eserlerinden biri *Tenebbe' Eyyuhâ'l-Â'mâ* “*Kehanette Bulun, Ey Kör!*” kitabıdır.³²⁵ Kitabın başlığından itibaren öne çıkan tema, “körlük” ve “kehanet” arasındaki gerilimdir. Adonis burada görmeyen ama hisseden, bilinçli ama toplumdaki kopuk bir şair figürü kurmuştur. Bu şair, sıradan insanın göremediğini sezerek; geleceği, hakikati ya da felaketi şairane bir üslupla dile getirmiştir.

Adonis'in son dönem eserlerinden biri olan *Varrâk Yâbiu Kutubu'n-Nucûm*, nesir türünde kaleme alınmış şiirleri lirik ifadelerle süsleyerek yazmıştır. Şair, bu kitapta özellikle Kasabbin'de geçen çocukluk anılarını çoğunlukta ele almıştır. Bu şiirler, duyarlı ve dengeli bir üslupla yazılmıştır. Adonis, bir çocuğun dünyaya duyduğu hayranlığı, endişelerini ve korkularını büyük bir ustalıkla kaleme almıştır. Ancak en dikkat çekici yönü, bu şiirlerin köy halkının onurunu tasvir etmesidir. Şair, onların doğal bir felsefi bakış açısıyla ve pratik zekâlarıyla şekillenen yaşamlarını güçlü bir şekilde betimlemiştir.

2.10.10. Kitâbu't-Tahavvulâti ve'l-Hicrati fî Ekâlîmi'n-Nehâri ve'l-Leyli (كتاب التحولات والهجرة في أقاليم النهار والليل)

Adonis'in 1965 yılında yayımlanan *Kitâbu't-Tahavvulâti ve'l-Hicrati fî Ekâlîmi'n-Nehâri ve'l-Leyli* adlı eseri, Emevî hanedanının son varisi olan Abdurrahman ed-Dâhil'in (731-788) hayatı ve efsanesine dayanmaktadır.

ed-Dâhil, Abbâsîlerin hilafeti ele geçirmesiyle Şam'dan kaçmak zorunda kalmış, Batı'ya doğru ilerleyerek Endülüs'te yeni bir hanedanlık kurmuş ve İslam tarihinin en parlak dönemlerinden birini başlatmıştır. ed-Dâhil'in bu hikâyesi, gençlik, ihanet ve zulme uğrayanlara duyulan sempatiyi simgelemektedir. ed-Dâhil gerçek bir tarihî şahsiyet olarak ele alınmaktadır.³²⁶

2.10.11. Mufred bi-Sîgati'l-Cem' (مفرد بصيغة الجمع)

Bu eser, 351 sayfa boyunca devam eden tek bir şiirden oluşmaktadır. Ancak Adonis, şiirde dört ana başlık belirlemiştir: *Tekvîn (Oluşum)*, *Târîh, Cesed (Beden)*, ve

³²⁵ Adûnîs, *Tenebbe' Eyyuhâ'l-Â'mâ* (Beyrut: Dâru's-Sâkî, 2005), 187.

³²⁶ Muhammed Mağlen, “et-Tevzîfu'l-Terâsî fi'ş-Şi'ri Adûnîs”, 79.

Simyâ'dır. Bu şiirde Adonis, çocukluk ve gençlik yıllarına dair anılarıyla kendi dünyaya bakışını iç içe geçirip kaleme almıştır. Kendi yaşam öyküsünü ele alırken, onu olduğu gibi sunmamış; her şeyi düşünsel ve yorumsal bir bağlamda işlemiştir. Geçmişten imgeler veya tanıklıklar getirerek, bunları geleceğe taşıyan, yolunu çizen işaretler ya da kanıtlar gibi kullanmıştır. Adonis, okuyucuya geleceği, geçmişle şimdiki zaman arasında zihinsel ve sezgisel bir bağ kurarak görebildiğini hissettirmiştir.

Şiir, şairin izleyeceği bir planı içeren bir bölümle başlar. Bu bölüm, ‘‘*Tahkikât*’’ (*Taslaklar*) adlı alt başlığı taşır. Şu dizeleri aktarabiliriz:

لم تكن الأرض جسداً، كانت جرحاً.

كيف يمكن السفر بين الجسد والجرح؟

كيف تمكن الإقامة؟

أخذ الجرح يتحول إلى أبوين،

والسؤال يصير فضاءً.

أخرج إلى الفضاء، أيها الطفل.

خرج عليّ.

يستصحب شمس البهلول،

دفتّر أخبار، تاريخاً سرّياً للموت،

يُعطى وقتاً لما يجيء قبل الوقت،

لما لا وقت له،

يُجوهر العارض...

ويغسل الماء

‘‘*Toprak bir beden değildi, bir yaraydı,*

Beden ile yara arasında nasıl yolculuk yapılabilir?

Orada nasıl ikamet edilir?

Yara yavaş yavaş anne babaya dönüşüyordu ve soru bir ufka dönüşüyordu.

Uzaya çık, ey çocuk.
 Ali çıktı, yanında götürerek
 Behlül'ün güneşini,
 Haber defterini,
 Ölümün gizli tarihini.
 Zaman veriyor, vakti gelmeden gelen şeye,
 Zamansız olana.
 Geçici olanı özüne indiriyor,
 Ve suyu yıkıyor...³²⁷

Adonis, şiirin ilk bölümünde kültürel bir oluşumun başlangıcını ilan etmiştir. Bu başlangıç, “uzaya çıkış” olarak şekillenmiştir. Ayrıca Adonis, bu oluşumun kaynaklarını *Behlül'ün Güneşi*, *Düşünceler Defteri* ve *Ölümün Gizli Tarihi* olarak belirtir. Okuyucu, bu oluşum kaynaklarının başlıklarında, anlam yüklü geleneksel sembollere yapılan göndermeleri kolayca fark etmektedir. Böylece, geçmişin varlığı Adonis'in şiirlerinde donuk bir şekilde değil, canlı ve ışık saçan bir biçimde yer almıştır.³²⁸

Adonis, şiirinin başında ilan ettiği başlıklardan yalnızca bir veya iki kez yararlanmakla yetinmemiş, bunları defalarca kullanmıştır. Şiir, “*Düşünceler Defterinden Bir Sayfa*” veya “*Ölümün Gizli Tarihinden Bir Sayfa*” gibi alt başlıklar taşıyan birçok bölüm içermektedir.

“*Silmek ve keşfetmek*”, Adonis'in *Mufred bi Siğati'l-Cem* adlı eserinde sıkça tekrarladığı, çok sevdiği bir ifadedir. Şair, bu ifadeyi hem düşünce hem de şiir alanındaki dönüştürücü projesinin bir başlığı haline getirmek istemiştir. Adonis bu ifadeyi şiirinin farklı yerlerinde kullanarak okuyucuya; “*Silmek, aynı zamanda keşfetmektir; keşfetmek ise bir tür silmedir.*” mesajını vermek istemiştir.

Mufred bi Siğati'l-Cem, sınırsız dilsel ustalıkları ortaya koyan sanatsal dil işçiliğiyle kaleme alınmış bir eserdir. Şiir boyunca bir dil gösterisi dikkat çekmektedir.

³²⁷ Adûnîs, *Mufred bi-Siğati'l-Cem*, 11-12.

³²⁸ Cevdet, “Adûnîs: Hacisu'l-Bahsi ve't-Te'vili, et-Ta'bir ani'l-Hadâseti Şi'rani ve Nesrani”, 187.

Adonis, bu eserinde dilin estetik boyutuna vurgu yapmayı ve bunu açıkça ifade etmeyi istemiştir. Bunun örneklerinden biri şu şekilde görülebilir:³²⁹

''أتكلّم دونَ أن أتكلّم,
أسيرُ دونَ أن أسير,
أتغلغلُ بينَ الورقةِ وُغصنِها,
الشيءِ والشيءِ,
حينَ لا يعودُ يتميِّزُ
الخيَطُ الأبيضُ منَ الخيَطِ الأسودِ,
أصرخُ مُنتشياً:
تهدّم، أيُّها الوضوحُ.
يا عدوى الجميل!''

''Konuşurum, konuşmadan.
Yürürüm, yürümeden.
Sızıyorum yaprakla dalı arasına.
Şeyler şeylerden
Artık birbirinden ayrılmadığında,
Beyaz iplik siyahtan seçilmediğinde.
Sevinçle haykırırım:
Yıkıl ey açıklık,
Ey güzel düşmanım!''³³⁰

2.10.12. Kitâbu'l-Hisâr (كتاب الحصار)

Adonis'in *Kitâbu'l-Hisâr* adlı eseri, 1982 ile 1985 yılları arasında Beyrut'ta yaşanan kuşatma sırasında şairin günlüklerini ve şiirlerini içermektedir. Bu eser, şairin savaşın yıkıcı etkilerini, insan ruhunun derinliklerini ve kültürel kimlik bunalımını

³²⁹ Hediye el-Eyyûbî, ''Zemenu't-Tehavvulâti fi'ş-Şi'ri Adûnîs'', *el-Hey'etu'l-Mısriyyeti'l-Âmmeti lil-Kitâbi* 2/16 (Eylül 1997), 45.

³³⁰ Adûnîs, *Mufred bi-Siğati'l-Cem'*, 282.

nasıl tecrübe ettiğini ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Kitap, Adonis'in savaşın ortasında bile estetik ve entelektüel bir bakış açısını koruduğunu gösteren bir dizi şiir ve denemeden oluşmaktadır. Şair, dilin sınırlarını zorlayarak, hem bireysel hem de kolektif deneyimleri şiirsel bir dille aktarmıştır. Bu eser, Adonis'in modern Arap şiirindeki yenilikçi yaklaşımını ve dilin gücünü kullanma biçimini yansıtmaktadır.³³¹ Sonuç olarak bu eser, Adonis'in dolaylı anlatım tekniğinin en iyi örneklerinden biridir.

Eser, felaketin lirik anlatımı ile derin tefekkür içeren düzyazının iç içe geçtiği bir yapıya sahiptir. Şiir ve anlatı arasındaki sınırları belirsizleştirerek, savaşın ruhuna dair etkileyici bir bakış sunmaktadır. Örneğin kitaptaki şiirlerden bazıları özellikle dikkat çekicidir:

لا طريقَ إلى بيته، حصارٌ
والشوارعُ جبانَةٌ؛
من بعيدٍ، على بيته
قمرٌ ذاهلٌ يتدلى
في خيوطِ الغباءِ.
قُلْتُ: هذا طريقي إلى بيتنا،
قال: كلا، لن تمرَّ،
وسدَّدَ نحوي رصاصاته.
حسنًا، لي في كلِّ حيِّ رفقَةٌ،
لي بيوتٌ...

Evine giden yol yok, bir kuşatma,

Ve sokaklar birer mezarlık;

Uzaktan, evinin üzerinde

Şaşkın bir ay sarkıyor

Aptallığın iplikleriyle.

Dedim ki: "Bu, evimize giden yolum."

³³¹ Cevdet, "Adunis: Hacisu'l-Bahsi ve't-Te'vili, et-Ta'biru ani'l-Hadâseti Şi'ran ve Nesran", 189.

Dedi: "Hayır, geçemezsin!"

Ve bana doğrulttu kurşunlarını.

Peki öyleyse, her mahallede dostlarım var,

*Evlerim var...*³³²

“Çöl”³³³ ve “Kişiler” başlıklı çalışmalarında hızlı bir kurgu tekniğiyle ilerleyen, ancak zaman zaman dramatik sahnelerin ağır çekimde bir film karesi gibi akışını yavaşlattığı şiirlerdir. Mezmur benzeri bir üslupla yazılmış pasajlar içermektedir.

“Mum Işığı” başlıklı çalışması Adonis’in bile standartlarının ötesinde, türler arası sınırları aşan bir metindir.

“Belleğin İçinde Koşan Çocuk” başlıklı şiiri, Adonis’in yazdığı en saf lirik şiirlerden biridir.

“İsmail” adlı şiirinde Adonis, kendine özgü şiirsel tarzını geliştirmeye devam etmiştir. Şair, şiirlerini kapalı ya da geleneksel bir şekilde kaleme almakla yetinmeyip, anlamlarının farklı yorumlara ve gelişimlere açık olmasını sağlamıştır. Adonis, sıradan düşünme ve ifade biçimlerini aşmaya çalışmış ve şiirinde çeşitli bölümler ve planlar ekleyerek karmaşık bir semboller ve fikirler mozaiği oluşturmuştur.

“İsmail” kavramı şiirde sadece dini ya da tarihi bir hikayenin aksine çoklu anlam düzeylerine sahip bir sembol olarak da görülmelidir. Bu sembol, Tevrat’tan çağdaş kültüre kadar farklı seviyelerde bir anlam taşırken, aynı zamanda felsefi ve şiirsel yorumlara da açıktır. Şair, eleştiriyi ve derin düşünmeyi teşvik edecek ipuçları bırakarak, geleneksel sembollere ve tekniklere yeni, bazen çelişkili boyutlar da kazandırmıştır. Bu, Adonis’in şiirle gerçekliği sürekli olarak yeniden keşfetme ve şekillendirme çabasını yansıtmaktadır.³³⁴

³³² Adûnîs, *Kitâbu'l-Hisâr* (Beyrut: Dâru'l- Adâb, 1985), 23, 24.

³³³ Alan Buski, “Adûnîs alâ Kullî'l-Cebhati”, *Hey'etu'l-Mısriyyeti'l-Ammeti li'l-Kitabi* 2/16 (1997), 373.

³³⁴ Adûnîs, *Kitâbu'l- Hisâr* (Beyrut: Dâru'l- Adâb, 1985), 211-239.

Kitâbu'l-Hisâr, Arap dünyasında bile yeterince bilinmeyen bir eser olmasına rağmen, Arapça yazılmış en etkileyici savaş kitaplarından biri olarak kabul edilebilir. Savaşın, insanın iç dünyasına bıraktığı derin izleri şiirsel bir dille belgeleyen nadir eserlerden biridir.

2.10.13. Evvelu'l-Cesed Âhiru'l-Bahr (أول الجسد آخر البحر)

2003 yılında yayımladığı diğer bir kitabı olan ‘*Evvelu'l-Cesed Âhiru'l-Bahr*’, Adonis'in klasik şiir tarzından uzaklaşarak lirik ve duygusal temalara yöneldiği bir eseridir. Kitapta, aşk üzerine güçlü bir meditasyon olarak yorumlanabilecek şiirler yer almaktadır. Bu eserde Adonis, şiir dilinde oldukça yalın ve doğrudan bir anlatımı tercih ederek, sevginin ve arzunun sınırlarını araştırmıştır.³³⁵

Adonis için başlık, metninin bir yoldaşı ve eşdeğeridir; başlık, şiirsel bir yapıdır ve divanın vurguladığı şeyi özetler: beden ilk kaynaktır ve dil, son denizin ulaşamayacağı, dilin kavrayamadığı gizemli bir sırdır. Denizin sonu yoktur, tıpkı dilin sonunun olmadığı gibi; o, sürekli ve sonsuz bir yazıdır.³³⁶

‘*Evvelu'l-Cesed Âhiru'l-Bahr*’ dalga ve melodi (yankı- müzik) temalarıyla sıralı başlıklar oluşturmaktadır. İnsanın içsel dalgaların yankısını dalga başlığı altında ve Dalgaların melodisini ise müzik başlığı altında mecazi şekilde kaleme almıştır. Alfabe ise anlamı tükenmeyen bir deniz köpüğü gibi görmektedir. Deniz ise yenilenen dil, derinlik, gizem, sır, yenilik, sonsuz doğumlar; beden ise ilk söz ve son sözdür. Bedenin söylemi, söylemin bedeni olacaktır. Bu, Adonis'in peşinden gittiği sürekli dalgalanma olarak yorumlanabilir.

2.10.14. Kelâmu'l-Bidâyet (كلام البداية)

Adonis bu eserinde, Arap cahiliye döneminin yaşam deneyimini duygusal ve kültürel boyutlarıyla yeniden tanımlayarak nesir şiir tarzında kaleme almıştır. Edebiyat tarihini yeniden yazma çağrısı yaparak edebiyatla yaşam arasındaki ilişkinin ayrılmaz bir bütün olduğuna vurgu yapmıştır. Adonis bu yaklaşımla, edebiyatın hayatını

³³⁵ Câbir - Mahlûf, “Kırâe fi'l-Atbâtin-Nasiyyi li-Dîvânî Adûnîs' 'Evvelu'l-Cesed Âhiri'l-Bahr", 383, 384.

³³⁶ Adûnîs, *Evvelu'l-Cesed Âhiru'l-Bahr* (Beyrut: Dâr el-Sâkî, 2002), 20.

sürdüren ve zamanın geçişine rağmen hala onu kutlamamıza olanak tanıyan öğeleri ortaya koymayı amaçlamıştır.³³⁷

2.10.15. Mûsîkâ'l-Hûti'l-Ezrak (موسيقى الحوت الأزرق)

Şairin *Mûsîkâ'l-Hûti'l-Ezrak* adlı eseri ilk olarak 2002 yılında Beyrut'ta Dâru'l-Âdab yayınevinden çıkmıştır. Bu eser, başlığının alt metninde de belirttiği üzere “kimlik, metin ve şiddet” olgularını merkeze alan kapsamlı bir metindir. Adonis burada şiirsel bir söylemle kültürel kimlikleri, medeniyetler arası ilişkileri ve bunların çatışma veya etkileşim biçimlerini ele almaktadır. *Mûsîkâ'l-Hûti'l-Ezrak*, biçim olarak düz yazı (deneme) görünümünde olsa da derin bir şiirsel dil ve imge dünyası barındırır; bu yönüyle Adonis'in poetik duruşunun somut bir yansımasıdır.³³⁸

Eserin tematik çerçevesi oldukça geniş ve çok yönlü edebî tarza sahiptir. Adonis, metninde Batı ile Arap dünyası arasındaki ilişkiler, küreselleşme sürecinin getirdiği dönüşümler ve paylaşılan tarihî-coğrafi mekânlar üzerinden bir düşünsel yolculuğa çıkar. Geçmişteki ortak yaşantının müziğini, bir *mavi balinanın sesi* metaforu ile günümüze taşır. Kimlik meselesi eser boyunca merkezî bir tema olup, bireysel ve kolektif kimliklerin şiir, mitoloji ve tarih üçgeninde sorgulandığı görülür. Adonis, metinlerinde sıkça yaptığı gibi, bu kitapta da geleneği ve moderniteyi diyaloga sokarak doğu ile batı arasındaki gerilimi ve şiddet olgusunu irdeler.³³⁹

2.10.16. el-Mesrâh ve'l-Merâyâ (المسرح والمرآيا)

Adonis'in tiyatro (sahne) ve ayna imgelerini merkeze alarak yazdığı şiirleri bir araya getirir. Bu eserde şair, insan deneyimini sahnedeki bir oyun ve aynadaki yansıma metaforlarıyla anlatmış; bireyin kendisiyle ve toplumla yüzleşmesini şiirleştirmiştir. Sufizmin derinlikli içsel arayışı ile Sürrealizmin biçimsel özgürlüğünü kaynaştıran Adonis, gerçeklik ile illüzyon arasındaki ilişkiyi sorgulamıştır. *el-Mesrâh ve'l-Merâyâ*, dilsel yenilikleri ve imgelerarası geçişkenliğiyle, yayınlandığı dönemde Arap şiirinde deneysel bir adım olarak değerlendirilmiştir.

³³⁷ Cevdet, “Adûnîs: Hacısu'l-Bahsi ve't-Te'vili , et-Ta'bir ani'l-Hadâseti Şi'ran ve Nesran”, 190.

³³⁸ Adûnîs, *Mûsîka'l-Hûti'l-Ezrak* (el-Huviyye, el-Kitâbe, el-Unf) (Beyrut: Dâru'l- Âdâb, 2002), 111-140.

³³⁹ Adûnîs, *Mûsîka'l-Hûti'l-Ezrak* (el-Huviyye, el-Kitâbe, el-Unf), 143-198.

2.10.17. Vaktun beyne'r-Ramâdi ve'l-Verd (وقت بين الرماد والورد)

1967'deki Arap-İsrail Savaşı (Altı Gün Savaşı) yenilgisi sonrasında karamsar atmosferinde yazılan *Vaktun beyne'r-Ramadi ve'l-Verd*, yıkım ile umut arasındaki gerilimi lirik bir dille yansıtır. Eserde “küller” kaybedilenleri ve yıkımı, “güller” ise filizlenen umutları simgeler; Adonis bu iki uç arasında kalan zamanı şiirsel olarak betimler. Walt Whitman'ın *Çimen Yaprakları*'ndan esinlenen dizeler, William Carlos Williams'ın modernizmi ve Baudelaire, Kavafis, Lorca gibi şairlerin kentsel imgeleri, Adonis'in kendi özgün üslubuyla yeniden biçimlendirilmiştir. Kitap üç uzun şiir etrafında kurgulanmıştır: “*Hâzâ Huve İsmî*” (*Bu Benim Adım*), “*Mukaddime li-Târîhi'l-Mulûki's-Şuğâr*” (*Küçük Kralların Tarihine Giriş*) ve “*Kabr min Ecli Niwyûrk*” (*New York'a Mezar*). Adonis, “*Hâzâ Huve İsmî*” ve “*Mukaddime li-Târîhi'l-Mulûki's-Şuğâr*” gibi lirik şiirler bölümlerinde Arap dünyasının 1967 yenilgisi sonrasındaki ruh halini sorgulamış;³⁴⁰ “*New York'a Mezar*” bölümünde ise Vietnam Savaşı dönemindeki Amerikan toplumunu eleştirel bir gözle küresel ölçekte savaş ve şiddet temasını işlemiştir.³⁴¹ *Vaktun beyne'r-Ramadi ve'l-Verd*, kıyametçi bir yıkım ile bahara özgü bir diriliş umudunun eşliğinde, dil ve biçim açısından da yenilikçi bir şiir dili kurmuştur.

2.10.18. Kabrun min Ecli Niwyûrk (قبر من أجل نيويورك)

Adonis'in en etkileyici tekil şiirlerinden biri olan *Kabrun min Ecli Niwyûrk*, ilk kez 1971'de yayımlanmış uzun soluklu bir nesir şiiridir. Şair bu eserde New York şehrini bir metafor olarak kullanarak modern uygarlığın çürümüş yönlerini, savaşı ve tahakkümü yoğun imgelerle eleştirmiştir. Vietnam Savaşı ve küresel güç politikalarının gölgesinde yazılan şiir, Özgürlük Heykeli'ne ağıt yakar ve kentin sokaklarındaki maddiyatçılığı yerer.³⁴² Biçimsel olarak alışılmış vezinleri yıkararak düz yazı ritmiyle yazılmış bu şiir, Arap edebiyatında yenilikçi bir deneme kabul edilmiş; düz yazı şiirin kapılarını aralayan öncü bir eser sayılmıştır. Adonis'in *New York'a Mezar*'ı, 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından yeniden güncellik kazanmış; şair bu

³⁴⁰ Adûnis, *Vaktun beyne'r-Ramâdi ve'l-Verd* (Beyrut: Dâru'l-Avde, 1972), 17-34.

³⁴¹ Adûnis, *Vaktun beyne'r-Ramâdi ve'l-Verd*, 65-97.

³⁴² Adûnis, *Kabrun min Ecli Niwyûrk* (Beyrut: Dâru's-Sâkî, 1971), 8-9.

temayı ileriki yıllarda da işlemiştir. Nitekim, 2002’de yazdığı “*Kûnşîrtû 11 Eylûl 2001*” adlı şiir hem New York trajedisine hem de dinî fanatizme dair eleştirilerini sürdürmüştür.³⁴³ “*Kabr min Ecli Niwyûrk*” ise, tarihsel bağlamda 1970’lerin başında Amerika’ya yöneltilmiş sert bir kültürel eleştiri ve insancıl bir çılgılık olarak edebiyat tarihine geçmiştir.

2.10.19. Kitâbu’l- Kasâ’idi’l-Ĥams (كتاب القصائد الخمس)

Adonis’in beş uzun şiirini bir araya getiren bu derleme eser, şairin 1970’ler boyunca yazdığı önemli şiirlerin toplu bir sunumudur. *Kitâbu’l-Kasa’idil-Ĥams*’te yer alan bölümler arasında, şairin kendi kimliğini ve poetik manifestosunu ortaya koyduğu “*Hâza Huve İsmî*” adlı eserle tarihsel ironilerle yüklü “*Mukaddime lit-Târîhi’l-Mulûki’s-Suġâri*” adlı eser dikkat çekmektedir. Ayrıca “*Kabr min Ecli Niwyûrk*” gibi daha önce ayrı yayımlanmış çarpıcı şiirler de bu kitapta yer almaktadır. Adonis bu derleme ile, bir dönemin şiirsel muhasebesini yaparken, farklı temalardaki uzun soluklu şiirlerini tek ciltte bir araya getirerek kendi şiir serüveninin bir bilançosunu sunmuştur. Eserde aşk, tarih, dil ve politika gibi geniş yelpazede temalar epik bir söyleyiş birliği içerisinde ele alınır.

2.10.20. İhtifâu’n bil-Eşyâi’l-Ġâmîdati’l- Vâdiha (احتفاءً بالأشياء الغامضة (الواضحة)

Adonis’in büyük ölçüde nesir formunda kaleme aldığı şiirlerden oluşan bu kitap, anlaşılması zor (gizemli) ve bir yandan da aşikar görünen şeylere bir övgü niteliğindedir. *İhtifâu’n bil-Eşyâi’l-Ġâmîdati’l-Vâdihati* adlı bu eserde şair, hayatın ve ölümün küçük büyük bütün öğelerini; kül, duman, ev, gül, sis, zaman, umut, umutsuzluk, aşk, deniz, kadın, adam vb. şiirsel bir envanter gibi sıralar ve onları anlamlandırmaya çalışır. Adonis’in şiiri burada “bizi eve ulaştıran iz” olarak tanımlanır; yani şair, gördüğü her şeyi bu izlere dahil ederek hiçbir şeyin dışarıda kalmamasını ister. Zaman zaman kapalı ve çoğunlukla sürrealist nitelikteki düzyazı şiirler, tasavvufun mistik dünya görüşü ile modern bireyciliğin sorgulamasını bir araya getirir.³⁴⁴ Eser, dilsel ve düşünsel olarak zorlayıcı yapısına rağmen, meraklı okuru

³⁴³ Adûnîs, *Tenebbe’ Eyyuhâ’l-Â’mâ* (Beirut: Dâru’s-Sâkî, 2005), 119.

³⁴⁴ Adûnîs, *İhtifâu’n bil-Eşyâi’l-Ġâmîdati’l-Vâdihati* (Beirut: Dâru’l-Âdâb, 1988), 1-30.

“bilinmeyen peşine düşmeye” davet eden naif bir şölen havasındadır. Edward Said’in “günümüzün en cesur ve kışkırtıcı Arap şairi”³⁴⁵ diye nitelediği Adonis’in bu kitabı, Mehmet Hakkı Suçin tarafından “*Belli Belirsiz Şeyler Anısına*” adıyla çevrilerek 2017’de dilimize kazandırılmıştır.

2.10.21. Tenebbe’ Eyyuhâ l-A‘mâ (تنبأ أيها الأعمى)

Arapça başlığı “*Kehanette bulun, ey kör!*” anlamına gelen bu eser, görme ve bilme üzerine alegorik şiirler sunmaktadır. Adonis, kör bir kâhinin sesini ödünç alarak, toplumun geleceğine ve insanlığın akıbetine dair kehanetlerde bulunmuştur. Bu kehanetler, geleneksel değerlerin çöküşünü ve yeni bir dünyanın belirsizliğini haber verir niteliktedir. *Tenebbe’ Eyyuhâ l-A‘mâ*’daki şiirler, mitolojik bir figür olan kör kâhinin bilgelik ve cehaleti aynı anda temsil etmesi üzerinden, modern dünyanın yönünü şaşırmasıyla dikkat çekmektedir.³⁴⁶ Adonis’in dilinde İncil’deki kör peygamberler ve Yunan tragedya’daki³⁴⁷ kör kâhinler, modern zamanların eleştirisine araç olmuştur. Bu eser, 2013’te Türkçeye “*Kör Kâhin*” adıyla çevrilerek okurlara ulaştırılmıştır.

2.10.22. Kûnşîrtû’l-Kuds (كوشيرتو القدس)

Adonis’in ileri yaşlarında kaleme aldığı ve tek bir uzun şiir ya da şiir bölümlerinden oluşan bir bütün şeklinde kurguladığı *Kûnşîrtû’l-Kuds*, kadim Kudüs şehrine adanmış bir “şiir konçertosu” dur. Şair, üç din için kutsal olan bu şehirdeki tarihsel ve güncel çatışmaları, çok sesli bir şiir yapısıyla ele almıştır. Eserde Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam mirasları, Kudüs’ün sokaklarında ve ruhunda bir araya getirilmiş; farklı inançların ve kültürlerin sesleri adeta müzikal bir eserdeki motifler gibi şiire dahil edilmiştir.³⁴⁸ *Kûnşîrtû’l-Kuds*, “sancılı bir şehre yazılmış ilahi” olarak tanımlanmıştır; zira şiir boyunca Kudüs’ün geçmişten bugüne maruz kaldığı çatışmalar ve umutlar lirik bir ağıt ve aynı zamanda bir umut şarkısı şeklinde dile getirilmiştir. Adonis, 86 yaşında yayımladığı bu eserde, insanlığın ortak mirası olan

³⁴⁵ Atef Alshaer, “Adonis (1930-)”, *The Literary Encyclopedia* (London, 13 Şubat 2014), 3.

³⁴⁶ Adûnîs, *Tenebbe’ Eyyuhâ l-A‘mâ* (Beyrut: Dâru’s-Sâkî, 2005), 187-193.

³⁴⁷ “Tragos” (keçi) ve “oide” (şarkı) kelimelerinin birleşiminden oluşur. Eski Yunan kültüründe Dionysos şenliklerinde yapılan tiyatro gösterilerinden türemiştir.

³⁴⁸ Adûnîs, *Kûnşîrtû’l-Kuds*, (Beyrut: Dâru’s-Sâkî, 2012), 1-15.

bir şehir üzerinden barış, fanatizm ve insanlık durumuna ilişkin derin gözlemler yapmıştır.

2.10.23. Fâtihatun li-Nihâyâti'l-Karn (فاتحة لنهايات القرن)

1980 yılında yayımlanan ‘*Fâtihatun li-Nihâyâti'l-Karn*’ adlı bu eser bir çağın muhasebesini işleyen şiirsel ve düşünsel üslupla Adonis tarafından kaleme alınmıştır. Arapça ‘*fâtiha*’ kelimesi ‘başlangıç, açılış’ anlamına gelir; Adonis burada onu mecazi olarak kullanarak yüzyılın sonlarına bir başlangıç notu düşmektedir. Denemelerinde 20. yüzyılın son çeyreğinde dünya ve Ortadoğu’nun durumunu, kültürel dönüşümleri ve krizleri değerlendirmiştir. Bilhassa modernleşme, sömürgecilik sonrası kimlik arayışları, gelenek ve modernite çatışması gibi konular öne çıkmıştır.³⁴⁹ Adonis, Doğu ile Batı arasındaki ilişkileri, şiir ve sanatın yüzyıl boyunca geçirdiği değişimi ele alarak, yeni yüzyıla girerken edebiyatın ve düşüncenin taşınması gereken sorumlulukları tartışmıştır. *Fâtihatun li-Nihâyâti'l-Karn*, şairin entelektüel birikimini düzyazıya aktardığı, döneminin ruhunu yansıtan önemli bir metindir.

2.10.24. eş-Şi‘riyyetu’l-Arabiyye (الشعرية العربية)

1985’te yayımlanan bu eser, Adonis’in Arap şiirinin özüne dair kuramsal bir çözümlemesidir. ‘Şiirsellik’ kavramını merkeze alan yazar, Arap şiirinin yapı taşlarını; dil, imge, ritim, metafor yönleriyle inceleyerek bir nevi Arap poetikasının teorik çerçevesini çizmiştir. Eserde, klasik Arap şiirindeki bedî unsurlar ile modern şiirde ortaya çıkan yenilikler karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Adonis, Arap şiirinin özgünlüğünün, onun dilinde ve imgesel dünyasında yattığını savunmuş; bu nedenle şiir yazımında dilin işleniş tarzını ayrıntılı biçimde tartışmıştır. Arap Şiirselliği, Arap edebiyat eleştirisinde şiirin estetik kuramına odaklanan az sayıdaki çalışmadan biri olması hasebiyle önemli bir boşluğu doldurmuştur. Şiirin nasıl yazıldığı ve nasıl etkilediği sorularına yanıt arayan bu kitap, hem klasik edebiyat meraklılarına hem de modern şairlere hitap eder niteliktedir.³⁵⁰

³⁴⁹ Adûnîs, *Fâtihatun’ n li-Nihâyâti’l-Karn*, 25-30.

³⁵⁰ Adûnîs, *eş-Şi‘riyyetu’l-Arabiyye*, 15-20.

2.10.25. Siyâsetu's-Şi'r (سياسة الشعر)

Adından da anlaşılacağı üzere 1985'te yayımlanan bu eser, şiir ve siyaset arasındaki ilişkileri irdeleyen bir deneme derlemesidir. Adonis, şiirin politik bir eylem veya söylem olarak kullanılma potansiyelini, tarihte şiirin oynadığı toplumsal roller üzerinden değerlendirmiştir. Eserde tartışılan temel soru şudur: Şiir ne kadar siyasetten bağımsız, ne kadar siyasetle iç içedir? Yazar, bir yandan totaliter rejimlerin şiiri kendi ideolojilerine alet ediş biçimlerini, propagandist şiir örneklerini eleştirirken, diğer yandan da devrimci hareketlerde şiirin motivasyon kaynağı oluşunu incelemiştir. Arap dünyasında milliyetçi şiir akımları, direniş şiiri (özellikle Filistin direniş şiiri) gibi örnekler bu bağlamda analiz edilmiştir. Adonis'e göre şiir, doğası gereği özgürleştirici bir sanattır; dolayısıyla "şiirin siyaseti", onun iktidar ve otoriteyle ilişkisini sorgulamayı gerektirmektedir. *Siyâsetu's-Şi'r*, yayımlandığı dönemde entelektüel camiada geniş yankı bulmuş, edebiyat ve ideoloji üzerine tartışmalara katkı sunmuştur.³⁵¹

2.10.26. es-Sûfiyyetu ve's-Suryâlîyye (الصوفية والسريالية)

Adonis'in 1992'de Londra'da yayımlanan bu önemli eseri, iki farklı kültürel ve düşünsel akımı; İslam geleneğindeki Tasavvuf ile 20. yüzyıl Batı sanatındaki Sürrealizm arasında paralellikler aramıştır. Yazar, yüzeyde birbirinden bütünüyle ayrı görünen bu iki akımın, özünde benzer bir isyankâr ruh ve sınırları aşma çabası taşıdığını öne sürmüştür.³⁵² Tasavvufun deruni mistik tecrübeleri ile Sürrealizmin bilinçdışı arayışı arasında köprü kurarak, her ikisinin de gerçekliğin ötesindeki hakikatlere ulaşmaya çalıştığını gösterir. *es-Sûfiyyetu ve's-Suryâlîyye* hem edebiyat eleştirisi hem de kültürel analiz düzleminde yenilikçi bir çalışmadır; Adonis'in kendi şiirsel esin kaynaklarını da ele verdiği için ayrı bir öneme sahiptir. Zira Adonis, bu kitabında Tasavvuf şiirinin imgeleri ile Sürrealist şiirin imgeleri arasındaki akrabalığı inceleyerek, kendi şiirindeki mistik ve avangart damarların kuramsal temelini ortaya

³⁵¹ Adûnîs, *Siyâsetu's-Şi'r* (Beirut: Dâru'l-Âdâb, 1985), 10-40.

³⁵² Adûnîs, *es-Sûfiyyetu ve's-Suryâlîyye* (Beirut: Dâru's-Sâkî, 1992), 25-60.

koymuştur. Eser, aynı zamanda Doğu-Batı edebi ilişkilerini alışılmışın dışında bir açıdan ele alarak, okura ufuk açıcı bir perspektif sunmuştur.³⁵³

2.10.27. Hâ Ente Eyyuhâ'l-Vakt (ها أنت أيها الوقت)

Adından anlaşılacağı üzere zaman kavramını odağına alan bu kitap 1993'te yayımlanmıştır. Adonis'in şiirsel üslubunu deneme formuyla buluşturduğu metinlerden oluşmaktadır. Yazar, zamana doğrudan hitap ederek (İşte karşıdayım ey zaman!) insanın zaman içindeki varoluşunu sorgulamıştır. Denemelerde tarihsel zaman, döngüsel zaman ve bireysel yaşam zamanı gibi farklı zaman katmanları ele alınmıştır. Adonis, geçmişin gölgesinin bugünü nasıl şekillendirdiğini ve geleceğin özleminin şimdilerde nasıl hissedildiğini irdelemiştir. Eser boyunca zaman, hem bir düşman hem de bir dost olarak tasvir edilmiştir. İnsan onu yenemez ama onunla anlam kazanmıştır.³⁵⁴

2.10.28. en-Nizâmu ve'l-Kelâm (النظام والكلام)

1993'te yayımlanan bu kitap, toplumsal- siyasal düzen ile dil- üslup arasındaki ilişkiyi irdeleyen analizlerden oluşmaktadır. "Nizâm" (düzen, nizam) genellikle siyasal- toplumsal yapıyı, "kelâm" (söz) ise ifadeyi, dili temsil eder; Adonis bu karşıt kavram çiftinden hareketle, edebiyatın ve düşüncenin toplumsal düzen karşısındaki konumunu tartışmıştır. Eserde, iktidar söylemleri ile şiirsel söylem arasındaki gerilim gözler önüne serilmiştir. Adonis, bir yandan Ortadoğu'daki baskıcı rejimlerin dili nasıl kontrol altına almaya çalıştığını, entelektüel ve sanatsal ifadeyi sınırladığını eleştirmiş; diğer yandan da edebiyatın bu nizama karşı bir söz yükseltme potansiyelini vurgulamıştır. Şair, deneme üslubuyla ama şiir duyarlılığını yitirmeden kaleme aldığı bu metinlerde, özgür ifade ile baskıcı düzen arasındaki çatışmayı çarpıcı örneklerle ortaya koymuştur.³⁵⁵

³⁵³ al-Musawi, *Arabic Poetry: Trajectories of Modernity and Tradition*, 169-171.

³⁵⁴ Adûnîs, *Hâ Ente Eyyuhâ'l-Vakt* (Beyrut: Dâru'l-Âdâb, 1993), 9-40.

³⁵⁵ Adûnîs, *en-Nizâmu ve'l-Kelâm* (Beyrut: Dâru'l-Âdâb, 1993), 15-60.

2.10.29. en-Naşşu'l-Kur'âniyyu ve Âfâku'l-Kitâbeti (النص القرآني وآفاق الكتابة)

Adonis'in en tartışmalı eserlerinden biri olan bu kitap, Kur'an metnini katı bir dinî dogma olmaktan ziyade edebî ve kültürel bir metin olarak ele alıp yorumlamasıyla bilinir. Yazar, Kur'an'ın metinsel yapısını ve üslubunu tahlil ederek, bu kutsal metnin Arap diline, edebiyatına ve genel olarak yazma pratiğine etkilerini araştırmıştır. "Yazmanın ufukları" ifadesi, kutsal bir metinle karşılaşan bir yazarın veya şairin, yaratıcı yazı alanında hangi imkânlarla ve sınırlara sahip olduğunu sorgulamaktadır. Adonis bu eserinde, vahiy kavramını edebî ilham ile, kutsal metin kavramını da edebî metin ile diyalog içinde düşünmeye çalışmıştır.³⁵⁶ Kur'an'ın geleneksel yorumu yerine estetik ve kültürel bir okumasını yaptığı için, kitap yayınlandığı dönemde bazı çevrelerce tepkiyle karşılanmış, Adonis'e yönelik eleştiriler yükselmiştir. Buna karşın, eser entelektüel cüretkârlığı ve özgün yaklaşımıyla takdir toplayan bir çalışma olarak da değerlendirilmiştir. *en-Naşşu'l-Kur'âniyyu ve Âfâku'l-Kitâbeti*, geleneksel ile modern, kutsal ile seküler arasındaki sınırları bulanıklaştıran ve edebiyatın kutsal olana bakışını yeniden tanımlamaya girişen ufuk açıcı bir metin olarak değerlendirilebilir.³⁵⁷

³⁵⁶ Adûnîs, *en-Nassu'l-Kur'âniyyu ve Âfâku'l-Kitâbeti* (Beirut: Dâru's-Sâkî, 2003), 10-50.

³⁵⁷ Adûnîs, *en-Nassu'l-Kur'âniyyu ve Âfâku'l-Kitâbeti*, 170-175

SONUÇ

Modern Arap şiirinin en etkili ve tartışmalı isimlerinden biri olan Ali Ahmed Said Eşber (Adonis), edebî kişiliği, poetikası ve entelektüel yönü ile modern Arap edebiyatına önemli katkılarda bulunmuş bir isimdir. Adonis, yalnızca bir şair değil, aynı zamanda bir düşünür, bir edebiyat kuramcısı ve eleştirel bir figür olarak modern Arap kültürel tarihinde dönüştürücü bir rol oynamıştır.

Adonis, edebî yönünün yanı sıra eleştirmenliğini, nesir şiir edebiyatına katkısını, moderniteye ve mirasa yaklaşımını, mitolojik fikirlerini ve tasavvufa bakış tarzını yansıtan dünyaca ünlü önemli eserler kaleme almıştır.

Araştırmanın bulguları, Adonis'in modern Arap şiirinde geleneksel form ve içerik kalıplarını kırarak yeni bir ifade alanı açtığını ve bireysel yaratıcılığı öne çıkardığını göstermektedir. Adonis'in şiirlerinde mitolojik göndermeler aracılığıyla Arap kültürel kimliğini sorgulaması ve bu kimliği evrensel bir düzlemde yeniden inşa etme çabası dikkat çekmektedir. Ayrıca, tasavvufi imgeler ve metafizik arayışlar, onun şiirinde hem bireysel hem de toplumsal düzeyde bir dönüşüm arzusunun izlerini taşımaktadır. Bu bağlamda Adonis, Arap edebiyatında hem geleneksel hem de modern unsurları harmanlayarak kendine özgü bir şiir dili kurmuştur.

Ancak ilginçtir ki, Adonis sanatçı kimliğine bağlı kalarak, Arap şiiri için önerdiği bazı yenilikçi fikirleri kendi şiirlerinde bazen uygulamamıştır. Örneğin, konuşma dilinin (lehçenin) şiire daha fazla dahil edilmesi gerektiğini savunmasına rağmen, kendi şiirlerinde her zaman yüksek bir edebi dil kullanmış ve ileri düzeyde söz dağarcığına sahip olmuştur. Bu yönüyle Adonis, öncü ve ilerici bir şair olmasına rağmen, dil kullanımında çağdaşlarından daha zengin ve klasik bir anlatımı benimseyerek özgün bir şiir anlayışı geliştirmiştir.

Adonis, erken dönem yaşamında Alevi-Nusayri kimliği ile önplana çıkmış, Fransa ve Lübnan'daki entelektüel çevrelerle ilişki içerisinde olmuştur. Onun Şam Üniversitesi'nde aldığı felsefi eğitim ve yaşadığı sürgünle hayatı büsbütün değişmiştir. Bu biyografik arka plan, onun şiirindeki “yabancılaşma, sürgün, çok kültürlülük ve kimlik arayışı” temalarının anlaşılması açısından temel teşkil etmektedir.

Şair, hem klasik Arap edebiyatından (İmru’u’l-Kays, el-Mutenebbî, Maarrî gibi) hem de modern Arap şairlerinden (es-Seyyab, el-Beyatî, Nizâr Kabbânî) etkilenmiştir. Ayrıca Baudelaire, Rimbaud, Mallarmé, Nietzsche ve Saint-John Perse gibi Batılı şair ve düşünürlerle metinlerarası ilişkiler kurmuştur. Bu bağlamda Adonis’in Doğu-Batı arasında bir kültürel ve estetik sentez kurduğu tespiti yapılabilir.

Adonis’in şiirinde öne çıkan bazı temel öğeler vardır. Bunlar mitoloji, sembolizm, sürrealizm, tasavvufî metaforlar, serbest ölçü, imge dünyası şeklinde özetlenebilir. Onun nesir şiir formunu kullanarak geleneksel ölçü kalıplarını reddetmesi, Arap şiirinde biçimsel bir kırılma yarattığı gibi anlam katmanlarını da derinleştirmiştir.

Adonis yalnızca bir şair değil, aynı zamanda modern Arap eleştirisinin kurucu figürlerinden biri olmuştur. “*es-Sâbit ve’l-Mutehavvil*” adlı eseri başta olmak üzere pek çok fikir ve eleştiri yazılarıyla Arap şiirinin kalıplaşmış yapısını sorgulamış, moderniteyi sadece Batılılaşma olarak değil, Arap şiirinde radikal bir bilinç dönüşümü olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda gelenek-modernlik tartışmasında uzlaştırıcı değil dönüştürücü bir pozisyon aldığı sonucuna varılmıştır.

1940–1960 yılları arasında Suriye’nin sosyal, politik ve kültürel yapısının Adonis’in poetikasına etki ettiği söylenebilir. Eğitimdeki dönüşüm, Fransız kültürel mirası, kadın hareketleri, Baas ideolojisi ve Filistin meselesi gibi unsurların, Adonis’in kimlik, bireysellik ve özgürlük gibi temaları işlemede belirleyici olduğu görülmüştür.

Suriye’nin etnik ve dînî çeşitliliği, Adonis’in şiirlerinde evrensellik ve insanlık duruşuna yön vermiştir. Alevi-Nusayri azınlıktan gelen Adonis, mezhepsel ayrımcılığın oluşturduğu sorunları gözlemlemiş, şiirinde sıkça kullandığı sembolizm, gizem ve metaforlarla “öteki” kavramını derinlemesine işlemiştir.

Farklı mezhep ve etnik azınlıkların bir arada yaşadığı zengin mozaik, onun evrensel ve kapsayıcı bir söylem benimsemesinde etkili olmuştur. Bu durum Adonis’in şiirlerinde farklılıklara açık ve çoğulcu bir kültürel yaklaşım sergilemesine neden

olmuştur. Suriye'nin farklı din, mezhep ve etnik yapılarının iç içe geçtiği renkli sosyal atmosfer, Adonis'in şiirine çok katmanlı ve sembolik bir anlatım biçimi kazandırmıştır.

Adonis'in şiiri sadece bir estetik olgu değil, aynı zamanda kültürel, politik ve entelektüel bir tavidir. Adonis'in şiirsel söylemi, birey merkezli, özgürlükçü ve evrenselci bir anlayışı esas alırken, aynı zamanda geleneksel yapılarla hesaplaşan bir şiirsel bilinç sunmaktadır.

Adonis, Arap şiirinde geleneksel form ve içerikleri radikal biçimde dönüştürmüş ve nesir-şiir türünün öncüsü olmuştur. Şiirlerinde kullandığı sufizm, mitoloji ve sembolizm, onun felsefi derinliğini ve evrensel şiir görüşünü yansıtmaktadır. Adonis'in şiirlerinde tasavvufî anlayışın dinî kaygı taşıdığı anlaşılmamaktadır. Yine şiirlerinde reenkarnasyon felsefesinin etkisi, özellikle yeniden doğuş ve bedenin geçiciliği temalarıyla görünür. Ruhun ölümsüzlüğü ve dönüşüm süreçlerinin sürekli bir döngü olarak tasvir edilmesi, Adonis'in şiirlerinde hem bireysel hem de toplumsal düzeydeki değişim ve yenilikçi bakış açılarının bir yansımasıdır. Reenkarnasyon fikri, Adonis'in şiirine derin bir mistik boyut katarken, aynı zamanda toplumların ve bireylerin değişim sürecine dair derin bir felsefi sorgulama sunar.

Adonis'in düşüncesi, Arap modernitesini sadece Batı'yı taklit eden bir süreç olarak değil, içsel bir yeniden doğuş olarak değerlendiren özgün bir modernlik yaklaşımıdır. Siyasi sürgün, mezhep kimliği ve bölgesel çatışmalar, Adonis'in şiirsel kimliğini derinden etkilemiş, bu da onun eserlerinde karamsarlık, yabancılaşma ve yeniden doğuş gibi temaların öne çıkmasına neden olmuştur.

Adonis'in Türkiye'deki Arap Dili ve Belâgatı literatüründeki yerine katkı yapma hedefiyle kaleme alınan bu çalışmanın, modern Arap şiirinin farklı yorumlarını anlamak isteyen araştırmacılar için referans bir kaynak oluşturması ve alana dair yeni çalışmalara kapı aralması beklenmektedir. İleriki çalışmalarda, Adonis'in bireysel eserlerine odaklanan mikro analizler, özellikle “*es-Sâbit ve'l-Mutehavvil*”, “*el-Kitâb*”, “*Mihyâr ed-Dimeşkî*” gibi eserler özelinde şiir-düşünce bağlamında derinleştirilmiş çalışmalar yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Abbas, İhsan. *İtticâhâtu's-Şi'ril'l-Arabiyyi'l-Muâsir*. ed. Ahmed Mişhari el-Advani. Kuveyt: el-Vatanî li's-Sekâfeti ve'l-Funûni ve'l-Âdâbi, 2. Basım, 1978.

Adonis- Berg, Nancy- Elmessiri, Nur, "Adonis: Language, Culture and Reality". *Alif: Journal of Comparative Poetics* 7, (1987), 112-120, <https://doi.org/10.2307/521857>

Adonis. *Selected Poems*. çev. Khaled Mattawa. New Haven & London: Yale University Press, 2010.

Adûnîs, *eş-Şi'riyyetu'l-Arabiyye*, Beyrut: Dâru'l-Adâb, 4. Basım, 2006.

Adûnîs, *es-Sabit ve'l-Mutehavvil*, Beyrut: Dâr el-Avde, 4. Basım, 1983.

Adûnîs, *Fâtihatun li-Nihâyeti'l-Karni*, Beyrut: Dâru'l-Avde, 1. Basım, 1980.

Adûnîs, *Havâtiru Havle Tecribeti's-Şi'riyyeti*, Mecellet'ul-Âdâb 3 (Mart 2014), 2.

Adûnîs, *Zemenu's-Şi'r*, Beyrût: Dâru's-Sâkî, 6. Basım, 2005.

Adûnîs, *el-Kitâb: Ems, el-Mekân, el-Ân*, Beyrut: Dâru's-Sâkî, 2002.

Adûnîs, *el-Muhîtu'l-Esved*, Beyrut: Dâru's-Sâkî, 1. Basım, 2005.

Adûnîs, *en-Nassu'l-Kur'âniyyu ve Âfâku'l-Kitâbeti*, Beyrut: Dâru's-Sâkî, 1. Basım, 2003.

Adûnîs, *en-Nizâmu ve'l-Kelâm*, Beyrut: Dâru'l-Âdâb, 1. Basım, 1993.

Adûnîs, *es-Sûfiyyetu ve's-Suryâliyye*, Beyrut: Dâru's-Sâkî, 2010. www.pdfactory.comwww.alkottob.com.

Adûnîs, *Evvelu'l-Cesed Âhiru'l-Bahr*, Beyrut: Dâru's-Sâkî, 2. Basım, 2002..

Adûnîs, *Hâ Ente Eyyuhâ'l-Vakt*, Beyrut: Dâru'l-Âdâb, 1. Basım, 1993.

Adûnîs, *İhtifâu'n bil-Eşyâi'l-Ğâmiğati'l-Vâğihati* Beyrut: Dâru'l-Âdâb, 1. Basım, 1988.

Adûnîs, *Kabrun min Ecli Nîwyürk*, Beyrut: Dâru's-Sâkî, 1. Basım, 1971.

Adûnîs, *Kûşîrtû'l-Kuds*, Beyrut: Dâru's-Sâkî, 1. Basım, 2012.

Adûnîs, *Mukaddime li's-Şi'ri'l-Arabî*, Beyrut: Dâru'l-Avde, 3. Basım, 1979.

Adûnîs, *Mûsîka'l-Hûti'l-Ezrak (el-Huviyyetu, el-Kitâbetu, el-Unfu)*, Beyrut: Dâru'l-Âdâb, 1. Basım, 2002.

Adûnîs, *Vaktun Beyne'r-Ramâd ve'l-Verd*, Beyrut: Dâru'l-Avde, 1. Basım, 1972.

el-Akad, Hudâ, "A Grave for New York: The Descent of Adonis in Walt Whitman's World", *Râbidatu'l-Edebi'l-Hadîs*, 17, (Ocak 2003). <http://search.mandumah.com/Record/954157>

Amyuni, Mona Takieddine. "Adonis's 'Time' Poem: Translation and Analysis". *Journal of Arabic Literature* 21/2 (Eylül 1990).

Ammî, Habib. "el-Meşhedu's-Şi'riyyu'l-Arabîyyu fi Tav'i'r-Ru'yeti'n-Naktiyyeti li-Adûnîs- Hedmun ve Te'sîsun". *Maârif* 1/1 (01 Aralık 2006).

Ammâra, Yasmîne – Murtâz, Muhammed, "Mevkifu'l-Hadâsiyyîn mine't-Turâsi beyne'l-Kabûli ve'r-Rafdi Mevkifu Adûnîs Unmûzecen". *Câmiatu EbûBekir bil-Kâyed Tilimsân* 3/4 (Aralık 2021), 20-29. <http://search.mandumah.com/Record/1250282>. محفوظة الحقوق جميع ©2023 المنظومة

Atalla, I. Jamal, *Messianic Modernism: Adunis' Vision of Revolutionary Arab Poetics*, Madison: Asian Languages and Cultures, 2019.

el-Atâsî, Neşvân. *Tetavvuru'l-Muctemei's-Sûriyyi 2011-1831*. Beyrut: Atlasu lin'Neşri ve't-Tercemeti ve'l-İntâci's-Sekâfi, 2015.

Avanoglu, Ayse Serap, *Adonis, Sufism and Surrealism*, Religion and Society. London: Berghahn Books, 2017. <https://doi.org/10.3167/arrs.2017.080114>

el-Avâvde, Zeynel Âbidîn Mahmûd. "el-Ĥiṭâbu'n-Naḳdiyyu'l-'Adûnîs beyne Muşṭalaḥâtin Selâse: 'et-Turâs', 'Ĥadâsetu'l-İbdâ' (el-Kitâbe)' ve 'el-Ĥadâsetu'l-Ba'diyye' – Muḳârabetun Naḳdiyyetun." *Mecelletu'l-Câmi'ati'l-İnsâniyyeti li'l-Buḥûsi'l-İnsâniyyeti* 1/21 (Ocak 2013): 341-425.

Ayyaş, Meryem, "Mefhûmu's-Şi'ri fi Kitâbi 'Mukadimetu li's-Şi'ri'l-Arabî' li'Adunîs". *Mecelletu'l-Ulûmi'l-Lugati'l-Arabiyye ve Adâbihâ* 12/2 (15 Eylül 2020).

Badawi, Mohammed Mustafa, *A Critical Introduction to Modern Arabic Poetry*, London, New York, Melbourne: Cambridge University Press, 1974.

Bawardi, Basilius, *The Magazine Shi'r and the Poetics of Modern Arabic Poetry*, Berlin: Peter Lang Verlag, 2019. <https://doi.org/10.3726/b14972>

Bedir, Hilmî, "Hadâsetu'l-Mevrûsi inde Adûnîs", *Câmiatu'l-Mansûra Kullîyyeti'l-Âdâbi* 16 (Ocak 1995): 1-37. <http://search.mandumah.com/Record/141890>. محفوظة الحقوق جميع ©2023 المنظومة

Beeston, A. F. L., *Selections from the Poetry of Baššâr*, England: Cambridge University Press, 1977.

Bereket, Nazmî Muhammed, "el-Ba'adân: el-Îdîvâlûcî ve'l-İctimâi fî Dîvân "el-Kitâb": Ems el-Mekân el-Ân li-Adûnîs", *Râbidatu'l-Edebi'l-Hadîs* 25 (Ağustos 2004). <http://search.mandumah.com/Record/148981>

Berdevil, Fadî. "el-În 'itâfu Nahwi'd-Dâhilî: Burûzu İşkâliyyeti'l-Muğtama'î ba'de Hezîmeti 1967 ve Taḥvîlâtihâ." *Mecelletu'd-Dirâsâti'l-Filasfîniyye* 91 (2012): 19–32.

Berham, Latîfe İbrahim- Mustafâ, Muhammed Hasan, "er-Rumûzu'l-Cesediyyu'l-Mukaddeseti ve'l-Vezâifu's-Şebekiyyeti fî Mecmûati 'Evvelu'l-Cesed Âhiru'l-Bahr' li-Adûnîs", *Mecelletu Câmiati Tişrîn li'l-Buhûsi ve'd-Dirâsâti'l-İlmiyyeti- Silsiletu'l-Âdâbi ve'l-Ulûmu'l-İnsâniyyeti* 4/42 (2020): 198–200. <http://search.mandumah.com/Record/1187703>

Boullata, Issa J., *Çağdaş Arap Yazarlar ve Edebi Miras*, çev. Eyüp Tanrıverdi. *Şarkiyat Mecmuası* 12 (2010): 95–107.

Bûskî, Âlân, "Adûnîs alâ Kulli'l-Cebhât", *Hey'etu'l-Misriyyeti'l-Ammeti li'l-Kitabi* 2/16 (1997): 372–374. <http://search.mandumah.com/Record/482523>

Câbir, Yûsuf Hâmid - Mahlûf, Nûr Faysal, "Kırâetu fi'l-Atbâti'n-Nasiyyeti li-Dîvâni Adûnîs ' 'Evvelu'l-Cesed Âhiru'l-Bahr", *Mecelletu Câmiati Tişrîn li'l-Buhûsi ve'd-Dirâsâti'l-İlmiyyeti- Silsiletu'l-Âdâbi ve'l-Ulûmu'l-İnsâniyyeti* 3/42 (2020): 369–387. <http://search.mandumah.com/Record/1187607>

Câbirî, Muhammed Âbid, "Binyetu'l-'Aklı'l-'Arabî", Beyrut: Merkezi Dirâsâti'l-Vahdeti'l-Arabiyye, 2001.

Canetti, Elias, *Kitle ve İkitidar*, ed. Gülşat Aygen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 6. Basım, ts.

el- Cerdî, Rulâ, "Şetâriyye Adûnîs ve Umemiyye Huseyn Murevve: el-İbdâ'a, el-Hadâse, ve Mâ Yeteadâ et'Tekazzum vel-Esbekiyye", *el-Âdâb*, 1–8. <https://al-adab.com/article/انشطارية-أدونيس-وأهمية-حسين-مروة-الإبداع،-الحدائث،-وما-يتعدى-التقرّم-والأسبقية>

Ceylan, Zafer, "Kitap, Hitap, Hakikat veya Olmak ya da Olmamak Adlı Eserin Değerlendirmesi". *Şarkiyat Mecmuası* 42 (2023): 531–535.

Ceylan, Zafer, *Temmûzî Şiir Hareketi*, Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora, 2017.

Ceyyideh, Abdulhamîd, "Adûnîs beyne Mueyyideyhi ve Muâridiyye", *el-Hey'etu'l-Misriyyete'l-Âmmeti lil-Kitâb* 2/16 (Haziran 1997). <http://search.mandumah.com/Record/482481>

Cihad, Kâzım, "Kirâet fî Kitâbi -Adûnîs Muntehilen!", *Ma'hed el-İnmâi el-Arabî* 76/15 (Nisan 1994). <http://search.mandumah.com/Record/266007>

Creswell, Robyn, *City of Beginnings Poetic Modernism in Beirut*, New Jersey: Princeton University Press, 2. Basım, 2019.

Çitil, Ahmet, "Modern Arap Şiiri ile İlgili Türkiye'de Yapılan Çalışmaların Tahlili", Erzurum: *Sosyal Bilimler*, 2022.

Dakâk, İsam, "el-Hadâsetu beyne's-Şâirîne Adûnîs ve Mahmut Dervîş", *el-Mâ'rife* 696,697/60 (Ekim 2021): 61–70.

Ebzîkâ, Muhammed - et-Tarîsî, Ahmed (Meşrif), "Taqrîr 'an Risâleti Behşin li-Nayli Diblûmi'd-Dirâsâti'l-'Ulyâ: Mukevvinâti'n-Nazariyyeti's-Şi'riyyeti 'inde Adûnîs.'", *Cami'atu İbn Zühr*, 2 (1988): 111–118. <http://search.mandumah.com/Record/338694>

Eliot, Thomas S., *The Waste Land*, New York: Boni and Liveright, 1. Basım, 1922.

el-Eyyûbî, Hediye, "Zemenu't-Tahavvulâti fî's-Şi'r Adûnîs", *el-Hey'etu'l-Misriyyete'l-Âmmeti lil-Kitâbi*, 2/16 (Eylül 1997). <http://search.mandumah.com/Record/482469>

es-Sicînî, Cihan Ahmed İbrahim, "et-Tenâsu fî's-Şi'ri Adûnîs: Âğânî Mihyârîd-Dimeşki Numûzecen", *Câmiatu Ayn Şems- Kulliyetu'l-Benâti lil-Âdâbi ve'l-Ûlûmi ve't-Terbiyyeti*, 20/1 (Temmuz 2019), 1–32. <http://doi.org/10.21608/jssa.2019.38730>

Fahrâddîn, Cevdet, "Adûnîs: Hâcisu'l-Bahsi ve't-Te'vili, et-Ta'bîru ani'l-Hadâseti Şi'ran ve Nesran", *el-Hey'etu'l-Misriyyeti'l-Ammeti i'l-Kitâbi*, 2/16 (1997), 182–190. <http://search.mandumah.com/Record/482497>

Fâsîh, Fazilet, "Melâmihu's-Şi'riyyeti inde Adûnîs: Âğânî Mihyarid-Dimeşki Unmûzecâ", *el-Câmiatu'l-Misriyyeti li'd-Dirâsâti's-Serdiyyeti*, 24, (Haziran 2017), 206–213. <http://search.mandumah.com/Record/1004491>

Fâzıl, Cihâd, "Sademtu'l-Hadâse li-Adûnîs: Sademtu li-Usûli'l-Bahsi'l-Âlemî ve li-Rûhi'l-Hadâse", *Ma'hed el-İnmâi'l-Arab*, 2/1, (Ağustos 1978). <http://search.mandumah.com/Record/414940>

Gemi, Ahmet, "Mehcer Edebiyatı Üzerine Bir Değerlendirme", *Journal of Turkish Studies*, 13/28, (01 Aralık 2018), 437–451. <https://doi.org/10.7827/turkishstudies.14558>

el-Geylâni, Mustafâ, "Suâlu'l-Ma'nâ ve'l-Ma'na's-Şi'r: Evvelu's-Şey'i li-Adûnîs", *el-Hey'etu'l-Misriyyete'l-Âmmeti lil-Kitâb*, 2/16, (Haziran 1997). <http://search.mandumah.com/Record/482465>

Göktaş, Büşra, *1990-2008 Yılları Arası Arapçadan Türkçeye Yapılan Edebî Eser Çevirileri Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2011.

Gölpınarlı, Abdülbaki, *Ortaçağ Arap Edebiyatında Şiir*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1. Basım, 1974.

Ğusun, Emîne, "Huviyyetu Adûnîs es-Seriyyeti", *el-Hey'etu'l-Misriyyeti'l-Âmmeti lil-Kitâbi*, 2/16 (Eylül 1997). <http://search.mandumah.com/Record/482501>

Hamid Câbir, Yûsuf - Faysal Mahlûf, Nûr, "el-Fuhûletu ve Te'nîsu'l-Âlemi fi'Şi'r Adûnîs", *Mecelletu'l Câmîati Tişrin lil-Buhûsi ve'd-Dirâsâti'l-İlmiyye - Silsiletu'l-Âdâbi ve'l-Ûlûmu'l-İnsâniyyeti*, 4/45, (Ağustos 2023). <http://search.mandumah.com/Record/1411629>

Haseena, P., "Powerful Voice of Modern Arabic Poetry", *IOSR Journal Of Humanities And Social Science (IOSR-JHSS)*, 20/5 (2015), 41–43. <https://doi.org/10.9790/0837-20524143>

Hazo, Samuel - Ghossein, Mirene, "Adonis: A Poet in Lebanon", *Board of Regents of the University of Oklahoma*, 46/2 (27 Şubat 1972), 238–242. <https://www.jstor.org/stable/40126077>

Hilâl, Abdulgaffar Hamid, *el-Arabiyyetu'l-Hasâisuhâ ve Simâtuhâ*, Kahire: Meketebetu Vehbeti, 2004.

Hinnebusch, Raymond, *Syria Revolution from Above*, New York: Routledge Taylor and Francis Group, 1. Basım, 2001.

el-Huseyn, Kusay, "Zahide Derviş fi'l-Kitâbi 1: li'Adûnîs Yenberî li'Muhâkemeti Tarîhi'l-Sultati'l-Arabiyyeti", *Mecelletu'l-Fikri'l-Arabî'l-Muasir*, 121/120 (2002), 145–147. <http://search.mandumah.com/Record/435247>

Kassab, Elizabeth Suzanne, *Contemporary Arab Thought: Cultural Critique in Comparative Perspective*, New York: Columbia University Press, 1. Basım, 2010.

Keddie, Nikki R., *Women in the Middle East Past and Present*, New Jersey: Princeton University Press, 1. Basım, 2007.

Khoury, Philip Şukri, *Syria and the French Mandate: The Politics of Arab Nationalism 1920–1945*, New Jersey: Princeton University Press, 1. Basım, 1987.

Köklüdağ, Mehmet, "An Introduction to Arab Poetics", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47, (16 Aralık 2019), 599–604. <https://doi.org/10.17120/omuifd.627379>

Kula, Mevlüt, "Modern Suriye Hikâyesine Genel Bir Bakış", *Doğu Araştırmaları* 17/7 (Ocak 2011), 22.

Lağbâdliyyet, Âişe, "Tecelliyat-u Ustûratu Adûnîs fi'ş-Şi'r Ali Ahmed Said, Kasîdetu Tertîletu'l-Baas Enmûzecen", *Câmiatu Bâcî Muhtâr/ Anâbat* 9 (2017), 89–110.

Mahmud Derviş, "Enkâzunâ min hâza'l-Hubbi'l-Kasî", *Mecelletu'l-Âdâb* 17/8 (Ağustos 1969), 5.

Martinez Lillo, Rosa Isabel, "La 'cosmovision' de Ali Ahmad Said 'Adonis'", *Portal de Revistas Científicas Complutenses Üniv. Autonoma de Madrid*, 40–50.

Mâsûn, Jhon îf., "Kırâe Adûnîs", *Hey'etu'l-Mısriyyete'l-Âmmeti lil-Kitâbeti*, 2/16 (Eylül 1997). <http://search.mandumah.com/Record/482542>

el-Mekâlih, Abdulazîz Sâlih, "Adûnîs fi Alakâtihi mea't-Turâsi Bahsin ve Ebdâan", *Vizâratu's-Sekâfiyyeti - Dâr'uş-Şu'ûni's-Sekâfiyyeti'l-Âmmeti*, 2/44 (2017).

Merşal, İman, "fi Evveli Risaleti Ekâdimiyyeti an Adûnîs fi'l-Câmiati'l-Misriyye: et-Tenâsu's-Sûfi fi'ş-Şi'r Adûnîs", *Hizbu't-Tecemmeati'l-Vatanî't-Tegaddemî'l-Vahdeviyyu*, 154 (1998). <http://search.mandumah.com/Record/276855>

Moreh, Shmuel, "Modern Arap Edebiyatında 'Mensur Şiir'". çev. Şener Şahin. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/12 (2003), 297–329.

Moubayed, Sami, *Steel & Silk: Men & Women Who Shaped Syria 1900–2000*, Seattle: Cune, 2006.

Muhammed Mağlen, Hasan, "et-Tevzîfu't-Terâsî fi'ş-Şi'ri Adûnîs", *Mecelletu Câmiati Tişrîn lil-Buhûsi ve'd-Dirâsâti'l-İlmiyye*, 1/30, (2008). <http://search.mandumah.com/Record/102574>

al-Musawi, Muhsin J. *Arabic Poetry: Trajectories of Modernity and Tradition*. ed. James E. Montgomery vd. New York: Routledge Taylor and Francis Group, 1. Basım, 2006.

Murtaza, Emir, "Dunyâya Mutefâvat Namâdehaye Tabî'i dar Şi'r Adûnîs", *Edebu'l-Arab*, 8/1 (2015), 263–282.

Nâsir, Atâllah, "el-Hadâsetu fî Kitâb: (Zemenuş-Şi'r) li-Adûnîs", *Defâtiru'l-Behûsi'l-İlmiyye*, 6/1 (12 Haziran 2018), 140–150.

Nasır, Ahmed, "Mahmud Emin el-Âlim ve Adûnîs Nâkidân li'l-Edebi'l-Arabiyyi'l-Hadîs", *el-Mecelletu'l-Lugati'l-Arabiyyeti*, 4 (2013), 189–209. www.arabicac.com

Nesîr, Yâsîn, "Adûnîs el-Musakkaful-Udvî" *Vizâratu's-Sekâfeti-Dâru'ş-Şu'ûnî's-Sekâfiyyeti'l-Âmmeti*, 2/44 (2017), 85–88.

Onur, Ahmet, "Modernizm Şiirinin ve Eleştirisinin Kur'an Metnine Yaklaşımı; Adonis Bir Örnektir", *Journal of Literature and Humanities*, 1/69, (03 Ocak 2023), 67–79. <https://doi.org/10.5152/AUJFL.2022.1025711>

Ormsby, Eric, "Robyn Creswell: City of Beginnings: Poetic Modernism in Beirut", *Asiatische Studien - Études Asiatiques*, 73/3, (26 Mart 2020), 635–640. <https://doi.org/10.1515/asia-2019-0027>

Özer, Nilay, "'Uyuyan Tarih'i Yaratan Şair: Adonis'in Şiirleri ve Poetikası Üzerine Bir İnceleme", [https://www.academia.edu/19190087/... ts.](https://www.academia.edu/19190087/...)

Özel, Harun - Soumana, Youssoufa, "Modern Dönem Çeviri Faaliyetlerinin Arap Edebiyatının Gelişimine Katkısı", *Istanbul Journal of Arabic Studies* 6/2 (12 Aralık 2023), 249–280. <https://doi.org/10.51802/istanbuljas.1285956>

el-Rayes, Hamad, *A Speculative Poetics of Tammuz: Myth, Sentiment and Modernism in Twentieth Century Arabic Poetry*, *Labyrinth* 22/2 (2020), 156–173.

Rıdvân, Hâdî - Aryadost, Seyyid Hasan, "Tecellî Kuknûsi dar İş'âr Adûnîs", *Adâbu'l-Arabî*, 4/3 (Kasım 2011), 117–138.

Sağîr, Nebîl Muhammed, "Cedelu'ş-Şi'riyyeti ve Tahavvulâtuhâ beyne'l-Beniyeti ve't-Tefkîk 'inde Adûnîs: Mukârabetu fî Nakdi'n-Nakdi'l-Eseri", *Câmiatu Kâsidi Merbah*, 26, (Eylül 2016), 75–86, <https://doi.org/10.35156/1174-000-026-007>.

es- Sâlih- Esmehân vd., "Dalâletu'l-Esvâti'l-Mufredati fî Nas Âġânî Mihyârî'd-Dimeşkî li-Adûnîs: 'el-Cerh- Ru'yâ- Nûh el-Cedîd' Numûzecâ", *Mecelletu'l-Câmîati Tişrîn li'l-Buhûsi ve'd-Dirâsâti'l-İlmîyyeti - Silsiletu'l-Âdâbi ve'l-Ulûmi'l-İnsâniyyeti*, 6/36 (2014).

Sâlih Kâzım, Hâdî, "Teşkilu'l-Hitâbi's-Sûfi ve Te'vîlu fî Şi'ri Adûnîs", *Mecelletu'l-Âdâb*, 138 (Eylül 2021), 23–42, <https://doi.org/10.31973/aj.v1i138.1250>.

Serhan, Muhammed Akrân, "Adûnîs el-Fikr ve'r-Ru'uyeti's-Şi'riyyeti'l-Hadîse", *Mecelletu'l-Âdâb ve'l-Ûlûmi'l-İnsâniyye*, 4/20, (2022), 33-47, <http://search.mandumah.com/Record/1339983>.

Snir, Reuven, "Modern Arap Şiirinde Yeni Sûfilik", *Gazi Üniversite Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 366–377.

Suheyli, İdrîs, "Lubnân: Adûnîs", *Mecelletu'l-Âdâb*, 21/11,12 (Aralık 2023), 11–14, <http://search.mandumah.com/Record/449456>.

Süzen, Ayşe Hümeýra, "Modern Arap Şiirinde Duyuların Aktarımı", *Nûsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, 21/52, (24 Haziran 2021), 29-56, <https://doi.org/10.32330/nusha.794804>.

Şentûf, Behiye, "el-Cuhûdu'l-Adûnîsiyye fî't-Târih li's-Şi'riyyeti'l-Arabiyye: Kirâet fî Kitâbi's-Şi'riyyeti'l-Arabiyye li-Adûnîs", *Câmiatu Tâhirî Muhammed Beşâr-Muhbiri'd-Dirâsât es-Sahrâviyye*, (10 Aralık 2016), 166-181, <http://search.mandumah.com/Record/1017111>.

Tarafe b. el-Abd, *Muallaka*, ed. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Beyrut: Dâru'l-Maârif, 1953.

Tâverîriyyet, Beşîr, "fî Mâhiyeti ve Semâti'l-Luġati's-Şi'riyyeti İnde Adûnîs", *Râbitu'l-Edebi'l-Hadîs*, 34, (Mayıs 2006), 123-142, <http://search.mandumah.com/Record/150182>.

Tâverîriyyet, Beşîr, "Melâmihu'l-Kitâbeti's-Şi'riyyeti'l-Cedîdeti inde Adûnîs", *Merkezu'l-Melek Faysal lil-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye*, 1/2, (3 Nisan 2007), 51-56, <http://search.mandumah.com/Record/913005>.

Uveys, Abdulhalim Abdulfettah Muhammed, "ed-Devru't-Tahrîbî'l-Âlemî li't-Teyyârâti'n-Nakdiyye, ve'l-Fenniyyeti'l-Hadâsiyye", *Muessesetu's-Sehâfeti ve'n-Neşir*, 3/46 (Şubat 2001), <http://search.mandumah.com/Record/149857>.

el- Vehaybe, Muhammed Munsif, *el-Cesedu'l-Medenî ve'l-Cesedu'l-Mutehayyeli fi's-Şi'ri: Adûnîs, Karâetu Tenâsiyyetî*, Tunus: el-Câmia el-Tunisiyye, 1987.

Yılmaz, Nurullah, "Adonis'in Şiirlerinde Kadın Haklarını Sorgulamacı Bir Yaklaşım", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 51, (Aralık 2013), 63–74.

Yılmaz, Nurullah, "Adonis'in Şiirlerinde Tarihsel Sorgulama", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 7/3, (Haziran 2016), 184–199.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Antoon, Sinan. "Adûnîs Şâir İnkilâbî ya Piamber Matrud Mudernîsim Arabî", *Aljazeera*, <https://www.aljazeera.com/opinions/2011/7/11/adunis-the-revolutionary-poet/>, 11 Temmuz 2011, (Erişim 10 Eylül 2024).

Arab World Books, "Adonis", <https://www.arabworldbooks.com/en/authors/adonis>, (Erişim 3 Temmuz 2025).

al-Bright, Nathan, "Understanding And Overcoming Syria's Urban-Rural Divide"
Edge Induced Cohesion, <https://edgeinducedcohesion.blog/2024/12/17/understanding-and-overcoming-syrias-urban-rural-divide/>, 17 Aralık 2024, (Erişim 31 Mayıs 2025).

Creswell, Robyn, "Adonis's Poems of Ruin and Renewal", <https://www.theparisreview.org/blog/2019/04/29/adoniss-poems-of-ruin-and-renewal/>. 29 Nisan 2019, (Erişim 01 Haziran 2025).

Ersöz, Mustafa Kemal, "Lazkiye'de Bir Sürrealist: Adonis", <https://ehlendergisi.com/index.php/2024/04/29/lazkiyede-bir-surrealist-adonis/>, 29 Nisan 2024, (Erişim 19 Haziran 2025).

Farha, Mark, "Arab Secularism's Assisted Suicide", <https://tcf.org/content/report/arab-secularisms-assisted-suicide/>, 25 Nisan 2019, (Erişim 01 Haziran 2025).

Figuration and Disfiguration in The Songs of Mihyar the Damascene, <https://www.degruyterbrill.com/document/doi/10.1515/9780691185149-005/html?srsltid=AfmBOoqLQy3XXQZQA5s9Dc7mrj2julFDpv0qrNfEkepm7Od5nEWUXIGK>, (Erişim 1 Haziran 2025).

el- Halîl, Muhammed Esed, "Adûnîs beyne't-Tenâsi ve'l-İsti'ârâti ve'l-Lusûsiyye'l-Edebiyye", <https://www.araee.net/?p=48004>, 13 Şubat 2022, (Erişim 02 Temmuz 2025).

"Rimbaud The Alchemy of Words", <https://www.scribd.com/document/576312654/Rimbaud-The-Alchemy-of-Words>, (Erişim 29 Haziran 2025).

Joris, Pierre, "Adonis in Osnabruck", <https://jacket2.org/commentary/adonis-osnabruck>, 19 Şubat 2016, (Erişim 01 Haziran 2025).

Khaleej Times, "War Against Water, Trees", <https://www.khaleejtimes.com/uae/war-against-water-trees>, 03 Nisan 2003, (Erişim 01 Haziran 2025).

Manji, Firoze, "The Rise and Significance of Lotus / Council for the Development of Social Science Research in Africa", <https://web.archive.org/web/20210609082847/https://codesria.org/spip.php?article1976>, 03 Mart 2014, (Erişim 01 Haziran 2025).

el-Misbahî, Hassoune, "Adonis Karie li't-Târihi el-Arabî'l-İslâmî", <https://www.alarab.co.uk/pdf/2008/01/01-10/p09.pdf>, 10 Ocak 2008.

Mourad, Suleiman, "His Own Prophet: Adonis's Misguided Polemic Against Islam", <https://thebaffler.com/latest/his-own-prophet-mourad>, 04 Ağustos 2021, (Erişim 01 Haziran 2025).

Muhammed, Husameddin, "Bâbu't-Tâife ve Hicâb 'el-Ulmâniyye': Eknea Adûnîs!", <https://www.alquds.co.uk/باب-الطائفة-وحجاب-العلمانية-أقنعة-أ/>, (Erişim 01 Haziran 2025).

Poetry Foundation, "Adonis", <https://www.poetryfoundation.org/poets/adonis>. (Erişim 01 Haziran 2025).

el-Sakr, Hatem, "64 Seneten 'alâ Mukaddimeti Unsî el-Hâc li-Dîvân 'Len': leyse fi'ş-Şi'ri mâ Huve Nihâ'iyun.", *el-Kudsu'l-Arabiyyu*, 14 Eylül 2024, <https://www.alquds.co.uk/64-سنة-على-مقدمة-أنسي-الحاج-لديوان-لن-64/>, (Erişim 07 Temmuz 2025).

The Citizen, "Syria, Once Upon A Time", <https://www.thecitizen.in/index.php/en/NewsDetail/index/1/6060/Syria-Once-Upon-A-Time>, 2015, (Erişim 31 Mayıs 2025).

The Global Acclaim of an Arabic Poet - a Review of Adonis: Selected Poems, <https://www.tribes.org/web/2019/2/13/the-global-acclaim-of-an-arabic-poet-a-review-of-adonis-selected-poems>, (Erişim 01 Haziran 2025).

The New Yorker, "The New Yorker on Adonis's Complex Relationship to His Heritage", <https://www.poetryfoundation.org/poetry-news/78714/pending-the-new-yorker-on-adoniss>, 12 Aralık 2017, (Erişim 01 Haziran 2025).